

LAISVĖ

RIČARDAS BAČKIS:

Vakarų Europa ir
komunizmas

DONATAS SKUČAS:

Europos laisvė ir NATO

STASYS ŽYMANČAS:

Susitikimai su
Pranu Padaliu

S. SUŽIEDĖLIS:

Lietuviai lenko
tremtinio užrašuose

STASYS BARZDUKAS:

Katro pirmenybė?

TURINYS

Ričardas Bačkis: Vakarų Europa ir komunizmas	1
Donatas Skučas : Europos laisvė ir NATO	12
Stasys Žymantas: Susitikimai su Pranu Padaliu	24
.....	33

IDĖJIS IR DARBAI:

Tėvynėje: Kronikos penkmetis (Dr. J.L.)	34
Išėivijoje: Duokime laisvę Simui Kudirkai (Andrius Mironas); Vienos lietuvių katalikų parapijos raida	36
Pasaulyje: Lietuviai lenko tremtinio užrašuose (S. Suž.); Ameri- kos valdinė informacija užsieniui (A. Plukas); Komunistai pasaulyje	39
Gyvoji mintis: Katro pirmenybė: grupinio ar bendrinio galvoji- mo? (Stasys Barzdukas)	53
Idėjos spaudoje	59
Užgesę žiburiai	61
Vardai įvykiuose	63
Laiškai	64
Atsiųsta paminėti	Viršelis III

Į LAISVĘ leidžia Lietuvių Fronto bičiuliai tris kartus per metus.

Į LAISVĘ (TOWARD FREEDOM) published three times a year by the Friends of the Lithuanian Front.

**Metinė prenumerata: Australijoje, Jungtinėse Valstybėse ir Kana-
doje — \$7.00, kitur — \$5.00.**

ADRESAI:

Redakcijos: 341 Highland Blvd., Brooklyn, N.Y. 11207

**Administracijos: 7034 Hartcrest Drive, Rancho Palos Verdes, Cal.
90274**

Šį NUMERį redagavo Vytautas Vaitiekūnas.

**Į LAISVĘ straipsnių ir apžvalgų pažiūros ir vertinimai, tiek pasi-
rašyti, tiek ir nepasirašyti, priklauso tik patiems jų autoriam ir ne-
būtinai atitinka Į LAISVĘ redakcijos pažiūras ir vertinimus. Redak-
cija yra atsakinga tik už suteikimą vietos Į LAISVĘ skiltyse pasisakyti.**

Spaudžia PRANCIŠKONŲ spaustuvė, 341 Highland Blvd., Brooklyn, N.Y. 11207

VAKARŲ EUROPA IR KOMUNIZMAS

RIČARDAS BAČKIS

1.

Kai mes išgirstame Sovietų Sąjungos komunistų partijos aukštų dignitorių pareiškimus apie komunizmo pažangą pasaulyje, mes dažnas esame linkę juos laikyti sovietinės propagandos išpūstais pasigyrimais ir nenorime pripažinti jiems didesnės reikšmės. Tik tais atvejais, kai kuriame nors krašte, kaip 1974 Portugalijoje,

1975 Angoloje, komunistai pagrobia krašto valdžią — mes bent kiek susirūpiname ir klausiamo, kas bus toliau? Bet kai tik padėtis stabilizuojasi, mes linkę su ja susigyventi, kaip su nauja dviejų pasaulių — laisvojo ir komunistinio — pusiausvyra. Šioks susigijvenimas su komunizmo prasi-veržimais ypatingai yra būdingas kai kuriom Europos tautom. Tam turbūt yra dvi palankios priežastys. Pirma, žmogus apskritai nelingęs sau nepalankių sprendimų ar išvadų daryti tik pagal kitų patyrimus ir liudijimus. Jis reikalingas betarpiško pažinimo. Ant-ra, pats komunizmas šiandien daug mažiau žmones baido ir atstumia, nekaip seniau. Jei Nixonas susitakė su Brežnevū, jei Vatikanas derasi su Kremlium, jei V. Europa ir Šiaurės Amerika su Sovietų Sąjunga ir jos satelitais pasirašo bendras deklaracijas taikai ir žmogaus teisėm garantuoti, tai visa tai sako, kad

komunizmo velnias negali būti toks baisus, kokį jį kad vaizduoja Solženicinas, Amalrikas, kiti rusai disidentai, ar sovietų pavergtų tautų egzilai. Tai Vakarų, pirmiausia vakarų Europos nuovargio ir suglebimo išvados ir išdavos. Gal būt kad visi mes esame pavargę. Kitaip kaipgi galima išaiškinti tą visuotinį pasyvumą komunistinės grėsmės aki-vaizdoje? Vis dėlto vakarų Europą mes suprantame. Mums betgi nesuprantama Amerika. Velionis John Foster Dulles tuoj po II-jo pasaulinio karo, 1945, yra pareiškęs:

— *Per šešeris karo metus kariniai sumetimai buvo vis labiau nustūmę į šalį moralę ir principus. Dabar, karui pasibaigus, pasaulyje turi būti vėl restauruoti principai ir moralė. Jungtinės Valstybės šiuo atžvilgiu turi pasiimti vadovavimą. Mes, amerikiečiai, esame vienintelė didelė tauta, neišsekusi fiziškai, nei dvasiškai. Mums dera vadovauti atstatant principus, kurie būtų veikimo gairėmis. Jei-gu mes to nepadarysime, pasaulis nebebus vertas, kad jame gyventume. Mes žinome, kad mūsų planeta pasidarys nebegyvena, jei žmonija savo fizinių sugebėjimų nepajungs moralės įstatymams.*

Teisingas pareiškimas. Bet ir 20 metų nuo jo praėjus, matome, kad Jungtinės Valstybės, užuot vadovavusios moralės ir principų atstatymui pasaulyje, kad padary-

tų jį vertą gyventi, visą laiką eina pasroviui, pamiršdamos ir nepamirštiną Winstono S. Churchillio išpėjimą, kad tauta, nuolaidžiaujanti priešui tada, kai dar turi, palyginti, aiškias galimybes jam priveikti, neišvengiamai prigyvens dieną, kai priešas ją privers ginti savo egzistenciją, kai jau nenebus veik jokios vilties laimėti. Todėl mums, europiečiam, Jungtinių Valstybių pragmatizmas nesuprantamas. Kaip kad visi mes, ir Amerika puikiai žino, kad Sovietų Sąjungai visokie susitarimai galioja tik *rebus sic stantibus*, t.y. tik tol ir tik tiek, kol ir kiek jie yra Sovietų Sąjungai naudingi. Taip pat visi puikiai žinome, kad sovietinė dialektika nuostabiai gabi laisvės, teisės, demokratijos, laisvo tautų apsisprendimo sąvokom suteikti visai priešingą sovietinį turinį. Visa to nepaisant, vakarų Europa ir šiaurės Amerika vis tiek tiki, kad Brežnevas pagal Helsinkio susitarimus tikrai suteiks šiek tiek laisvės Sovietų Sąjungos žmonėms ir šiek tiek taikos V. Europai. Vakarai tad būtų jau patenkinti, šiek tiek laimėję. Sovietų Sąjunga siekia totalinio laimėjimo. Vakaruose išglebimas, pasyvumas ir netikrumas. Komunistiniame pasaulyje — veržlumas, atkaklumas ir tikrumas.

Teisingumas betgi liepia konstatuoti, kad ne Jungtinės Valstybės, bet Europa buvo vadinamos saugumo ir bendradarbiavimo konferencijos pradininkas. Ne

Jungtinės Valstybės stūmė Europą į Helsinkį, bet Europa Jungtinės Valstybės. Ir kai komunistinė grėsmė vis tirštesniu debesiu pakimba virš Italijos ar Prancūzijos, padrąsinimo balsas pasigirsta taip pat ne iš europinių kaimynų, bet iš anapus Atlanto (žiūrint iš Europos). Atsimename, koks triukšmas kilo dėl kanclerio Schmidto prasitarimo žurnalistams, kad Puerto Rico pasitarime buvo kalbėta nutraukti Italijai ūkinę paramą, jei į valdžią ateitų komunistai.

2.

Pirmiausia komunizmo srovė mėgina pralaužti tas užtvankas, kurių konstrukcija yra pati silpnoji, būtent, vadinamos romaniškosios kultūros tautos: ispanus, italus, portugalus, prancūzus. Šiuose kraštuose ne tik nėra atsparos prieš komunizmą, bet, atvirkščiai, yra teigiamas palankumas komunizmui, yra žymios gyventojų dalies įsitikinimas, kad esama padėtis turi būti pakeista iš pamatų. Todėl, užuot visuomenės apsiginamųjų reakcijų nuo komunizmo, čia matome visuomenės per demokratinius rinkimus reiškiamas palankias reakcijas komunizmui. Atrodo, kad kai kurios V. Europos tautos jau yra visai prinokusios komunizmui. Ir jeigu jos dar šiandien nėra atsidūrusios komunistų valdžioje, tai veikiausiai tik dėl to, kad vyriausieji komunizmo dirigentai tam tikrais savais sumetimais ta-

tai prilaiko. Pvz. Prancūzijoje buvo plačiai kalbama, kad ryšium su paskutiniais rinkimais Kremiaus instrukcijos įspėję Prancūzijos komunistų partiją, kad nepersistengtų. Bet tokia taktika anaipol neminimalizuoja komunistinio pavojaus. Čia ir kyla klausimas, kodėl romaniškosios kultūros tautos komunizmui mažiau atsparios už germaniškosios ar anglosaksinės kultūros tautas? Kas to pagrindas?

Nenorėčiau sutikti su teiginiu, kad tokiu pagrindu yra stoka romaniškosios kultūros tautom betarpiško sąlyčio su rusais, tokio sąlyčio, kokį pvz. yra pergyvenę Baltijos valstybių tautos arba volkiečiai. Betgi tokie anglai, belgai ar olandai taip pat betarpiško sąlyčio su rusais nėra turėję, bet šių tautų atspara komunizmui yra suvis kitokia, nekaip italų ar prancūzų. Nei knygų, nei liudijimų apie komunistinių režimų praktiką netrūksta nei Italijoje ar Prancūzijoje.

Mano supratimu romaniškosios kultūros tautų neatsparumo komunizmui priežastys yra gilesnės ir sudėtingesnės nekaip stoka betarpiško sąlyčio su rusais veiksny. Gyvename demokratinėse valstybėse. Milijonam balsuotojų mažai rūpi išsiaiškinti komunizmo doktrinas. Juos taip pat nedaug domina ir komunistinių režimų praktika rytų Europoje ar pačioje Sovietų Sąjungoje. Jiems pirmiausia rūpi savieji

kasdieniniai reikalai. Kai italas ar prancūzas eina balsuoti, jam nedaug tesveria, kas ten vyksta anapus geležinės uždangos, jam svarbu, kuris kandidatas geriausiai atitinka jo svajones ir viltis ir kuri programa konkrečiai kalba jo rūpesčiais ir konkrečiai atsiliepia į jo lūkesčius. Atsiminkime, kad romaniškosios kultūros tautų būdingas bruožas yra jausmingumas ir konkretumas. Iš vienos pusės jie karštakošiai, iš antrosios — ieškotojai konkrečių formulių ir modelių, pagal kuriuos visos gyvenimo problemos sklandžiai spręstųsi. Seniau jie visa tai turėjo. Dievas, faktiškai bažnyčia, savo autoritetu ir aiškiomis taisyklėmis saugojo juos nuo klystkelių ir vedė į dangiškąją amžinybę. Šeima, daugiausia tėvas, savo autoritetu jaunajai kartai ugdė jos tradicines dorybes, skiepijo atsparą tradicinėm nedorybėm ir brandino gyvenimui. Pagaliau, darbdavys, konkrečiai įmonė, kurioje dirbo, užtikrino pragyvenimą ir gamino gėrybes visuomenės gerovei ir pažangai. Taip buvo, bet šiandien jau taip nėra. Tie visi trys stulpai, kuriais buvo atremtas gyvenimas, nustojo buvę gyvenimo atraminį veiksnį. Ta visa trilogija susiskaidė ir sugniužo. Staiga tariamai saugaus laivo keliauninkai pasijuto beskęstą. Iš visur sklido balsai, kad laivas privalo remonto. Reformų šaukėsi kiekviena gyvenimo sritis. Ir reformos atėjo. Bet kokios reformos!?

3.

Vatikano II-sis susirinkimas sureformavo bažnyčios struktūrą, liturgiją, taisykles, katekizmą ir daug kitų dalykų. Vyskupai vienas balsai nubalsavo. Parapijos priėmė. Tik patys tikintieji pačiu reformų faktų nebuvo sureformuoti. Religinės tradicijos nei per dieną, nei per mėnesį negali išnykti vien dėl to, kad taip nutarė vyskupų susirinkimas. Reformų įsigyvenimui pagreitinoti atsirado gausių ir įvairių vietinių iniciatyvų. Beveik kas klebonas — vis naujas išradimas. Eiliniam tikinčiajam visa tai atrodė anarchiška. Neretai jis tose naujovėse pasijuto visai svetimas ir pasimetęs. Kas buvo aišku, pasidarė nebeaišku. Sudilo riba tarp sakralinių ir profaninių dalykų, tarp dogmos ir tradicijos. Popiežius ne be pagrindo vis primena maldos reikšmę, nes neretu atveju malda net Dievo namuose jau pasidarė tik kampininke. Net Dievo namuose malda — tikinčiojo pokalbį su Dievu — išstumia kunigo pokalbis su tikinčiaisiais. Seniau kunigas į tikinčiuosius kreipdavosi pamokslu. Dabar per visas mišias vyksta kunigo dialogas su dalyviais, kartais visai pašalinėmis temomis. O žinant, kaip labai romaniškosios kultūros žmonės mėgsta pokalbį, nesunku įsivaizduoti skirtumą tarp seniau buvusių mišių ir jų vietą dabar užėmusio dialogo. Esą tuo siekiama susigrąžinti į bažnyčią atšalėlius ir nu-

tolusiuosius. Betgi to siekimo būdai gali duoti ir faktiškai jau duoda daugiau neigiamų, nekaip teigiamų rezultatų. Tokiomis pamaldomis ima bodėtis ir pamaldieji. Mano vyskupijoje netoli Paryžiaus prieš trejus metus pamaldas lankė dar 16% tikinčiųjų, o 1976 — jau tik 11%, t. y. beveik visu trečdaliu mažiau. Gal bažnyčia savo vidines reformas suvėlino ir todėl jos dabar tokios konvulsingos. Kiekvienu atveju eilinis tikintysis jų buvo užkluptas neparuoštas nei suprasti, nei priimti.

Maža to. Eilinis tikintysis tuo pat metu ne tik turi įveikti staigaus persiorientavimo sunkumus ryšium su Vatikano II-jo susirinkimo įvestomis vidinėmis bažnyčios reformomis, bet taip pat turi prisitaikyti ir prie bažnyčios socialinės misijos naujos sampratos. Savo socialinę misiją bažnyčia vykdo nuo apaštalių laikų. Tik lig šiol šios misijos pagrinde buvo Caritas — artimo meilė. O bažnyčios socialinės misijos naujosios sampratos pagrinde tasai Caritas veiksny, sąžinės, etikos, krikščioniškojo solidarumo veiksny jau yra pakeistas įstatyminės prievartos veiksniu, demokratinės daugumos valia, interesų solidarumo veiksniu. Dialogas su komunistais pasidarė nuoseklus, nes ir komunistų socialinė misija, bent viešai skelbiama, daugiau ar mažiau yra ta pati. Komunistų profesinių sąjungų ginami darbininkų inte-

resai yra tie patys, kuriuos gina ir krikščionys darbininkai. Koks tad skirtumas, ar kunigas savo socialinę misiją vykdys per krikščionių darbininkų, ar per komunistų profesinę sąjungą? Dar daugiau. Bažnyčia turi būti atvira visiem ir lygiai rūpintis visais, neskirstydama į “Dievo išrinktuosius” ir “pagonis”. Tad visai nuoseklu, kai bažnyčiose pamaldų metu vyksta rinkliavos ne tik parapijos reikalui, bet ir vienam ar kitam streikui paremti.

Todėl nenuostabu, o gal kaip tiktai nuoseklu, kad Prancūzijos komunistų partijos pirmasis sekretorius George Marche pasirinko seniausios prancūzų vyskupijos sostinę Lioną (vyskupija čia įsteigta jau mūsų eros II-me amžiuje) ir tradicinę šios vyskupijos dieną savo atsišaukimui į Prancūzijos katalikus paskelbti ir pakviesti katalikus bendromis jėgomis su komunistais kovoti už geresnį pasaulį, užtikrindamas komunistų pagarbą tikėjimui, laisvę bažnyčios veiklai, teisę disponuoti turtą ir turėti spaudą. Tolygų atsišaukimą į katalikus išleido ir Italijos komunistų partijos pirmasis sekretorius Enrico Berlinguer. Komunistų partijos teisingai pabrėžia, kad šitokie komunistų atsišaukimai į katalikus yra istoriniai. Pridurkime dar tuos katalikus ir kunigus, kurie globoja, palaiko komunistines organizacijas, ar patys jose dalyvauja, ir nebus sunku įsivaizduoti eilinio tikinčiojo darbininko pa-

simetimas komunizmo atžvilgiu. Šiuo atžvilgiu mūsų dienų bažnyčia jau nebėra nei Leono XIII, nei Pijaus XI, nei Pijaus XII bažnyčia. Šiandieną bažnyčia, anot msgr. Beneli, yra provokuojama.

4.

Bet yra sukrėstas ne tik tikinčiojo žmogaus pasitikėjimas savo bažnyčios autoritetu. Yra sukrėstas ir šeimos tradicinis orumas. Kodėl romaniškosios kultūros kraštų šeimos pagrindai šiandien labiau sukrėsti, kaip pvz. germaniškosios arba anglosaksinės kultūros kraštuose? Atrodo labiausiai dėl to, kad romaniškosios kultūros kraštuose šeimą absoliučiai dominavo tėvas. Pvz. mūsų tautos šeimose vaikam didesnis ir, sakyčiau, betarpiškesnis buvo motinos autoritetas, nekaip tėvo. Toks tėvo autoriteto absoliutus dominavimas romaniškosios kultūros tautų šeimose neišvengiamai turėjo išjudinti pačius šeimos pagrindus, kai staiga, kaip griausmas giedroje, atūžė lyčių lygybė, kai per dvejus, trejus metus moteris įgijo tas pačias teises, kurios seniau buvo buvusios tik vyro privilegija. Šioji moters - motinos emancipacija ir šeimą dominavusio tėvo tradicinio autoriteto sunykimas sudarė prielaidas ir vaikų 'emancipacijai'. Kaip katalikas nebuvo paruoštas Vatikano II-jo susirinkimo nutartai bažnyčios reformai, taip romaniškosios kultūros kraštų šeima nebuvo pa-

ruošta tėvo vienašališko autoritetinio režimo staigiai reformai ir moters - motinos emancipacijai. Šeimos buvusios tradicijos nustojo galios, o naujos su viena diena nesusidaro. Šeimos moralinė atspara atsidadė tikroje krizėje. Net dievotų katalikų šeimose pasidarė neišimtinis atsitikimas, kad, iš darbo parėję tėvai, rastų savo dukrą lovoje su bernužėliu. Ir ko gi tėvam jaudintis! Už piliules nuo pastojimo juk apmoka socialinio draudimo įstaiga! Ir tėvai su tokiu reiškiniu šeimoje ima susigyventi. Santykiai šeimoje keičiasi radikalčiai ir brutaliai.

Faktiškai gal nebūtų didelės bėdos dėl tėvo autoritetinio režimo šeimoje kritimo, jeigu jo vietą vaikų atžvilgiu užimtų motinos autoritetas. Deja, tokio pasikeitimo neįvyko. Neįvyko turbūt dėl to, kad motina vis daugiau ir daugiau yra angažuojama prisidėti prie šeimos pajamų arba pati angažuojasi pasirūpinti sau pajamų,

*Esame per maži, kad daugintume savo priešų skaičių.
Veikiau ieškokime draugų, kad jie mums padėtų siekti ir laimėti laisvę mūsų Lietuvai ir jos Bažnyčiai.*

Prel. L. T u l a b a

kad taptų nepriklausoma. Ir tėvas iš buvusio šeimos viešpaties pasidaro tik šeimos tarnas.

Šitaip šeimos padėčiai susiklostant, tėvas pradeda galvoti, kad komunistinėje santvarkoje šeimai galėtų būti vis tik gerėliau. Nors komunistiniuose kraštuose veik visos motinos turi uždarbiauti, kad šeima turėtų bent minimumą pragyventi, bet tėvui ten vis dėlto nereikia būti aukle, nes vaikam prižiūrėti ten yra valdžios atitinkamos įstaigos.

Bet ne tik vaikų auklėjimas ir priežiūra moderniajai šeimai, pirmiausia “deklasuotajam” tėvui, sudaro daug nepatogumų bei rūpesčių, dėl kurių neretoj šeimoj atsiranda abejingumo ir bejėgiškumo kompleksas. Nemažiau sudėtingas šiandien yra pasidaręs ir vaikų ateities užtikrinimas. Modernioji šeima ir šiuo atžvilgiu, palyginti su tradicinės šeimos sąlygomis, yra visai skirtingoje padėtyje. Iš vienos pusės, vaikai šiandien turi daug geresnes materialines sąlygas, nekaip seniau kad turėjo. Iš antros pusės, tėvų ištekliai darosi vis mažiau patvarūs ne tik dėl pinigų vertės nuolatinio smukimo, bet ir dėl šeimos ūkio išlaidų nuolatinio augimo. Automobilis, skalbiamoji mašina etc. privalo ne tik brangaus remonto, bet ir, palyginti, dažno pakeitimo naujomis. O, svarbiausia, kad vaikų ateičiai užtikrinti vieno materialinio pagrindo dar neužtenka. Kaip sakoma,

viena tik duona net ir iš auksinės lėkštės žmogus negali būti sotus. O kokį dvasinį idealą vaikam gali siūlyti modernioji šeima, kuri pati tokio idealo neturi. Niekas negali kitam duoti to, ko pats neturi. Gyvenimo prasmė? Bet apie ją vaikai jaučiasi daugiau nusimaną už savo tėvus. Tautos ateitis? Nustebau išgirdęs savo bendrakaibio tokį prisipažinimą:

— Jūs (lietuviai) nors turite laimę kalbėti (savo vaikam) apie savo krašto okupaciją, apie tautos kovą dėl tėvynės laisvės. O mes visko pertekę ir jau niekas nebedomina.

Religija, amžinybė, šeimos šventumas? Nereikšmingi dalykai. Ir kaip įtikins vaiką jų reikšmingumu šeima, kuri pati ta reikšme nebetiki. Net ir profesinis tėvų patyrimas vaikam neimponuoja. Mokslai tokiais šuoliais daro pažangą, kad šiandien gimnazistas jaučiasi dažnai kompetentesnis už universitetą baigusį tėvą. Tėvų išsilavinimas ir žinios vaikam nebedaro įspūdžio ir nekelia pagarbos. Pati tėvų profesija vis mažiau tampa patraukli vaikam dažnai vien dėl to, kad neturi perspektyvos. Pvz. prieš 20-25 metus Italijos žemės ūkiu vertėsi 8 su puse milijono gyventojų, o 1976 — jau tik trys milijonai. Prancūzijoje kasmet likviduojasi apie 15,000 atskirom šeimom priklausančių prekybos įmonių. Užtat po II-jo pasaulinio karo nepaprastai išaugo mokyklinis profesinis lavinimas. Pvz.

Prancūzijoje tuoj po II-jo pasaulinio karo profesinėse mokyklose buvo apie 90.000 studentų, o 1976 — jau 900.000 studentų ir kasmet profesinės mokyklos išleidžia apie 200.000 profesionalų, dažnu atveju nieko bendra neturinčių su tėvų profesija.

Dėl radikalių poslinkių tėvotinos tarpusavio santykiuose, tėvų - vaikų tarpusavio santykiuose, taip pat dėl radikalių poslinkių vaikų profesinio paruošimo ir jų ateities užtikrinimo srityse, pagaliau dėl sunykimo šeimoje dvasinio idealo gyvenimui įprasminti romaniškosios kultūros tautų šeima yra patekusi į akligatvį, iš kurio patrauklią išeitį jai perša komunistai. Jie turi konkrečius ir patrauklius atsakymus į visus moderniosios šeimos rūpesčius. Jie garantuoja jaunimui ateitį. Kiekvienas išeis mokslo, bus užtikrintas savo specialybėje darbu. Tos galimybės nuolat kartojamos per spaudą, per radiją, per televiziją. Atsispirti šiokiems sirėnų čiulbėjimam tikrai nelengva.

5.

Išmuštas iš tradicinių vėžių savos bažnyčios reformų, praradęs tradicines šeimos pozicijas, romaniškosios kultūros žmogus juo mažiau supratimo, padaršinimo ir dvasinės užuovėjos gali tikėtis iš savo darbovietės. Čia įtampos dažnai yra net apščiau, nekaip šeimos santykiuose. Darbovietė dažnu atveju yra tikras

darbo ir kapitalo tarpusavio kovos laukas. Neseniai savaitės būvyje teko lankytis Austrijos ir Italijos fabrikuose. Dievuli mano, koks akį režiantis skirtumas tarp darbo ir kapitalo tarpusavio santykių germaniškosios kultūros Vienos priemiesčio fabrike ir tų santykių romaniškosios kultūros Milano fabrike. Vienos fabrike taika, sklandus darbo - kapitalo tarpusavio santykiai ir vieningos pastangos, kad fabrikas tarnautų bendrai tautos gerovei. Pataikiau kaip tik tuo metu, kai fabrikas, pasipuošęs girliandomis, kažkurią šventę šventė. Milane pataikiau į fabriką kaip tik streiko metu. Mano akyse į fabriko kontorą, kurioje dar darbavosi keli tarnautojai ir sekretorės, atvyko keli streikininkų pasiuntiniai ir mandagiai, bet tvirtai visus juos iš kontoros pašalino. Kai vėliau tuos pašalintuosius tarnautojus sutikau, jie man paaiškino, kodėl juos iš kontoros pašalino jėga.

— Supraskite, — sako, — taip mums yra daug geriau, nekaip patiem apleisti kontorą. Kai mūsų darbas nutraukiamas prievartos būdu, mums vis tiek turi mokėti algą ir už nedirbtą laiką.

Italijoje ir Prancūzijoje streikai yra pasidarę tokiu kasdieniniu reiškiniu, kad jau ir spaudai nusibodo juos aprašinėti. Tik planuojant fabriko metinę sąmatą jau yra priimta rutina numatyti darbininkam penkias savaites atostogų, penktadalį darbo dienų darbininkų pravaikštom ir bent

dvi savaites streikam. Anglosakinės ar germaniškosios kultūros kraštuose — D. Britanijoje, Olandijoje, Šveicarijoje, Vokietijoje — streikas retenybė ir tik ūkiniais motyvais. Kodėl darbo kapitalo santykiai kitaip vystosi romaniškosios kultūros kraštuose? Trumpai kalbant, tai komunistų poveikio laimėjimas. Didelis laimėjimas.

Įmonėje žmogus ne tik leidžia savo darbo dienas, bet ir moko si solidarumo, atsakomybės, iniciatyvos. Įmonėje darbininkas susipažįsta su įmonės kontoros tarnautojų nerūpestingumu jo atžvilgiu, taip pat ir laisvės veiksnio jėga kovoje dėl savo interesų. Įmonė išmoko darbininką atidžiai stebėti aplinką ir nusištatyti už ar prieš pačią įmonę. Dažnu atveju darbininkas yra nusivylęs savo įmone. Jis jaučiasi tik priklausiniu tos mašinos, kurią aptarnauja. Apie pačią įmonę — kas ją valdo, kaip ją tvarko, ar jai sekasi, ar jos gaminiai turi rinką, kokia įmonės finansinė padėtis, kokios perspektyvos — jis nieko nežino. Tik kartais iš bendradarbių kalbų jis supranta, kad įmonė gali užsidaryti ar pakeisti gaminių rūšį nauja, apie kurią jis nenusimano, ar net būti perleista naujam savininkui, ir jis gali netekti darbo ir pragyvenimo.

Šiokiomis aplinkybėmis komunistai darbininkui sako, kad įmonė reprezentuoja kapitalizmą. Tik sugriovę kapitalizmą ir įvedę ko-

munistinę santvarką, galime panaikinti darbininką nuolat kamuojančią netikrumą ir įmonę padaryti priklausomą nuo darbininkų, vietoj darbininko ligšiolinės priklausomybės nuo įmonės nuožiuos. Ir tai vyksta vienašališkai. Jokios atsvaros iš įmonės. Įmonės administracija vengia ryšių su darbininkais. Mokykla jų tokio bendravimo nemokė ir tam neparuošė. Be to, patys įmonės administracijos tarnautojai taip pat nėra saugūs savo padėtyje. Su jais įmonės vadovybė nebendrauja ir apie įmonės reikalų bendrą padėtį ir perspektyvas jų neinformuoja. Koks tad įmonės darbininkui pasirinkimas? Atsakymą randame profesinėse sąjungose. Italijoje iš penkių milijonų profesinėm sąjungom priklausančių darbininkų keturi milijonai priklauso komunistų vadovaujamai Confederatione Generale Italiano del Lavoro, o socialistų vadovaujamai Unione Italiana del Lavoro — tik 800 tūkstančių. Prancūzijoje komunistų vadovaujamom Confederation General du Travail ir Confederation Francaise Démocratique de Travail priklauso trys milijonai, o socialistų vadovaujamai Force Ouvrière tik 600 tūkstančių. Šalia profesinių sąjungų pati komunistų partija įmonėse turi savo organizuotas partines grupes. Prancūzijoje tokių grupių skaičiuojama apie 8,000. Į profesines sąjungas komunistai ateina pasiruošę, baigę partijos atitinka-

mas mokyklas ar kursus. Paprastai ateina jie be jokios partinės iškabos ir reiškiasi kaip uolūs darbininkų reikalų gynėjai. Tik įsitvirtinę profesinės sąjungos postuose jie išryškėja esą kovingi komunistų partijos atstovai, kuriems pačios profesinės sąjungos pirmiausia rūpi panaudoti kaip politinis įrankis krašto santvarkai pakeisti, kaip priemonė krašto valdžiai perimti. Todėl ir streikais dažniausiai daromi ne ūkiniais darbininkų motyvais, o politiniais kompartijos motyvais.

6.

Nekartą iš savo bendradarbių vokiečių esu girdėjęs klausimą:

— Kodėl pas jus (Prancūzijoje) taip darosi? Darbininkai taip pat gerai uždirba, kaip pas mus. Turi automobilius. Trečdalis jau turi ir nuosavus namus. Turi atlyginamas atostogas, net ilgesnes negu kad mūsiškiai.

Mano supratimu, to klausimo negalima atsakyti tik materialinių duomenų kalba, išleidžiant iš akių, kad romaniškosios kultūros kraštų žmonės ryškiau ir stipriau šiandien išgyvena mano aukščiau bandytą apibūdinti trilypę krizę ir tam tikras dvasios konvulsijas, iš atgyvenusios tradicinės dalykų padėties perėjus į sušiandienintą, sureformuotą padėtį arba pergyvenant pribendusių reformų ieškojimo įkarštį ir abejojimus. To įkarščio ir abejojimų ypatin-
gai apstu romaniškosios kultūros

kraštuose dėl ūkio ir politinių institucijų reformų ir tom reformom tinkamų priemonių, nes ant svarstyklių atsiduria ne tik romaniškosios kultūros kraštų ateitis, bet ir visos vakarų Europos ateitis, o gal ir pačios krikščioniškosios eros ateitis. Nesunku įsivaizduoti kai kurių visuomenės sluoksnių rūpestį ir baimę dėl labai toli einančių padarinių, jei vieną dieną laisvuose demokratinuose rinkimuose komunistų kandidatai gautų daugumą mandatų. O tokia galimybė yra. Demokratinėje santvarkoje pozicijos - opozicijos balansas su kiekvienais rinkimais gali pasikeisti. Šios dienos opozicija yra natūralus kandidatas rytojaus pozicijai ir atvirkščiai. Tai natūralus demokratinis procesas. Kad ir kaip apdairi, konstruktyvi ir išmintinga būtų valdžios partijos ar partijų koalicijos vedama krašto politika, ilgainiui vis tiek atsiranda sustabarėjimo, klaidų ir net korupcijos. Žodžiu, ateina laikas valdančiąją partiją ar partijų koaliciją pakeisti. Ir opozicija demokratiškoje yra ne kas kita, kaip atsarginė pozicijos pamaina. Bet romaniškosios kultūros kraštuose šita natūrali demokratinės santvarkos taisyklė lyg ir negalioja. Tas negaliojimas nėra natūralus. Jis kyla tik iš to, kad romaniškosios kultūros kraštuose opozicijos vaidmuo yra atitekęs komunistų partijom. O komunistų partijos opozicija nesiriboja tik opozicija esamai vyriausybei, bet sie-

kie daug toliau — pakeisti pačią demokratinę santvarką. Todėl ir tie balsuotojai, kurie yra esamai vyriausybei opozicijoje ir kurie mielai norėtų vyriausybės partijų pasikeitimo ir balsuotų už opozicijos kandidatus, kai tie opozicijos kandidatai betgi yra komunistų partijos kandidatai, balsuotojas susvyruoja, nes išsigąsta, kad, į valdžią atėję, komunistai likviduos pačią demokratinę santvarką.

Romaniškosios kultūros kraštų komunistų partijos tą užtvarką savo kelyje į valdžią gerai mato ir stengiasi ją pašalinti. Jie pradėjo urbi et orbi skelbtis esą demokratų ir visada nusilenksią balsuotojų valiai. Jie pradėjo kritikuoti sovietinį režimą ir ginti jo trypiamas žmogaus teises. Jie deklaravo savo nepriklausomybę nuo Kremliaus:

— *Mes vakarų Europoje neseksime Maskvos instrukcijomis. Mes statysime savo pačių tautinį*

Svetimųjų jūroje išlieka tos tautos, kurios sąmoningai ryžtasi išlikti. Nutautimas yra toks procesas, kuris veikia tik jį priimančių žmogų. Jis darosi neveiksmingas tam, kuris pasipriešina.

Dr. P r a n a s G a i d a

komunizmą, kuris nieko bendra neturi su rytų Europos. Mes esame nepriklausomi nuo Maskvos.

Savo nepriklausomybę jie ryškiai demonstravo Europos komunistų partijų suvažiavime 1976 m. rytų Berlyne. Dar daugiau! Jie skelbia “istorinį kompromisą” su katalikais ir krikščionimis demokratais. Jie deklaravo atmetą proletariato diktatūros patį principą.

Visos šios komunistinių partijų deklaracijos vieniam atrodo tik taktiniais ėjimais šios dienos padėtyje, kad laimėtų savo strateginį tikslą — patektų į valdžią. Bet bus ir tokių, kurie tom komunistų deklaracijom patikės ir būsimuose rinkimuose jau nesvyruos baimėje. Žodžiu, vakarų Europa yra prie Rubikono. Tik burta dar nėra mestas. Istorikas Andriejus Amalrikas, Leonidas Pliuščas, Aleksandras Solženicinas yra pesimistai. Jiem atrodo vakarų Europą esant pavargusią, neižvelgiančią, kad riedanti į prarają. Aš norėčiau būti optimistas ir tikėti, kad juo sunkesnė krizė, juo stipriau supurto visas miegančias ir pavargusias energijas, kurių neišsemiami šaltiniai yra ne visa ku pertekusioje visuomenės viršūnėje, bet masėse — darbininkuose, ūkininkuose. Jų sveikas protas ir instinktyvus sugebėjimas rasti geriausią išeitį bet kuriomis aplinkybėmis gali būti patikima garantija ir šio metro vakarų Europos krizei ir grėsmei įveikti.

EUROPOS LAISVĖ IR NATO

DONATAS SKUČAS*

Kas yra NATO? Tai Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacija (North Atlantic Treaty Organization — NATO). Komunistinio pasaulio pusėje NATO atitinkmuo yra Varšuvos pakto organizacija (Warsaw Pact-WP). NATO istorijoje yra įsidėmėtinos kelios dotos, būtent:

1. kad 1945 II-sis pasaulinis karas baigėsi Europos padalinimu į sovietų viešpataujamą Europą ir laisvąją;

2. kad 1949, kai Jungtinėms Valstybėms paaiškėjo Sovietų Sąjungos kėslai, laisvajai Europai

gelbėti nuo sovietinės grėsmės susiorganizavo NATO;

3. kad 1962, kai Jungtinių Valstybių interesai rimtai susispyriavo su Sovietų Sąjungos kėslais Kuboje ir sovietai turėjo pasitraukti, to pasitraukimo toli einančios išvados praktiškai išryškėjo tik pastaraisiais metais sovietų laivyno pavidalu;

4. kad 1965 tuometinio Prancūzijos prezidento De Gaulle'io apsisprendimas atsakyti NATO prieglobstį Prancūzijoje sukrėtė NATO pamatus; ir

5. kad 1967 priimta NATO strategijos nauja versija kelia rimtas problemas.

I

Pirmas ir antras punktas platesnių komentarų nereikalingi. Dėl trečio punkto norėčiau štai ką konstatuoti. Jungtinėms Valstybėms 1962 susispyriavus su Sovietų Sąjunga dėl Kubos, Sovie-

*) Šiame straipsnyje naudojami duomenys yra paimti iš viešųjų šaltinių, o reiškiamos mintys ir nuomonės priklauso tik pačiam autoriui ir neatstovauja nei JAV vyriausybės ar aviacijos nusistatymų. *Aut.*

tai pamatė, kad jų galybė baigiasi su žemyno krantais, kad vandenynuose viešpatauja Jungtinės Valstybės. Kremlius suprato, kad, norėdamas tapti tikra pasauline galybe, turi pasidaryti ne tik sausumos, bet ir jūrų galybe. Ir po 1962 Sovietų Sąjunga tatau padarė. Ji puolėsi statydintis didžiulį laivyną. Rezultatai šiandien akivaizdūs. Šiandieną keturi penktadaliai sovietinio laivyno dar neturi nė 10 metų amžiaus, kai Jungtinių Valstybių keturi penktadaliai laivyno yra per 25 metų amžiaus. Ir skaičiais sovietinis laivynas lenkia Jungtinių Valstybių laivyną. Beje, sovietai statydinosi ne tik karo laivus, bet ir prekybos, kurie tačiau, esant reikalui, nebūtų sunkumo paversti karinio transporto laivais.

1965 kovo 7 prezidentas De Gaulle'is parašė prezidentui Johnsonui laišką, pažymėdamas, kad NATO kariuomenė iš Prancūzijos turi būti iškraustyta. Tai buvo naujo tarpsnio pradžia NATO egzistencijoje. Prezidentas De Gaulle'is galvojo, kad Prancūzija turėtų nutraukti visus savo saitus su NATO, bet pradžia pasitenkino tik Prancūzijos pasitraukimu iš NATO karinės struktūros, ir NATO karinių dalinių iškraustymu iš Prancūzijos. Ogi tie NATO kariniai daliniai faktiškai daugiausia buvo Jungtinių Valstybių daliniai, Jungtinių Valstybių kariuomenės Europoje

užnugaris. Atsiminkime, kad Amerikos kariuomenei tiekimas tada ėjo per Prancūziją. Prancūzijai atsakius NATO prieglobstį, tas tiekimas dabar turi eiti per Bremerhafeną, tai yra lygiagrečiai su eventualiu būsimu frontu. Užtenka mesti akį į žemėlapi, kad paaiškėtų pasikeitusios tiekimo linijos nepatogumai.

Atsakyta Prancūzijos priegrobstį NATO persikrautė į Briuselį. NATO štabistai pripažįsta, kad "Briuselis yra O.K., bet vis tiek tai ne Paryžius". Maža to. Ne tik prezidentas De Gaulle'is sudavė NATO smūgį. Nors per praėjusį dešimtmetį yra buvę keletas tarptautinių krizių — Čekoslovakijoje, Artimuosiuose Rytuose, Kipre, Libane, — bet šios tarptautinės krizės betarpiškai NATO neangažavo. Tokios tarptautinės krizės, kurioje, jei taip galima išsireikšti, pats NATO būtų partneris, per praėjusį dešimtmetį nebuvo. Dėl to visai natūraliai paties NATO *raison d'être* aktualumas NATO partneriam pasidarė mažiau akivaizdus, tuo pačiu pasidarė akivaizdesni atskirų NATO narių-valstybių interesų savaimingumai bei skirtin-gumai ir polinkis juos tenkinti NATO interesų sąskaita. Tai kelia labai rimtas NATO tolimesnio poveikumo problemas. Tiesa, nuo pat savo susiorganizavimo pradžios NATO nariai-valstybės nebuvo linkusios savo valstybinių interesų subordinuoti NATO

interesų naudai. Atskirų valstybių interesai vis prasiskverbda-vo pro bendruosius sąjungos interesus. Tik seniau toks NATO narių individualizmas NATO paveikimui praktiškai nevaiddino reikšmingesnio vaidmens. Nevaidino dėl NATO priimtose branduolinės strategijos, vadinamos užtaisų vielos strategijos (MC 14/2). Šioji strategija numatė, kad, priešui užpuolus, Jungtinės Valstybės tučtuojau pavartoja branduolinius ginklus. Tokios strategijos atveju NATO kariuomenės pagrindinis uždavinys būtų ne tiek priešą atmušti, kiek trukdyti jo veržimąsi, atseit, įtempti frontus skiriančią vielą, priverčiant priešą mesti juo didesnes savo jėgas, kad jo užpuolimas nebūtų tolygus tik pasivaikščiojimui paradine rikiuote. Kadangi šioj strategijoj svarbiausias vaidmuo teko Jungtinių Valstybių branduoliniam ginklam, pačių fronto divizijų kiekis, fronto karių skaičiaus vaidmuo buvo minimalizuojamas. Tikrai, sunku buvo įrodyti, kad ir branduolinės strategijos atveju užpuolikui atmušti reikalinga stipri kariuomenė. Pvz., nors buvo suplanuota Europos fronto centriname ruože pastatyti 30 divizijų, praktiškai jų tiek niekada nebuvo sutelkta. Branduolinės strategijos laikais tatau nė nekėlė rintesnės problemos. Tačiau šiuo metu padėtis yra pasikeitusi, nes branduolinė strategija jau nebegalioja.

II

Jau nuo 1962 Jungtinės Valstybės pradėjo abejoti branduolinės strategijos praktiška galimybe. Lig šiol praktiškai branduolinis ginklas buvo panaudotas tik dukart — 1945 Hirošimos ir Nagasakio atvejais. Pavartotas branduolinis ginklas, palyginti, buvo primityvus, mažo naikinamojo galingumo. Nuo to laiko iki mūsų dienų branduolinių ginklų gamyboje padaryta milžiniška pažanga. Nepaprastai padidintas jų naikinamasis galingumas, išstobulinta nusiviedimo technika ir pataikymo tikslumas. Ir visu tuo disponuoja ne tik Jungtinės Valstybės, bet ir Sovietų Sąjunga. Todėl yra susidariusi vadinama “stalemate” padėtis, lietuviškai gal reiktų sakyti mirties taško padėtis. Todėl Jungtinės Valstybės branduolinių ginklų karo nori išvengti ir tur būt tam norui turi rimtą pagrindą. Tikriausiai branduolinis karas Jungtines Valstybes daug daugiau apnaikintų, nekaip II-sis pasaulinis karas buvo apnaikinęs Vokietiją. Todėl Jungtinių Valstybių politika ir strategija siekia branduolinių ginklų karo galimybę kiek galint atitolinti, o geriausiu atveju — visai išjungti, nes branduolinio karo laimėjimas pareikalautų per didelių aukų. Skaičiuojama, kad tokiame kare žūtų apie 100 milijonų amerikiečių. Žinoma, tai yra tik spekuliacija. Tačiau yra tikra, kad aukos ir Jungtinėse Valstybėse,

ir Europoje būtų labai didelės. Jungtinės Valstybės Europos sandėliuose, daugiausia V. Vokietijoje ir Britanijoje, laiko apie 7000 branduolinių užtaisų. Sovietų Sąjunga tokių branduolinių užtaisų, skirtų NATO triuškinimui, turi apie 3000. Vadinasi abiejuose frontuose jų yra apie 10,000. Centrinei Europai sunaikinti visai užtektų jų dešimtos dalies, t.y. apie 1000 branduolinių užtaisų.

Visi esame girdėję ar skaitę apie branduolinių ginklų grėsmę pasauliui sunaikinti. Gal tokia sunaikinimo grėsmė ir kiek perdėta, bet tikras dalykas, kad branduolinis karas labai radikaliai pakeistų Jungtinių Valstybių ir Europos veidą. Nereikia nė specialistu būti, kad suvoktum branduolinio užtaiso sprogo padarinių apimtį. Užtenka žinoti, kad jo naikinamasis galingumas siekia iki 50 kilometrų (31 mylios) spinduliu, nekalbant apie radiacijos ir oro nepaprasto spaudimo padarinius.

Todėl vietoj branduolinės strategijos Jungtinėse Valstybėse susiformavo, o nuo 1967 jau ir NATO buvo priimta vadinama lankstaus reagavimo (flexible response) strategija (MC 14/3). Ši lankstaus reagavimo strategija taip pat neišjungia iš apyvartos branduolinių ginklų. Skirtumas tarp naujosios lankstaus reagavimo strategijos ir senosios branduolinės strategijos yra tik to-

kis, kad lankstaus reagavimo strategija atsakymą užpuolikui iš anksto nenustato, o palieka spęsti, atsižvelgiant į momento padėtį bei aplinkybes. Vadinasi, atsakymas užpuolikui gali būti branduoliniu ginklu, bet gali būti ir konvenciniais ginklais. Naująja lankstaus reagavimo strategija retas kas, bent viešai, abejoja. NATO su šia naująja strategija susigyveno. Kitaip sakant, NATO turi būti pajėgi kariauti ir be branduolinių ginklų. Turint galvoj, kad NATO buvimo tikslas yra atgrasyti priešą nuo užpuolimo kėslių, iškyla klausimas, ar NATO lankstaus reagavimo strategija ir pasiryžimas atmušti užpuoliką be branduolinių ginklų, gali turėti užtenkamai įtikinamo poveikio priešų sprendimam? Kitaip sakant, iškyla klausimas, ar NATO pajėgumas kariauti be branduolinių ginklų gali sudaryti užtenkamą atgrasą priešų kėsiam ir tuo būdu tapti tikru kertiniu akmeniu strategijai karui išvengti? Tai yra labai reikšmingas ir labai sunkiai atsakomas klausimas.

Sovietai labai gerai pažįsta Vakarų Europos karinį potencialą bei ryžtą kariauti. Sovietai pažįsta ir Jungtinių Valstybių karinį potencialą. Kuo sovietai nėra tikri, tai Jungtinių Valstybių reagavimo būdu aventalaus karo Europoje atveju. Europoje yra apie 300,000 Jungtinių Valstybių karių ir maždaug antra tiek ci-

vilių. Ar Europoje prasidėjus sovietų invazijai, Jungtinės Valstybės apsiribotų konvenciniais ginklais, ar griebtųsi ir branduolinių ginklų? Aiškaus atsakymo sovietai neturi ir tas neaiškumas apsprendžia Sovietų Sąjungos santūrumą. Žodžiu, nepaisant NATO naujosios lankstaus reagavimo strategijos, faktiškai V. Europai taiką ir laisvę garantuoja tik Jungtinių Valstybių branduolinių ginklų grėsmė priešui. Tačiau šios grėsmės poveikis neamžinas. Sovietų Sąjunga ne tik nuolat didina savo branduolinių ginklų arsenalą, bet lygiagrečiai tobulina ir savo apsigynimo galimybes nuo priešų branduolinių ginklų padarinių. Klausimas todėl kyla, kaip ilgai dar Jungtinių Valstybių branduolinių ginklų grėsmė priešui gali garantuoti V. Europos laisvę bei egzistenciją?

III

Bet prileiskime, kad priešų invazijos į V. Europą atveju Jungtinės Valstybės tikrai pagal lankstaus reagavimo strategiją nusišalintų nesinaudoti branduolinių ginklų arsenalu, o ryžtasi atmušti priešą konvenciniais ginklais. Kokis tuo atveju susidarytų NATO ir Varšuvos pakto valstybių karinių jėgų santykis?

Nuo Baltijos jūros iki Alpių prieš 29 NATO divizijas stovi Varšuvos pakto valstybių 67 divizijos: 40 sovietinių ir 27 satelitinių valstybių. Bendrai

šiaurinėje ir centrinėje Europoje prieš 600,000 NATO karių stovi maždaug 900,000 Varšuvos pakto valstybių karių. Šiuo atžvilgiu gerėlesnė padėtis yra pietinėje Europoje. Čia NATO, faktiškai Italija ir Turkija, turi 41 diviziją su apie 500,000 karių prieš Varšuvos pakto valstybių 400,000 karių. Šie skaičiai nėra visai pastovūs. Bet vienos kitos divizijos pasitraukimas ar atvykimas bendro santykio žymiau nekeičia. Palyginti su Jungtinių Valstybių divizijomis Varšuvos pakto valstybių divizijose yra mažiau žmonių, bet Varšuvos pakto divizijų ugnies intensyvumas yra stipresnis už NATO divizijų. Be to, čia minimi skaičiai neapima užnugario dalinių. O Jungtinių Valstybių kariuomenėje užnugario daliniai yra ypač gausūs. Apskaičiuota, kad II-me pasauliniame kare iš 100 Jungtinių Valstybių karių tik 22 buvo skirti frontui, o 78 buvo skirti užnugariui, kad viskuo laiku tuos 22 aprūpintų. Šiuo metu ir Jungtinių Valstybių kariuomenėje tas fronto-užnugario karių santykis yra pasikeitęs, bet vis tiek Jungtinių Valstybių kariuomenės užnugaris, palyginti, yra daug didesnis ir už kitų NATO valstybių ir už Varšuvos pakto valstybių kariuomenės užnugarį. Toks Jungtinių Valstybių kariuomenės užnugario stiprumas turi savo vaidmenį. Atsiminkime Jungtinių Valstybių armijų žygiavimus II-jo pasaulinio karo metu.

Prisiminkime gen. Pattono žygiavimą per Prancūziją. Amerikiečiai tada galėjo žygiuoti pirmyn dienų dienas be atsikvėpimo tik dėl to, kad įkandin žygiuojančios fronto armijos neatsiliko ir tiekimas. Kitaip žygiavimas vyko sovietų kariuomenės. Ji prasi-verždavo 100-150 kilometrų į priekį ir turėdavo sustoti ir laukti, kol frontą pasivys tiekimas. Daug kas dėl to pagalvodavo, kad sovietų žygiavimą sustabdė vokiečiai, nors faktiškai jį stabdė pačių sovietų tiekimo frontui atsilikimas. Šiuo metu ir sovietų tiekimo sistema yra pagerėjusi ir dar vis tobulinama. Todėl kai kas spėja, kad sovietų invazijos į Europą atveju, Varšuvos pakto armijos Rheiną galėtų pasiekti per dvi dienas, o Atlantą — per savaitę. Bet tuo galima ir suabejoti. Per II-jį pasaulinį karą šarvuočių daliniai retai kada per dieną nužygiuodavo daugiau kaip 50 kilometrų (31 mylią). Teoretiškai skaičiuojant, Varšuvos pakto valstybių daliniai invazijos atveju ga-

lėtų prasiveržti ties Mainzu-Wiesbadenu iki Rheino per dvi dienas, tačiau praktiškai tatoi užtrukti daug ilgiau.

Kalbant apie Varšuvos pakto valstybių kariuomenės pajėgumą, paprastai prisimenamas dar vienas jos aspektas — jos nepatikimumas. Cituojami gana gausūs to nepatikimumo įrodymai. Galimas dalykas, kad Sovietų Sąjungos dominuojamų rytų Europos valstybių kariuomenės, taip pat Rusijos pavergtų tautų ar okupuotų Baltijos kraštų kariai Sovietų Sąjungos kariuomenėje ne tik neturi meilės Sovietų Sąjungai, bet gal daugelis jų mėlai savo ginklus atkreiptų prieš savo pavergėją, tačiau sovietinė sistema ypač fronto sąlygomis aventualiam karių neloyalumui juo labiau aktyviam pasipriešinimui praktiškai pasireikšti palieka labai nedaug galimybių. Todėl reikia skaitytis, kad Varšuvos pakto valstybių divizijos sudaro visai tikrą, ne šiaudinę, priešojėgą.

IV

NATO ir Varšuvos pakto valstybių konvencinio apsiginklavimo santykiui pavaizduoti pasinaudokime tankų, lėktuvų ir laivyno duomenimis.

Šiaurinėje ir centrinėje Europoje NATO kariuomenės turi apie 7000 tankų prieš Varšuvos pakto valstybių kariuomenės turimus apie 19,000 tankų:

*Valstybės nepriklausomybė
paprastai laikosi arba valstybės
galingumu, arba jo trūkumu,
bet palankiomis politinėmis
aplinkybėmis.*

Harold R. Isaacs

11,000 Sovietų Sąjungos kariuomenėje ir 8000 satelitinių valstybių kariuomenėse. Pietinėje Europoje NATO kariuomenės turi apie 4000 tankų prieš Varšuvos pakto valstybių kariuomenėse turimus apie 7500. Visi Varšuvos pakto valstybių kariuomenėse tankai yra sovietiniai, daugiausia T-62 tipo, o dalis senesnių — T-55 tipo. NATO kariuomenėse daugiausia yra amerikiečių tankų M-60 tipo, dalis vokiečių Leopardo tipo, dalis britų Centuriono tipo ir dar dalis kitokių. Taigi NATO tankai yra gana įvairaus tipo ir tai nėra pliusas. Apskritai sovietinis T-62 tankas laikomas pranešesniu kovos įrankiu už NATO tankus. Žinoma, kovos lauke lemia ne tik ginklo techninis pranašumas, bet ir ginklą vartojančio kario, šiuo atveju tanko įgulos, sumanumas, taip pat tiekimas ir vadovybės sugebėjimas išnaudoti ginklo pranašumą. Ir NATO ir Varšuvos pakto valstybėse atsidėjus stengiamasi sukonstruoti naujo tipo tanką, kuris gal netrukus jau pasirodys ir karinėse pratybose. Pats tankų vaidmuo konvencinių ginklų ateities kare šiuo metu yra labai neaiškus. Arabų-Izraelio 1973 karas parodė, kad tankas yra sulaukęs pavėikaus priešginklio ir pasidarė labai pažeidžiamas. Sovietų raketomis, daugiausia RPG-7, arabai išvedė iš rikiuotės 840 Izraelio tankų. NATO valstybės, pirmiausia Jungtinės Valstybės,

yra išstobulinusios prieštankinę gynybą raketomis ir malūnsparniais. Todėl ir prieš tankų skaičiaus didelė persvara dar nereiškia apsiginklavimo pajėgumo tikros persvaros.

Šiaurinėje ir centrinėje Europoje NATO valstybės turi 2060 lėktuvų prieš Varšuvos pakto valstybių 4200 lėktuvų: 2500 Sovietų Sąjungos ir 1700 satelitinių valstybių. Pietinėje Europoje NATO disponuoja 750 lėktuvų prieš 1190 Varšuvos pakto valstybių. O naikintuvų tipo lėktuvų santykis NATO valstybėm dar nepalankesnis. Pvz. centriname ruože NATO teturi apie 400 naikintuvų prieš apie 2100 naikintuvų Varšuvos pakto valstybių. Tiesa, dalis šių Varšuvos pakto lėktuvų, disponuojamų satelitinių valstybių, yra senesnio tipo MIG 19/21. Bet kita dalis, pačios Sovietų Sąjungos aviacijos disponuojamų lėktuvų, yra, palyginti, naujo tipo MIG 23/25.

NATO lėktuvai yra daugiausia Jungtinių Valstybių F-4 tipo (šis lėktuvas jau yra išmėgintas Vietnamo kare) ir F-104 tipo. Su pastaruoju Vokietijos aviacija turi daug bėdos. Šalia F-4 ir F-104 mažesnės reikšmės turi Italijos Fiat G-91 tipo lėktuvas dėl savo, palyginti, trumpo skridimo spindulio. NATO aviacijai labai teigiamai pasitarnavo Belgijos, Danijos, Norvegijos ir Olandijos sutarimas įsigyti Jungtinių Valstybių F-16 tipo 350 lėktuvų. Tai nebuvo lengvas

sprendimas, nes labai uoliai savo F-1, Dassault Mirage, lėktuvą geruoju ir net ūkinių sankcijų grasinimais piršo Prancūzija. Pačios Jungtinės Valstybės savo aviacijai numato įsigyti 650 F-16 tipo lėktuvų, kuriais be abejojimo bus aprūpintos ir Jungtinių Valstybių eskadrilės Europoje. Tokis NATO valstybių lėktuvų tipo suvienodėjimas suprastintų aviacijos aptarnavimą ir padidintų lėktuvų veiksmingumą nusileidimo, apsiginklavimo, pasikrovimo ir savo misijos vykdymo atžvilgiais. Žinoma, F-16 lėktuvas nėra NATO aviacijos paskutinis žodis. Lankstaus reagavimo strategija ir konvencinis NATO apsiginklavimas diktuos vis didesnį dėmesį skirti aviacijai ir lėktuvų tobulinimui.

Jungtinių Valstybių karo laivyno operacijų vadas admirolas James L. Holloway kongreso komitetui liudijo, kad Jungtinių Valstybių laivynas karo atveju "daugelyje situacijų tik ribotai pajėgtų vykdyti strateginius uždavinius", kad Pacifike pajėgtų išlaikyti atvirą laivų kelią į Havajus ir Alaską, bet tam turėtų sunkumų vakarų Pacifike. Ir NATO jėgų pietinėje Europoje vadas admirolas Tumeris (Šiuo metu jau paskirtas CIA šefu) taip pat pripažįsta, kad Varšuvos pakto valstybių, faktiškai Sovietų Sąjungos, laivynas kai kuriais atžvilgiais lenkia NATO, faktiškai Jungtinių Valstybių, laivyno pajėgumą. (Šiuo metu D. Britani-

jos laivynas yra tik šešėlis savo laiku buvusio D. Britanijos laivyno galingumo. Kitų europinių NATO valstybių laivynai labai smulkūs — daugiausia vien pakraščių sargybos tarnybai. Net Prancūzijos laivynas neprilygsta net tik Sovietų Sąjungos Viduržemio jūros laivyno). Jungtinių Valstybių — Sovietų Sąjungos laivynų pajėgumo santykis labai pasikeitė tarp 1966-1976 metų. Jungtinių Valstybių laivynas žymia dalimi buvo II-jo pasaulinio karo palikimas, paseno ir nebuvo papildytas naujais laivais. Dėl to kai kurios laivų rūšys labai sumažėjo. Pvz. iš 205 naikintuvų beliko 69, iš 428 povandeninių beliko 132. Ogi tuo pat metu Sovietų Sąjungos laivyne kai kurios laivų rūšys labai padidėjo. Pvz. povandeninių branduolinių laivų iš 40 pašoko iki 140, o povandeninių laivų su vairuojamomis raketomis (cruise missiles) skaičius pakilo nuo 29 iki 66. O laivyno papildymas naujais laivais su įtaisais pagal vėliausią technikos žodį trunka tarp 4 ir 10 metų.

NATO apsiginklavimas visą laiką yra gerinamas. Ir nors dažnu atveju tatai vyksta tik vėžlio greičiu, bet faktiškai per praėjusius 26 metus gerinimo keliu labai toli nueita. Ir jeigu NATO karinis pajėgumas kai kuriose srityse neturėjo kiekybės persvaros prieš Varšuvos pakto valstybių karinį pajėgumą, tai visada turėjo kokybės persvarą. Tik

paskutiniu laiku kokybės santykis keičiasi, Varšuvos pakto valstybių apsiginklavimo kokybei smarkiai kylant. Pvz. iki šiol sovietiniai lėktuvai daugiausia buvo gynybos lėktuvai. MIG-21 su pilnu kroviniu negalėjo pasiekti net V. Vokietijos visų aerodromų. Bet jau dabar MIG-23/25 gali pasiekti visus NATO aerodromus, įskaitant ir tuos D. Britanijoje. Ir šių lėktuvų sovietai jau turi, palyginti, daug. Varšuvos pakto apsiginklavimas labai žymią pažangą pastaruoju laiku yra padaręs ir raketų srityje. Sovietinės raketos gali pasiekti visus NATO atsparos punktus centrinėje Europoje. Kai kurios tos raketos turi po kelis (branduolinius) užtaisus. Savo keliu, Varšuvos pakto daliniai — kuopos, batalijonai ir t.t. — turi labai apščiai modernių priešlėktuvinių ginklų. Jungtinės Valstybės iš viso nėra kariavusios karo, kuriame nebūtų turėjusios oro erdvės kontrolės. Ir II-me pasauliniame kare, ir Vietname ir Korejoje Jungtinių Valstybių aviaci-

ja kontroliavo oro erdvę ir dengė žemės ir laivyno jėgas. Bet gali būti, kad NATO aviacija tokios oro erdvės kontrolės jau nebeturės. Su tokia galimybe tenka skaitytis juo labiau; kad Jungtinių Valstybių ligšiolinė karo taktika buvo paremta oro kontrolės veiksmu.

V

Kalbant apie NATO, negalima iš akių išleisti ir jos vadovybės. NATO yra karinė sąjunga, bet civilių kontrolėje. NATO vyriausias organas yra Šiaurės Atlanto Taryba (North Atlantic Council), kurią sudaro NATO narių-valstybių užsienių reikalų ministrai. Tarybos posėdžiuose kartais juos pavaduoja ambasadoriai. Suprantama, kad civiliam daugiau lemia politiniai, nekaip kariniai motyvai. Ministrų tarybai sekunduoja karinė taryba, kurią sudaro NATO narių-valstybių vyriausių štabų viršininkai. Abi šios tarybos veikia tik savo posėdžių metu. Nuolat veikia NATO narių-valstybių atstovų taryba, NATO sekretoriatas su generalliniu sekretorium priešakyje ir NATO karinių jėgų vyriausia vadovybė (Supreme Allied Command Europe — SACEUR). Tačiau SACEUR faktinį vadovavimą NATO karinėm jėgom perima tik krizės atveju pagal Gynybos planavimo komiteto nutarimą, tiksliau išsireiškiant, pagal NATO narių-valstybių sutarimą. Kol tokio sutarimo nėra, tol

*Jeigu mes visi veiktume
(moksle) įsitikinę, kad tai, kas
jau yra priimta kaip tiesa,
tikrai yra tiesa, – mažai be-
liktų vilties pažangai.*

Orville Wright

faktiškai nėra ir NATO kariuomenės, tol NATO narių-valstybių karinės pajėgos yra kiekvienos valstybės valioje ir atsakingos savo valstybiniam organam. NATO rėmuose nuolat veikia savo bunkeriuose tik atitinkami štabai. Yra generolai su adjutantais, yra telefono ir radio tinklai. Žodžiu yra kas ir kaip komanduoja, bet nėra ką komanduoti, nėra kas įsakymus priimti ir vykdyti. Lig šiol vienintelė praktiška galimybė NATO karinei vadovybei pasireikšti yra manevrai. Tada išbandoma vadovybės organizacija, telefono ir radio tinklai, įsakymų tekėjimo keliai. Tačiau ir manevrų atveju NATO karinių jėgų vadovybė NATO narių-valstybių karinių jėgų kontrolę perima ne automatiškai, bet pagal Gynybos planavimo komiteto nutarimą, kai tas komitetas randa, kad padėtis "rimta". Todėl beveik visada manevrų pradžioje SACEUR štabuose būna neaiškumo, maišaties ir net trinties, kol paaiškėja, kas, ką, kada ir kur turi veikti. Kartais taip užtrunka išties 48 valandas. Be abejo, tikros invazijos atveju tokio delsimo nebūtų. Vis dėlto ligšiolinė patirtis įtaigauja, kad NATO valstybių kariniai kontingentai, karo atveju numatyti pavesti NATO karinės vadovybės dispozicijai, būtų pastoviai ir visą laiką šios vadovybės žinioje. Ir karo atveju NATO nariai-valstybės nevisas savo karines pajėgas

turi perleisti NATO karinei vadovybei. Pvz. net V. Vokietijoje esanti Jungtinių Valstybių aviacija ir karo atveju nevisa pereitų NATO karinės vadovybės dispozicijon. Bet kiekvienas NATO narys-valstybė žino, kurie jos kariniai daliniai karo atveju perleidžiami NATO karinei vadovybei ir tokie daliniai galėtų sudaryti nuolatinės NATO karinės pajėgas. Tada išnyktų stabdžiai, kurie lig šiol neigiamai veikia NATO karinės vadovybės veiksmingumą.

Visi žinome apie civiliniame gyvenime plačiai naudojamus kompiuterius. Jie taip pat jau senokai naudojami ir kariuomenės tiekimo, buhalterijos ir finansų srityse. Bet karinių veiksmų sričiai kompiuterio pritaikymas, palyginti, yra naujas dalykas. Kaip kiekviena naujovė, kompiuteris čia taip pat sutinka senesnių galvų abejojimus ir pasipriešinimą. Jos labiau pasitiki bloknotu, pieštuku ir žemėlapiu. Tai išmėgintos priemonės. Žinoma, kad tai išmėgintos priemonės. Bet jei naujoji priemonė — kompiuteris — tą patį gali atlikti kur kas greičiau ir sutaupyti ir žmones ir laiką, tai kodėl senų priemonių nepakeisti nauja? Nesunku įsivaizduoti, kad tūkstančio lėktuvų operacijom vadovauti reikalinga daug žmonių. Kompiuteris tatau suprastina. Per praėjusius dvejus metus kompiuterių pritaikymas karinių veiksmų sričiai yra padaręs didelę

pažangą. Amerikiečiai, vokiečiai, o ypatingai danai pamatė, kad kompiuteris tinka ne tik buhalterijai, bet ir kariniam įsakymam perduoti, veiksmų eigai stebėti, raportų išvadom apibendrinti, žvalgymui vykdyti, taikiniam parinkti, išaiškinti, ku-

rioje bazėje kurių bombų atsargos, kuris priešo aerodromas stipriau, kuris silpniau ginamas, kur yra koncentruojamos priešo jėgos, kurie lėktuvai gali vykdyti savo misiją. Visos tokios kompiuterio žinios ant generolo stalo labai palengvina sprendimus.

1945.IV.11 *sąjungininkų armijų vyr. vadas gen. Dwight D. Eisenhoweris, lydimas generolų Omar Bradley ir George Pattono, Jr., lankėsi amerikiečių XX korpo štabe netoli Erfurto. Po pietų Eisenhoweris paaiškino Pattonui, kad netrukus IX-ji ir I-ji armijos savo žygiavimų pirmyn sulėtysiančios, o jo, Pattono, III-ji armija pasuksianti į pietus.*

“Taktikos sumetimais būtų labai netikslinga Amerikos armijai užimti Berlyną”, – dėstė Eisenhoweris. “Aš tikiu, kad politiniai sumetimai nebus priežastis mums Berlynui užimti. Jis neturi nei taktinės, nei strateginės vertės ir tik sudarytų Amerikos pajėgom naštą rūpesčių tūkstančių tūkstančiais vokiečių, DP ir sąjungininkų belaisvių”.

Pattonas sunerimo ir pareiškė: “Aiki, aš neįsivaizduoju tokio Paties apskaičiavimo. Mes turime Berlyną užimti ir skubiai. Po to – prie Oderio”.

Vėliau tą patį dieną III-sios Armijos štabe, dalyvaujant gen. Hobart Gay, Pattonas vėl primygtinai siūlė Eisenhoweriui užimti Berlyną. Pagal Pattoną, tai galima atlikti per 48 valandas.

“Gerai, bet kam tas reikalinga?” – paklausęs Eisenhoweris.

Pattonas patylėjęs, paskum, abi rankas uždėjęs Eisenhoweriui ant pečių, pasakęs: “Aš manau tau tą klausimą atsakys istorija”.

Atsakymas, kaip žinome, gana veikiai atėjo.

*John Toland:
“The Last 100 Days”*

Bėda tik tokia, kad ir kompiuteriai nepajėgia tarp savęs “susikalbėti”. Mat, Jungtinės Valstybės operuoja savais kompiuteriais, vokiečiai — vokiškais ir kai prireikia amerikiečių kompiuteriui “susikalbėti” su vokiečių kompiuteriu — tai išeina tik vištos su žąsim pokalbis, nes kiekviena valstybė turi savą kompiuterių sistemą. Ir čia NATO bendras reikalas šaukiasi suvienodinimo.

NATO karinės vadovybės veiksmingumas reikalingas ir kitų techninių pagerinimų, įskaitant radarus, radijo ir telefono tinklus. Ir negalima sakyti, kad tokie pagerinimai yra pamiršti. Nepamiršti. Tik, kaip kiekvieno kito kolektyvo, juo labiau valstybių kolektyvo, NATO civilinės vadovybės sprendimų darymo eiga yra lėta. Ne be pagrindo NATO karinės vadovybės sluoksniuose juokaujama, kad ir menkiausiam reikalui gauti NATO civilinės vadovybės sutikimą yra reikalinga mažiausiai dvejų metų. Neabejotinai, NATO veiksmingumui gerinti tik iš lėto daug reiškia ir biudžetas. Šių laikų karinis inventorių pašėlusiai brangus. Ogi NATO nariai valstybės iš vienos pusės neturi neišsemiamų šaltinių, iš antrosios — demokratinėje valstybėje lemiantis žodis priklauso balsuotojui, kuriam nevisada karinės išlaidos arti širdies. Varšuvos pakto valstybės ir šiuo atžvilgiu yra skirtingoje padėtyje,

nes neturi skaitytis su savo tautų nuotaikomis bei nusistatymais.

Išvadoje galima konstatuoti: pirma, kad lig šiol savo uždavinį — atgrasyti priešų kėslus ir garantuoti V. Europos taiką bei laisvę — NATO yra atlikęs ir savo egzistenciją pateisinęs; antra, kad tas pats karinis potencialas, kuris sutelktas NATO rėmuose, jeigu būtų buvęs paliktas tik atskirų valstybių valioje, priešų kėslam nebūtų sudaręs neįveikiamos užkardos ir V. Europos laisvės, taikos ir egzistencijos nebūtų garantavęs; ir trečia, NATO lig šiol suvaidintas vaidmuo ir ligšiolinė patirtis įsakmiai moko, kad V. Europa gali atlaikyti Rytų vis didėjančio karinio potencialo spaudimą ir išvengti agresinių kėslų tik V. Europos ir Šiaurės Amerikos karinius potencialus sutelkus krūvon, tik glaudžioje karinėje vienybėje, sudarant NATO rėmuose nuolatinę karinę pajėgą, reformuojant NATO sprendimų darymo lėtumą ir išlyginant apsiginklavimo balansą tose srityse, kuriose jis NATO atžvilgiu yra pažeidžiamas.

Literatūra:

NATO FACTS AND FIGURES Brussels, 1971; MILITARY CAPABILITIES & STRATEGY, VOL. III, Capter 11, 12, 8th ed., 1973; (Air University, Maxwell Air Force Base); AIR FORCE MAGAZINE, April 1975, March, June, December, 1976; STARS & STRIPES, June 13, 1976.

SUSITIKIMAI SU PRANU PADALIU

GARBINGĄ LIETUVĮ IR LAISVĖS KOVOTOJĄ PRISIMENANT

stasys Žy m a n t a s *

Kaip dabar žinome, paskutiniai mūsų Londono pasiuntinybę pasiekę Valiukėno pranešimai lietė gen. Plechavičiaus vadovaujamos Vietinės Rinktinės likvidavimą ir Pirčiupio tragediją. Ministeris Bronius Balutis man vėliau pažymėjo, jog visi Valiukėno pranešimai buvo labai vertingi ir naudingi.

Studijavęs Kaune ir Ziuriche, veiklus neolituanas ir gabus žurnalistas, „Akademiko“ redaktorius, okupacijai prasidėjus, Antanas Valiukėnas nuo pat 1940 birželio mėnesio įsijungė Berlyne į lietuvių tautinio pasipriešinimo organizacinį darbą ir, tapęs ministro Kazio Škirpos sekretorium, įgijo daug politinio patyrimo ir įtakos.

Nuotaikingas, bet visada sumanus ir išradingas, akcijos ir

iniciatyvos žmogus, Valiukėnas turėjo gyvą, aštrų politinį protą ir logišką bei konkretų galvojimo būdą. Jis buvo apdovanotas gabia plunksna ir, reikalui esant, galėjo dirbti dieną ir naktį su dideliu užsidegimu ir ištverme, savo mintis greitai, įtikinančiai ir politiškai tikslingai išdėstydamas politinio memorandumo ar publicistinio pranešimo forma. Politiniame informaciniame darbe jis buvo nepakeičiamas. Sovietų pirmosios okupacijos, nacių ir antrosios sovietų okupacijos metu Valiukėnas pasireiškė kaip aktyvus, nusipelnęs jaunesnės lietuvių kartos Lietuvos laisvės kovotojas. Jo neįtraukimas Kaune į Vliko užsienio delegatūrą buvo didelis neapsižiūrėjimas ir jam asmeniškai neabejotinai skaudus. Buvo padaryta klaida, kurią sunku buvo atitaisyti.

Pagaliau iškilo dar viena aplinkybė, žymiai sunkinusi Vliko

užsienio delegatūros klausimo sprendimą. Kaune, užsienio delegatūros steigimo klausimą skubotai tariant, nebuvo pramatytas toks gausus lietuvių politinių pabėgėlių pasitraukimas į Vokietiją, kur jų atsirado ne keli šimtai ar tūkstančiai, bet kelios dešimtys tūkstančių. Ir jų skaičius nuolat didėjo.

Neišvengiamai turėjo iškilti klausimas, ar Vliko užsienio delegatūra yra sudaryta grynai asmeniniu pagrindu? Ar iš viso ji tinkama, kai jos tik du nariai gali kuo nors praktiškai reikštis Berlyne? Kai atsirado tūkstančiai politinių pabėgėlių, kurių tarpe yra nemažai žymių tautinio lietuvių pasipriešinimo politinių veikėjų ir pogrindžio kovotojų, ar delegatūra savo veiklai turės pakankamai stiprią atramą ir bazę toje lietuvių politinėje išeivijoje? Ypač įkyriai ir varginančiai tą klausimą kėlė žymus valstiečių liaudininkų veikėjas prof. Jurgis Krikščiūnas, teikdamas savo pasiūlymus egzilinei politinei lietuvių vadovybei sudaryti.

Pagaliau nelauktai ir netikėtai iškilo dar viena rimta grėsmė visam sunkiai realizuojamam Vliko užsienio delegatūros sumanymui. Kartu su kitais politiniais pabėgėliais Vokietijoje atsirado du iš buvusių trijų mažojo Vliko narių, dr. Bronius Nemickas, o kiek vėliau ir pats mažojo Vliko pirmininkas Kipras Bielinis, vienas iš tų, ku-

rie pasirašė mano Kaune gautus ir atsivežtus Vliko užsienio delegatūrai įgaliojimus.

Susidariusi nauja padėtis buvo gana jautri ir iš esmės nieko gero Vliko užsienio delegatūrai neatnešė. Visas jos egzistavimo klausimas lengvai galėjo pakibti ore.

Sunku pasakyti kaip Vliko užsienio delegatūros klausimas būtų buvęs galutinai išspręstas, jei tuo metu į Berlyną nebūtų atvykęs Pranas Padalis. Formaliai įsidarbinęs Breslau Ost Europa Institute, Pranas Padalis dažnai lankėsi Berlyne ir čia, tur būt, daugiau laiko praleisdavo, negu Breslau. Prano Padalio pavyzdžiu kiek vėliau nuvykau į Breslau ir be jokių sunkumų išsirūpinau sau iš Ost Europa Instituto direktoriaus pažymėjimą, kad esu Instituto Berlyne mokslinis bendradarbis, dirbantis specialų Instituto man pavestą mokslinį darbą. Tipingu vokiečiams biurokratizmu anais laikais galima buvo ne vieną sykį naudingai pasinaudoti.

Naujų susidariusių aplinkybių iššaukti eventualūs pakeitimai Vliko užsienio delegatūroj ir jos darbo sėkmingumas priklausė visų pirma nuo to, kiek ją pripažins, rems ir su ja nuosirdžiai bendradarbiaus Lietuvių Frontas. Kaip tuometinė patirtis rodė, su juo susitarti ir bendradarbiauti nebuvo lengva.

Nors susiorganizavęs tik 1941 pabaigoje, LF nebuvo naujas są-

jūdis, o turėjo galias ir senas šaknis lietuvių politiniame ir visuomeniniame gyvenime. LF subūrė savo eilėse gana gausią grupę nepriklausomos Lietuvos laikais subrandintų gabių jaunosios lietuvių katalikų kartos intelektualų, jau spėjusių reikšmingai ir kūrybingai pasireikšti “XX Amžiaus” dienraštyje ir “Naujosios Romuvos” žurnale, paveldėtojų ir tęsėjų “Ateities” sąjūdžio bei jo ideologijos ir tradicijų. Naujosios nepriklausomos Lietuvos santvarkos, politinių, socialinių ir ekonominių problemų sprendimo jie ieškojo po I-jo pasaulinio karo Vakarų Europoje, ypač katalikiškuose kraštuose kilusiuose ir pasireiškusių sąjūdžiuose ir linkmėse. Lietuvos rezistencijoje 1940-41 m. ir 1941 birželio sukilime jie aktyviai įrodė savo begalinį atsidavimą Lietuvai ir jos laisvės reikalui, savo pasiaukojimą ir nepalyginamą kovos ryžtą. Anksčiau susibūrę daugiausia prie Kauno LAF štabo, o dabar išėję savarankiškai plačiai ir giliai pasireiškusių politiniu rezistenciniu sąjūdžiu Lietuvių Fronto vardu, atrodo, jie buvo įsitikinę savo misija ir tuo, kad lietuvių laisvės kovos ir naujos išlaisvintos Lietuvos atkūrimo ir atstatymo klausimu jiems priklausys galutinis žodis. Tokių jų nusistatymą dar 1941 m. vasarą laikinosios vyriausybės laikotarpy prof. Zenonas Ivinskis man visiškai aiš-

kiai kartą pabrėžė. Bendradarbiavimo su LF sunkumai kilo dar ir dėl to, kad, užaugę nepriklausomos Lietuvos autoritetinio režimo sistemoje, jo veikėjai patys ėmė rodyti totalistinių palinkimų, kuriuos galima buvo išžiūrėti okupacijos metais “Į Laisvę” skelbtoje programoje, propaguojant monopartinio valdymo idėją. (Autorius apsiriko — ne monopartinę, bet dviejų partijų, amerikonišką tvarką tada siūlė Į Laisvę. Red.)

Sunku buvo pramatyti, kaip galutinai būtų buvęs išspręstas Vliko užsienio delegatūros sudarymo klausimas, jei į pasitarimus tuo reikalu nebūtų įsijungęs Pranas Padalis. Jis įprastu jam taktu ir santūrumu ramiai išklausydavo visų nuomones, tiesiogiai aiškinosi visus neaiškumus su LF žmonėmis ir žymiai prisidėjo prie to, kad toji užsienio delegatūra buvo pagaliau sudaryta be jokių didesnių sunkumų ir nesklandumų, ir tuojau pradėjo veikti. O sutikdamas pats įeiti ton užsienio delegatūron, Pranas Padalis ne tik užtikrino jos darbui reikalingą LF paramą ir bendradarbiavimą, bet ir tai, kad tas darbas vyktų sklandžiai, darniai ir, kiek tuometinės darbo sąlygos leido, našiai ir sėkmingai.

V

Po visos eilės nusitęsusių ir dažniausiai vis paskirai vedamų

pasitarimų bei pasikalbėjimų, pagaliau Kaune sudarytoji — iš Sidzikausko, Krupavičiaus ir Skipičio — Vliko užsienio delegatura buvo pertvarkyta. Atsižvelgiant į naujai susidariusias sąlygas ir jų keliamus uždavinius, Vliko užsienio delegatura pavedė savo nariui min. Vaclovui Sidzikauskui papildyti delegatūros sąstatą naujais nariais. Tuo pavedimu Sidzikauskas sudarė naują Vliko užsienio delegatūrą iš kun. Mykolo Krupavičiaus, Vaclovo Sidzikausko, Kipro Bielinio, Broniaus Nemicko, Prano Padalio ir Stasio Žymanto. Skipitis iš užsienio delegatūros pasitraukė. Padaliui pasiūlius, delegatūros pirmininku buvo pakviestas ministras Vaclovas Sidzikauskas. Kun. Mykolui Krupavičiui negalint į Berlyną atvykti ir dalyvauti delegatūros darbuose, jį pavadavo adv. Silvestras Balčiūnas. Antanas Valiukėnas buvo pakviestas tvarkyti delegatūros informacijos ir ryšių darbą. Kaip neformalus delegatūros sekretorius apsiėmiau vesti delegatūros posėdžių protokolų knygą, kuri, kaip man teigė Vliko pirmininkas Kęstutis Valiūnas, yra išlikusi ir tebėra Vliko archyve.

Žinoma, galima būtų rimtai suabejoti dėl tokio Vliko užsienio delegatūros pertvarkymo legalumo, nes Kaune surašytame jos sudarymo įgaliojime nebuvo numatytas jos narių pakeitimas ar papildymas. Be to, asmeni-

niu pagrindu duoti įgaliojimai iš viso nelabai gali būti perįgaliojami kitiems asmenims.

Tačiau niekas tuomet jokių abejonių dėl to nekėlė. Ne tas mums rūpėjo. Svarbiausia buvo tai, kad, palyginti, nesunkiai pavyko sutarti ir susitarti tokiu svarbiu klausimu ir pertvarkytai Vliko užsienio delegatūrai užsitikrinti galimai platesnę politinę ir rezistencinę lietuvių pabėgėlių bazę, drauge išlaikant reikalingą diskreciją, nes delegatūra tuo metu Berlyne tegalėjo veikti labai slapta. Jos priešų buvo ir buvę ir esami Lietuvos okupantai.

Užsienio delegatūrai pradėjus darbą, jaučiausi bent iš dalies atlikęs tą moralinį įsipareigojimą, kurį buvau prisiėmęs Kaune, išvykdamas į Vokietiją.

Vėlesnė patirtis parodė, kad visi ginčai dėl pačių įgaliojimų ir jų legalumo dažnai būna neprasmingi ir nereikalingi, ir kad svarbių ir reikalingų įgaliojimų likimą lemia ne jų legalumo klausimas, o turėjimas ar neturėjimas jiems pakankamo visuomenės pritarimo, ar pasiekus reikiamo sutarimo. Tą parodė vėlesnis VLAK'o ir BDPS užsienio delegatūrų įgaliojimų ar vadinamų "Kybartų aktų" likimas.

Pirmuoju atveju užsienio rezistencinių jėgų krašto tautiniam pasipriešinimui pagelbėti nesuderinus ir nesujungus, taip pat dėl pačios pasipriešinimo taktikos vieningo sutarimo ne-

pasiekus, buvo padaryta didelė žala krašto rezistencijai. Antru atveju, "Kybartų aktus" išaldžius, drauge buvo "išaldoma" ir Lietuvos valstybės teisinio atstovavimo pratęsimo ir atnaujinimo galimybė.

VI

Pertvarkyta Vliko užsienio delegatura Berlyne, nieko nelaukdama, tuojau pradėjo savo darbą. Pirmiausia užsienio delegatura apžvelgė to meto tarptautinę ir karo eigos padėtį ir, atsirėmus padaryta analize, nustatė savo veikimui gaires ir pagrindinius uždavinius. Niekam jau nebuvo jokių abejonių, kad Tretysis Reichas karą yra galutinai pralošęs. Todėl pirmiausia nusistatyta sukludyti nacių planus ir pastangas panaudoti lietuvių pabėgėlius nacių politiniams ir karo tikslams. Tuo reikalu delegatūros pirmininkas Sidzikauskas sėkmingai aiškinosi su visa eile vokiečių Berlynan į pasitarimus kviečiamų lietuvių politikų ir visuomenės veikėjų. Delegatūros pavestas Padalis buvo specialiai nuvykęs pasitariti pas nacių iš Lietuvos atgabentą metropolitą arkivyskupą Juozapą Skvirecką. Tokio aiškaus delegatūros nusistatymo ir pastangų dėka nacių sumanytos ir ruoštos politinės lietuvių konferencijos sušaukimą pavyko nutęsti iki pat karo pabaigos ir tuo išvengti nereikalingos lietu-

vių pabėgėlių kompromitacijos Vakarų Sąjungininkų akyse.

Vienas iš pagrindinių užsienio delegatūrai rūpimų klausimų buvo sužinoti apie esamą padėtį Lietuvoje, sumegzti ryšius su sovietų okupuotos Lietuvos pagrindžiu ir jo vadovybe ir sužinoti Vliko atstovų likimą.

Lietuvos Vliko įgaliojimu sudaryta užsienio delegatūra Berlyne savo sudėtį pakeitė ir papildė, turėdama omeny, kad, karo veiksmams persimetus į Vokietiją, santykiai su Lietuvos pagrindžio vadovybe ir laisvuoju pasauliu pasunkėjo, o laikinai galėjo ir visai nutrūkti. Ogi kiekvieno užsienyje atsiradusio politiko veikimo sėkmė priklauso nuo gerų ryšių su kraštu, nuo gaunamų iš ten informacijų. Vokietijoje frontui nuolat judant, apie bet kokius pastovius ryšius su Lietuva sunku buvo ir galvoti. Vis dėlto kilo sumanymas bandyti susisiekti su tais pagrindžio veikėjais, kurie buvo pasilikę Lietuvoje ir tebeveikė vokiečių tebeokupuotoje Lietuvos dalyje.

Tam tikslui Pranas Padalis, Levas Prapuolenis, Zenonas Ivinskis ir kt. delegatūros pavesti iš Berlyno buvo nuvykę į Lietuvą. Buvo susitikę, tarėsi ir informavosi su eile aktyvių lietuvių pagrindžio veikėjų. Jų dalis vėliau taipgi pasitraukė į Vokietiją, bet dalis pasiliko Lietuvoje ir, sovietams ir tą Lietuvos dalį okupavus, apie

Vliko užsienio delegatūros veikimą Berlyne galėjo painformuoti sovietų okupuotos Lietuvos rezistentus. Delegatūros pasiuntiniams tada, deja, nepavyko užtikti Lietuvos Vliko veikimo pėdsakų, nepavyko su jo atstovais susitikti.

Buvo bandyta susirišti su Lietuvos pagrindžiu ir kitu keliu. Patyrus apie vokiečių karo tikslams įsteigtą parašiutininkų mokyklą ir jų mėginimus tai mokyklai rasti lietuvių kandidatų, kilo mintis pasinaudoti tuo siūlymu ir tuo keliu permesti į Lietuvą lietuvius kovotojus patriotus, kurie, atsidūrę Lietuvoje, atsiskirtų nuo vokiečių karinės bazės ir, tam iš anksto pasiruošę, mėgintų veikti savarankiškai ir bandytų susirišti su laisvuju pasauliu, pirmiausia su Švedijoje veikiančiu lietuvių pagrindžiu. To uždavinio vykdymu rūpinosi Antanas Valiukėnas. Kiek prisimenu, jam pavyko ne tik eilę sunkumų įveikti, tą sumanymą vykdant, bet ir kai kuriuos paruošiamuosius darbus asmeniškai atlikti. Nebuvau tiesiogiai į tą projektą ir jo vykdymą įtrauktas ir negaliu pasakyti, ar buvo pasiekta kokių konkrečių rezultatų. Negaliu prisiminti nė pavardžių tų lietuvių, kurie buvo pasiruošę ar mėgino tuo keliu pasiekti kovojančią Lietuvą ir iš ten susirišti su laisvuju pasauliu.

Tąja proga tenka paminėti didelio Lietuvos patrioto Igno

Velavičiaus-Viliaus pavardę. Jį teko Berlyne susitikti tik atvykusį iš Lietuvos ir nedelsiant grįžusį atgal jau sovietų okupuotam 1945 gegužės 3 d. jis buvo sovietų suimtas, kalintas ir likviduotas. Jo bylą plačiai aprašė sovietų spauda ("Tiesa", 1945.XII.20; "Tiesa", 1946,1.12). Sovietams duotu jo parodymu jis buvo baigęs vokiečių diversantų mokyklą, Antano Valiukėno ir eilės lietuvių politikų pastangomis permestas per frontą, kad sudarytų radijo ryšį su anglais ir amerikiečiais. Jo kodas, šifrai, atpažinimo signalai per kratą Berlyne buvo rasti pas Antaną Valiukėną.

Tuo metu pasiekusios mus žinios iš sovietų okupuotos Lietuvos kėlė didelio susirūpinimo. Okupantas buvo paskelbęs lietuvių mobilizaciją į raudonąją armiją ir pradėjo vykdyti represijas nuo jos besislapstantiems lietuviams. Tas iššaukdavo ginkluotus susirėmimus lietuvių su okupantais ir grėsė sukelti visuotinę ginkluotą lietuvių pasipriešinimą.

Akivaizdoje šios naujos sovietų agresijos ir tarptautinių išipareigojimų laužymo fakto Vliko užsienio delegatūra, atsirem-dama Vliko lietuvių tautai paskelbtu pareiškimu, nutarė Vliko vardu įteikti JAV ir D. Britanijos vyriausybėms protesto memorandumą: "Appeal to Great Britain and The United States of America by The Sup-

reme Committee for Liberation of Lithuania". Jame pakartotinai kategoriškai pabrėžė, kad Lietuva nelaikė ir nelaiko savęs Sovietų Sąjungos dalimi ir neturi būti sovietų traktuojama blogiau, negu priešų teritorija. JAV ir Didžiosios Britanijos vyriausybės buvo prašomos skubiai atsiųsti į Lietuvą savo misijas lietuvių tautos teisėms ir gyvybiniams interesams apsaugoti.

Kokių žygių tuo reikalu ėmėsi Lietuvos pasiuntinybės Londone ir Vašingtone ir kokia buvo tų šalių vyriausybių reakcija, mums tuomet nebuvo žinoma. Tačiau svarbu pažymėti, jog Antano Valiukėno iš min. Kazio Škirpos perimtu slaptu kanalu į Londoną persiųstas tas Vliko memorandumas, nė dviem mėnesiams nepraėjus, tų pačių 1945 m. kovo mėn. buvo ištisai atspausdintas E. J. Harrisono suredaguotam leidiny "Lithuania's Fight for Freedom", išleistam Petro Varkalos iniciatyva ir rūpesčiu New Yorke.

Suprantama, kad Vliko užsienio delegatūra nacių Vokietijoje turėjo veikti slapta ir buvo lietuvių pagrindžio organu. Savo santykius su lietuvių pabėgėliais palaikė per Lietuvių Sąjungą Berlyne, kurios pirmininku buvo Skipitis, o vicepirmininku — delegatūros pirmininkas V. Sidzikauskas. Tuo būdu delegatūra savo veikloje visuomet galėjo pasinaudoti Lietuvių Sąjungos organizacine parama.

Tik vienam reikalui delegatūra įsteigė savo atskirą nuo Lietuvių Sąjungos organą, tai lietuvių pagrindžio "Raudonąjį Kryžių", kurio svarbiausiu uždaviniu buvo lietuvių politinių kalinių nacių kalėjimuose šelpimas, rūpinimasis jų likimu, ypačingai Stutthof kacete, ir Landsbergo kalėjime laikomais lietuvių politiniais kaliniais. (Landsbergo an der Warthe kalėjime buvo ir 1944 m. gegužės mėn. Lietuvoje suimti Vliko nariai ir daug laisvės kovotojų). Be kitų, į "Raudonojo Kryžiaus" darbą įsitraukė ir Antano Valiukėno brolis Mečys ir kalinamo Vliko vicepirmininko Adolfo Damausio brolis Juozas.

VII

Tarp kitų Vliko užsienio delegatūros planų ir uždavinių, kuriuos ji daugiau ar mažiau sėkmingai vykdė Berlyne, buvo kilęs dar vienas sumanymas, kurio nepavyko įgyvendinti. Vliko užsienio delegatūros nacių Vokietijoje buvimo faktas neišvengiamai riboja jos veikimo sritį ir uždavinius. Pilnai savo paskirtį atlikti negalėjo. Ji daug sėkmingiau galėtų veikti, jeigu ji ar bent dalis jos atstovų pasiektų ir veiktų laisvuose Vakaruose. Turint tai omeny, delegatūra nutarė, kad būtų naudinga, jeigu jos atstovų dalis persikeltų Švedijon. Buvome sutarę, jog Švedijon turėtų vykti — Pranas

Padalis, Antanas Valiukėnas ir aš. Aišku, tą kelionę tuomet galima buvo atlikti tik nelegaliu keliu, vykstant per Daniją. Antanas Valiukėnas turėjo gerus ryšius Berlyne su Danijos rezistencijos atstovais ir pažadėjo su jais išsiaiškinti, ar danų pagrindis negalėtų mums tą nelegalią kelionę padėti atlikti, kad pasiektume Švediją. Gavę iš jų teigiamą atsakymą, sumanytos kelionės planui aptarti susitikome su danų pagrindininkais Valiukėnas ir aš, o iš jų pusės: danų rezistentas pastorius Berlyne, žurnalistas K. ir dar vienas danas pagrindininkas, kurio pavardės nebepprisimenu. Pastarasis mums paaiškino, jog, danų pagrindžiui sutikus, mes galėtume kelionę atlikti su jų pagalba be ypatingų sunkumų, tačiau jiems būtų reikalingas Vliko užsienio delegatūros formalus kreipimasis į Danijos vyriausį pagrindžio komitetą. Sidzikauskui suredagavus motyvuotą raštą Danijos pagrindžio komitetui, mes pradėjome ruošti kelionei. Deja, kai po kiek laiko ir vėl su jais susitikome, jie apgailestaudami mums pareiškė, kad Danijos pagrindžio vyriausias komitetas atsisakė Vliko užsienio delegatūros prašymą patenkinti. Priežastim to buvo Danijos komunistų ir komunistuojančių pagrindžio atstovų spaudimas. Apie tai mums pranešdamas, danas K. labai nesmagiai pasijuto mūsų atžvilgiu.

Pareiškė tačiau, jog jie asmeniškai ir toliau mums yra pasiruošę padėti, parūpindami reikalingus kontaktus pasieny, Kopenhagoje ir visai kelionei per Daniją, taip pat parūpindami nelegalius dokumentus. Tačiau nelegaliai pasiekti Kopenhagą ir atlikti kelionę į Švediją mes turime savo jėgomis. Nelegaliems dokumentams paruošti jie iš mūsų paprašė nuotraukų ir asmens žinių. Mudu su Antanu Valiukėnu buvome nusistatę, kad, nežiūrint pasunkėjusių sąlygų, mes turėtume savo sumanymą vykdyti. Tačiau atsirado nauja kliūtis. Pranas Padalis painformavo delegatūrą, jog LF ir jam artimų srovių nusistatymu vienas iš trijų numatytų kelionei delegatų turėtų būti vyresnio amžiaus ir padėties ir todėl vieton jo turėtų vykti generolas Stasys Raštikis. Su juo jau esą sutarta ir jis tokiai kelionei yra davęs savo sutikimą. Mes apgailestavome tai, nes buvome visi jau susigyvenę, tačiau, jei toks buvo Prano Padalio grupės nusistatymas, turėjome jį priimti. Man buvo pavesta nuvykti Regensburgan pas generolą Raštikį, su juo išsiaiškinti ir galutinai susitarti, o tąja pačia proga susitikti ir apie visą delegatūros veiklą painformuoti kun. Mykolą Krupavičių, kuris ten vienuolyne internuotas gyveno.

Pirmiausia, nuvykęs pas Krupavičių, ilgiau ir nuoširdžiai su

juo išsikalbėjau. Jis kiek suabejojo, ar gen. Raštikis pasiryš tokiai kelionei. Tai buvo pirmas mano gyvenime susitikimas su Krupavičium, ir jis, šiltai mane priėmęs, jautriai su manim atsisveikino, iš širdies palinkėjęs mums mūsų darbe Dievo pagalbos.

Po to užėjęs pas gen. Raštikį smulkiai jį supažindinau su mūsų sumanytos kelionės paruošimo eiga, iškilusiais naujais sunkumais, kad per sieną turėsime patys vieni be danų palydos eiti. Jis iš sykio atsakė, kad jam tokiomis sąlygomis yra neįmanoma vykti ir kad jis buvo klaidingai painformuotas, jog kelionei bus parūpinti legalūs pasai ir vizos.

Greit po to ir visas projektas atkrito, nes danų pagrindininkai mus painformavo, kad danų pogrindy įvykę areštai ir kad į gestapo rankas pateko ir mūsų nuotraukos, o gal ir paruošti nelegalūs pažymėjimai. Be to, sovietų kariuomenei artėjant prie Berlyno, jo bombardavimams vis dažnėjant ir sąmyšiui Berlyne didėjant ir mūsų pačių ryžtas ir galimybė prasisiveržti iš Berlyno už Vokietijos ribų į laisvąjį pasaulį ėmė mažėti ir pagaliau nustojo savo tikslo. Pats Antanas Valiukėnas nusistatė kol kas niekur iš Berlyno nesitraukti, o, įsikrausčius į Vakarų sąjungininkams numatytą kurią Berlyno okupacinę zoną, čia išlaukti ir susilaukti

jų okupacijos.

Buvo galima, žinoma, bandyti trauktis iš Berlyno link Danijos pasienio, kaip tatai padarė Stasys Kuzminskas ir Mikas Žilinskas, kuriems pasisekė net Kopenhagą pasiekti, tačiau, karo vyksmui pagreitėjus, nusistatėme neišsiblaškyti ir vienoje vietoje išlaikyti visą Vliko užsienio delegatūrą.

Pranas Padalis, kiek anksčiau už kitus apleidęs Berlyną, jau buvo nuvykęs Wuerzburgan. Buvo apsistojęs pas dabartinį Vliko pirmininką Kęstutį Valiūną, kuris ten anksčiau buvo įsikūręs. Jie išsikvietė Sidzikauską ir per jį paragino Wuerzburgan keltis ir visą Vliko užsienio delegatūrą.

Priartėjus sovietų patrankoms prie pat Berlyno, išgyvenę Berlyno didįjį bombardavimą, likę Vliko užsienio delegatūros nariai 1945 vasario mėnesį patraukė taipgi Wuerzburgo link. Berlyne pasiliko, kaip iš anksto buvo nusistatęs, Antanas Valiukėnas. Čia susilaukė sovietų kariuomenės totalinio Berlyno užėmimo. Tuojuol bolševikų buvo suimtas ir likviduotas, nesulaukęs numatyto Berlyno zonomis padalinimo.

Paskui Vliko užsienio delegatūros narius Wuerzburgan atsikėlė iš Berlyno ir visas Lietuvių Sąjungos centras su savo tarnautojais bei artimaisiais.

(Pabaiga kitame numeryje)

DETROITO BIČIULIŲ VEIDAI

Viršuj: M. Petrulienė, dr. A. Damušis, A. Petrulis, dr. P. Žemaitis, A. Bražėnas, dr. B. Kvietys, dr. S. Pragulba, S. Smalinskas; II eil. — V. Petrulis, J. Kurienė, S. Smalinskienė, G. Petrulienė; III-čioj — dr. Č. Kuras, dr. V. Majauskas, D. Vėlavičienė, M. Milerienė, V. Majauskienė; IV-toj — L. Žemaitienė, J. Urbonas, A. Vėlavičius. Trūksta B. Balaišio, B. Bariso, V. Bariso, B. Čėčkienės, P. Čėčkaus, J. Damušienės, dr. B. Krakaičio, kun. V. Krikščiūnavičiaus dr. V. Milerio, V. Milkausko.

Į LAISVĘ Šio numerio mecenatas yra Lietuvių fronto bičiulių Detroito sambūris. Kaip kad ir kai kuriose kitose JAV lietuvių kolonijose, Detroito LF bičiulių sambūris susidarė 1951. Jo pradininkais buvo dr. Pr. Padalis ir inž. Jurgis Mikaila. Aplink juos telkėsi M. Avietėnaitė, J. Buitkus, P. Čėčkus, B. Čiurlionis, J. Sirgedas, Ig. Skirgaudas, M. Sodonis, J. Šlepetytis, A. Valukonis. Vėliau prie Detroito sambūrio prisijungė ir Kanados Windsoro bičiuliai.

Sambūriui yra vadovavę: Ed. Arbas, Jn. Buitkus, dr. Vt. Majauskas, dr. Pr. Padalis, Jn. Urbonas, dr. P. Žemaitis. Jiem talkino: E. Alkevičius, Vt. Barisas, P. Čėčkus, B. Čiurlionis, Ig. Janavičius, P. Kazlauskas, J. Mikaila, S. Pragulbickas, B. Polikaitis, J. Sirgedas, M. Sodonis ir gal dar kas. Šiuo metu sambūriui vadovauja Vytautas Petrulis, talkinamas S. Smalinskienės. LFB Vyr. tarybai Detroito sambūris yra davęs dr. Pr. Padalį, dr. A. Damušį, dr. V. Majauską, o JAV ir Kanados LFB valdybai: dr. Č. Kurą (nariu ir pirmininku), A. ir V. Petrulius, M. Petrulienę, J. Urboną, A. Vėlavičių nariais. Detroito sambūris drauge su Windsor sambūriu globojo LFB rajoninę konferenciją Windsore 1954 ir JAV — Kanados LFB konferenciją Windsore 1956. Dainavoje organizuojant LFB studijų ir poilsio savaites, Detroito bičiuliam tenka techniškių rūpesčių liūto dalis. Sambūris visada buvo paslaugiai parengingas bičiulių kalėdiniam solidarumui, šimto šimtininkų fondui ir kitiem LFB uždaviniam. Exempla trahunt!

Kronikos penkmetis

Prieš penkerius metus kovo 19 pasirodė „LKB Kronika“, šiuo metu Lietuvoje ir pasaulyje geriausiai pažįstamas lietuvių pagrindžio spaudos leidinys. Penkmetinės sukakties proga pateikiame čia kai kuriuos kronikos atgarsius užsienyje.

“Nuo 1972 ‘LKB Kronika’ mus tolydžio informuoja. Ji skelbia faktus. Nors pranešimai dažnai atrodo sausi, jie betgi tiesiog primena Kankinių aktus. Kaip Rusijoje, taip ir Baltijos kraštuose KGB atkakliai stengiasi suduoti mirtiną smūgį pagrindžio leidiniams. Jei betgi rusiškoji kronika yra praktiškai akonfesionali, tai lietuviškasis leidinys griežtai ribojasi pranešimais apie persekiojimus dėl religinių priežasčių”. Štai tokiais žodžiais apibūdina “LKB Kroniką” ką tik Vakarų Vokietijoje iš spaudos išėjusi prancūzo André Martin ir vokiečio Peter Falke knyga “Christus stirbt in Litauen” (Kristus miršta Lietuvoje). Šioje turiningoje knygoje plačiai apžvelgiamos Lietuvos dabartinės sąlygos ir įvykiai, daugiausia pasiremiant minėtos kronikos medžiaga. Tai, gal būt, geriausiai pavaizduoja pačios kronikos vertę ir reikšmę šiandien.

Italų žurnalistas Pietre Monti, iš-

leidęs pirmuosius dešimtį kronikos numerių atskira knyga itališkai, savo įvade tarp kitko pažymi: “LKB Kronika” nusipelno rūpestingo skaitymo ir apmąstymo ne tik kaip dokumentų rinkinys, kaip draudžiamoji neteisrybių kronika, bet dar labiau kaip ištisas, su meile parašytas, mažos tautos istorijos skyrelis”.

Šveicarų žurnalo “Glaube in der 2. Welt” redaktorius, evangelikų kunigas Eugenijus Voss, pernai paskelbė išsamią ir dokumentuotą studiją apie Katalikų Bažnyčios padėtį Lietuvoje, remdamasis beveik išimtinai kronikos dokumentais.

Lietuviškąją kroniką kaip vertingą žinių šaltinį labai aukštai įvertina ir žymus religinių reikalų tyrinėtojas anglikonas kun. Michael Bourdeaux, paruošęs anglų kalba straipsnių ir knygą apie Lietuvą.

Tai tik mažytė dalis tų atgarsių, kurių per penkerius savo gyvavimo metus susilaukė “LKB Kronika” Vakaruose.

Praėjus dvejims metams nuo kronikos pasirodymo, jos nr. 14 rašė: “1972 kovo 19 labai nedrąsiai pasirodė “LKB Kronikos” numeris, visai nenujausdamas, kokio dėmesio susilauks Tėvynėje ir pasaulyje. Ateistinė valdžia ją apkaltino ir masinėmis kratomis bei areštais bandė nutildyti. Nepavyko”.

Po metų, būtent 1975 vasarą, režisierius Jonas Jurašas Tarptautinėje Sacharovo apklausoje Kopenhagoje

DARBAI

galėjo paliudyti: “Šis pagrindžio leidinys per trejus savo gyvavimo metus tapo maksimalaus objektyvumo ir nūdienos dokumentu, išreiškiančiu totalistinio režimo smarkiai varžomos tautos dvasių ir nuotaikas . . . ‘LKB Kronika’ eina toliau, nors valdžia mėgina kolaborantų rankomis ją iš vidaus sužlugdyti. Nepakeltu tonu registruojami faktai virsta viltingiausiu žinių šaltiniu apie tai, kaip ir kokiais būdais vedama kova prieš Katalikų Bažnyčią, kaip prievartaujama sąžinės ir įsitikinimų laisvė, kaip slopinamos pagrindinės žmogaus teisės, kaip spaudoje, paverstoje režimo monopolio, siautėja cenzūra, ir viso to išdavoje, kaip faktiškai vykdomas lietuvių tautos genocidas”. “Aidai”, minėdami kronikos pasirodymo ketvirtąsias metines, pernai rašė: “Jei kas šiandien surinktų austrų, šveicarų, italų, prancūzų, vokiečių, brazilų spaudos iškarpas, kuriose atpasakojami kronikos skelbiamieji faktai, tai jau dabar susidarytų visa eilė storų tomų, prieš kuriuos patsai šaltinis — gaudžiai kuklūs “LKB Kronikos” pluoštai — atrodytų kaip nykštukas prieš milžiną. Čia pasitvirtina lietuviško priežodžio išmintis, kad “mažas kupstas didelį vežimą apverčia”.

Chicagos “Draugo” šeštadieninis kultūros priedas “Mokslas, menas, literatūra” savo “Kertinėje paraštėje” prieš kiek laiko rašė: “Užsienyje šiuo metu plačiausiai žinomas tokios rūšies (pagrindžio) leidinys “LKB

Kronika”, reguliariai einanti nuo 1972 metų. Kiekvienam jos numeriui tenka nugalėti daug sunkių ir pavojingų kliūčių, ligi jis pasiekia Vakarus ir gali pasinaudoti išorinės laisvės sąlygomis: būti skelbiamas, perspausdinamas, verčiamas į įvairias užsienio kalbas, viešai platinamas, skaitomas ir nagrinėjamas. “LKB Kronika” domisi ne vien tik užsienio lietuviai. Ji turi nemažai pastovių skaitytojų užsieniečių. Jos skelbiamas žinias ir dokumentus persispausdina įvairių kraštų spauda”.

Čia paminėtieji ir daugybė kitų atgarsių vienbalsiai liudija nepaprastą lietuviškosios kronikos kaip žinių šaltinio reikšmę. Per penkerius gyvavimo metus ji to pasiekė, griežtai laikydamosi nuo pat pirmojo numerio užsibrėžto tikslo — skelbti tikrai teisingus, kruopščiai patikrintus faktus. Tačiau tiesos meilė ir jos skelbimas paaiškina daugiau kronikos populiarumą. Jos nuostatų gajumą pagrindžio sąlygomis lėmė ir lemia tik jos leidėjų, bendradarbių ir rėmėjų asmeninė auka bei ištvermingas ryžtas. Todėl pažymint “LKB Kronikos” pasirodymo penktąsias metines, žvilgsnis pirmiausia krypta į tuos, kurie, kaip Nijolė Sadūnaitė, Juozas Gražys, Petras Plumpa-Pluira, Povilas Petronis, Sergejus Kovaliovas šiandien koncentracijos stovyklose kenčia už paramą kronikai.

Visi, kam brangi spausdinto žodžio laisvė, su pasigėrėjimu ir susižavėjimu sveikina lietuviškosios kronikos leidėjus, jau penketą metų ištvėrusius sunkiame persekiojamos pagrindžio spaudos kelyje, linkėdami kuo greičiau sulaukti normaliosnių darbo sąlygų.

Dr. J. L.

Duokime laisvę Simui Kudirkai

Ketverius metus visi ilgėjomės, liūdėjome savo nelaimingojo brolio. Mūsų šauksmai, demonstracijos, peticijos ir rezolucijos paveikė Amerikos valdžios sąžinę. Ji pajuto padarytą klaidą, nusižengimą demokratiniam principam, kilniajam krikščioniškumui. Bet beveik ketvertų metų laiko reikėjo, kol ji išgirdo beldimą į sąžinės duris, kad ne tik apgailėtų, bet ir atpirtų klaidą.

Simo Kudirkos byloje išryškėjo trys centriniai ir lemiamieji asmenys: „Vigilant“ pakraščių sargybos laivo kapitonas Ellis, išdavęs Simą sovietam sykiu su karinės hierarchijos paklydimais; broliškos tautos atstovas Robert Brieze, iškėlęs visą išdavimo skandalą viešumon ir amerikiečių spaudon; ir paties Kudirkos motina, kurios pilietybė nulėmė Simo kančių sutrumpinimą ir atidarė vartus į laisvę.

Bet nemažiau svarbus faktorius Simo Kudirkos išlaisvinimui yra Vaclovo Sevruko į pasaulį išneštoji iš sovietinio teismo žinia apie Simo kovingumą ir stojimą atviron kovon su nelygiu priešu Tėvynės išlaisvinimo fronte. Jo drąsus reikalavimas grąžinti Lietuvai nepriklausomybę apsupo Kudirką didvyrio aureole. Jis pasirodė aiškus kovotojas, drąsus partizanas ir kietas patriotas! Jo laikysenos teisme išnešimas į platų-

jį pasaulį suvaržė sovietinį režimą, ir bolševikai turėjo nusileisti amerikiečių reikalavimam grąžinti Simą ten, kur jis buvo iškėlęs koją ir kur jo motina laikoma teisėta piliete.

Labai daug prisidėjo prie viešosios opinijos sudarymo mūsų išeivijos, ypatingai jaunimo, demonstracijos, reikalaujant Simą Kudirką išlaisvinti, sugėdinant žuvų derybininkus žmogaus teisių ir tarptautinių susitarimų nepaisymu, išryškinant ir pačios pagrindinės demokratinės taisyklės nesilaikymą. Šaunusis mūsų jaunimas entuziastingai stvėrėsi gaminti plakatus, organizuoti eisenas, ir net organizuoti prie simbolinio Laisvės karsto 24 valandų budėjimą. Amerikietiškoje mokykloje įsigytas politinis švietimas ir liberališkasis demokratizmas pasipiktino pagrindinių žmogaus teisių visišku suniekinimu. Nors pats ir būdamas sotus, mūsų jaunimas alkaną giliai užjautė, nes juk savas žmogus, tikrasis brolis buvo kruvinai nuskaustas.

Lygiai po ketverių metų nuo Simo Kudirkos tragedijos, mūsų brolis, pagaliau, laisvas! Koks reikšmingas aplankymas to paties laivo, iš kurio buvo jėga sugrąžintas į vergiją! Tas pats laivas, toks pat jo vardas, bet įgula kitokia ir Kudirkos niekas ne tik nemanė sugrąžinti ar pašalinti, bet net iškilmingai sutiko, pavaišino ir pagerbė!

Betrūksta, kad amerikiečiai susiprastų perkrikštyti „Vigilant“ laivą į „Simas Kudirka“, kaip jau mūsų spaudoje siūlyta.

O visame krašte koks lietuvių džiaugsmas! Ir amerikiečių pasitenkinimas, atpirkus nemalonį, baurių

žmoniškumo paklaidą. Tarytum Simo Kudirkos atvykimas būtų nauja metinė šventė! Kur tik jis su šeima nuvykdavo — visur džiaugsmingai sutiktas, pagerbtas ir pamylėtas! Ak, jis juk to vertas, labai vertas, nes nepaprastai daug kentėjo, nors jis pats ir neigia savo didvyriškumą, sakydamas, esąs tiktai paprastas “artojėlis”, eilinis žmogus, troškęs laisvės labiau už viską.

Simas Kudirka matė sovietinio režimo žiauriąją tikrovę, kur žmogus žmogų stengiasi sunaikinti vardan kažkokių per prievartą brukamų idealų, dėl skanesnės duonos plutos, dėl noro pasirodyti uolesniu režimo pataikūnu . . . Mums Simas atskleidė naują kovos būdą, pirštu parodydamas, kad ten, sovietuose, maža partiečių-fanatikų saujelė žiauriu teroru valdo milžinišką kraštą; kad Lietuvoje iš tiesų nėra jokios žmonių lygybės; kad ten baudžiama už maldas bažnyčiose, už Dievo vardo minėjimą; kad ten kolchozuose sun-

kesnė baudžiava, kaip carų laikais, kad ten bijoma ištarti tiesos žodį, baudžiama už tai ir išsiunčiama į Sibirą; kad ten žmogus laimingas tik sovietų per prievartą brukamose dainose; kad sovietai mulkina pasaulį begėdiškais melais, esą ten laisvai meldžiamasi, laisvai važinėjama, laisvai renkamas seimas ... o savo piliečius apgaudinėja pranešimais, esą Amerikoje žmonės badauja, krisdami gatvėse, kad ten už dolerį darbininkai steną nuo nepakeliamų darbų.

Kas ypatingai stebina ir jaudina Simo Kudirkos kalbose, tai jo riteriškumas savo priešų atžvilgiu. Kapitoniui Ellis jis atleidžia, nes jis nesusivokė . . . Sovietinių budelių nekaltina, nes jie vykdė viršininkų įsakymus ... Ir nė vieno mažiausio keiksnio, nė vieno biauraus burnojimo ar net užuominos, kad jis su neapykanta prisimintų barbarų brutalumus! Štai, kur krikščioniškumo pavyzdys!

Kudirka ne tik atskleidė mums visą nė kiek nepasikeitusį komunizmo veidą, bet davė mums naujų gairių, naujų direktyvų ir minčių: būkime vieningi, kaip lietuviškoje monetoje užrašyta! būkime atlaidūs vienas antram! nepavydėkime! mylėkimės kaip brolis su broliu, kaip sesuo su seserimi; atleiskime klaidas! būkime tikri krikščionys! Svarbiausia — nenuilstamai kovokime toliau ir stipriau, darniau, tikslu išlaisvinti mielą mūsų kraštą ir kankinę-tautą iš negirdėtai sunkios vergijos — reikalaukime, rašykime, demonstruokime ir kelkime politinėse arenose Lietuvos laisvės reikalą.

Visi privalome būti lietuviai, geri lietuviai. Turime net didžiuotis esą garbingos ir senos tautos vai-

1944 nuo bolševikų į vakarus iš Lietuvos pasitraukė: per 500 inžinierių, 155 gydytojai, 27 veterinariai, 64 dantistai, 119 agronomų, 169 universiteto dėstytojai, 28 miškininkai, 54 dailininkai, 26 muzikai, 38 aktoriai ir 62 rašytojai.

kai! Turime būti kilnūs, sąžiningi ir teisingi. Todėl mums neturi būti pakeliui tie, kurie pataikauja priešui, bando rasti kažkokią bendrą kalbą su pavergėjais. Mums šlykštūs tokie, kurie pasiduoda sovietinei propagandai ir, silpnumo momentu to patys neįsudami, pasitarnauja pavergėjams ar jų agentams, nusilenkdami jų diktantui.

Pradžioje jaunimas veikė spontaniškai, entuziastingai. Paskui lyg atslūgo, lyg pavargo. . . Gal nusibodo? Jaunimas nebuvo gerai įsisamoninęs, ką jis atliko. Aišku, Kudirkos išlaisvinimas yra ne vien demonstracijų pasekmė, tačiau Simui jau atvykus ir aiškiai prabilus, visuomenė suprato, kad jis yra didelis kovotojas, kad jo tikslas aukštesnis ir idėja kilni. Jis pats pasižadėjo įsijungti į patriotų kovą dėl Lietuvos išlaisvinimo. Tačiau jis liko si lyg ir nuošaly. Kodėl? Juk pirmasis žingsnis į Lietuvos laisvės atstatymą jau padarytas ir ateityje mūsų laukia kieta kova, kurioje visi privalome būti lygiai tokie, kokiais Simas mums nurodo būti. Bet taip tik atrodo, o tikrumoje dabar pats Simas Kudirka įrėmintas į siauro rato veiklą. Jis žengė pirmąjį žingsnį, bet pataikė į siaurą ir gniuždantį partinį ratą. Jis tartum įjungtas į vienos krypties gatvę važiuojamą, nes vienos grupės nusavintas ir iki šiol “cerberių” stropiai saugomas. Ištrūkęs iš sovietinės vergijos, jis pajungtas išeivių partinei naudai ir dūsta, nerasdamas platesnės dirvos savo kovai. Partinės linijos diriguojamas, Simas nebegali sužavėti nei jaunimo, nei senimo, nei siekti naujų patriotinių veiksmų.

Tuo pačiu iš viso žlugdomas mūsų Tėvynės laisvinimo darbas.

Simo Kudirkos atvykimas į šį kraštą pravėrė mums politinio subrendimo ir lietuviškojo patriotizmo akis. Jis uždegė mus kovai su okupantu ir išsiaiškinimui su silpnavaliais šio krašto administratoriais, pasidavusiais “appeasment’o” dvasiai, kuri eina ne iš šio, o iš šaltojo, sovietinio krašto. Tačiau neilgam. Laisvės kova lyg ir stabilizavosi, lyg atlyžo. Pats Simas užsidarė, dingo.

Pakluskime Simo patarimams ir eikime vienybės keliu. Duokime laisvę veikti pačiam Simui! Duokime laisvę kitoms grupėms talkinti jam kovoje! Mūsų pareiga vieningai kovoti dėl Lietuvos nepriklausomybės atstatymo, ir ta kova privalo tęstis ligi paskutinio atodūσιο.

Andrius Mironas

Redakcijos pastaba. Redakcijai neteko patirti, kad būtų “Simas Kudirka įrėmintas į siauro rato veiklą”, kad jis “pataikė į siaurą ir gniuždantį partinį ratą”, arba kad “vienos grupės nusavintas” ar “pajungtas išeivių partinei naudai”. Redakcijai žinoma, kad rašoma apie Simą knyga ir ruošiamas filmas, kad pats Simas palaiko ryšį su atitinkamais amerikiečių veikėjais, taip pat su atitinkamais rusų disidentais, kad jis JAV vyskupų konferencijai liudijo apie tikėjimo ir bažnyčios padėtį okupuotoje Lietuvoje. Tiesa, Simo išlaisvinimo sukeltoji entuziazmo banga gal yra atslūgusi, kaip kad atslūgsta kiekvienas entuziazmas. Pastovus palieka tik siekiamas tikslas. Atrodo, kad Simas tebėra gerame kelyje į savo tikslą.

Vienos lietuvių katalikų parapijos raida

PASAULYJE

Nevarko, N.J. Šv. Trejybės lietuvių parapija 1976 rugsėjo mėn. atžymėjo savo 75 metų sukaktį. Ta proga sukaktuviniame leidiny tarp kitų duomenų randame ir parapijoje buvusių santuokų, krikštų, pirmos komunijos dalyvių ir laidotuvių metinius skaičius. Tai iškalbingi skaičiai. Atskirais penkmečiais per praėjusius 65 metus jie taip atrodo: 1910 buvo 76 santuokos ir 164 krikštai; 1915: 46 santuokos ir 157 krikštai; 1920: 18 santuokų ir 98 krikštai; 1925: 20 santuokų, 39 krikštai, 63 pirmos komunijos dalyviai, 23 laidotuvės; 1930: 16-11-25-25; 1935: 21-28-24-25; 1940: 21-26-11-15; 1945: 14-28-8-21; 1950: 12-39-6-23; 1955: 6-24-16-32; 1960: 12-8-7-29; 1965: 3-15-1-29; 1970: 1-3-4-32; 1975: 1 santuoka, 6 krikštai, nė vieno pirmos komunijos dalyvio, 13 laidotuvių. Beje, santuokos ir krikštai pokario metais dažniausiai mišrių šeimų. Nuo 1925 su mažais svyravimais santuokos, krikštai, pirmos komunijos dalyviai mažėja, laidotuvės gausėja. Panašus vaizdas turbūt ir kitose JAV lietuvių parapijose. Ogi lietuvių parapija yra lietuvių pagrindinė atspara.

Mūsų posėdžiai daugiausia
gaišta be diskutuodami vi-
siem suprantamus niekniekius,
nes reikšmingiem dalykam
diskutuoti reikia nusimany-
mo.

VLIKo tarybos narys

Lietuviai lenko tremtinio užrašuose

Londone veikianti Stepono Batoro Universiteto akademinė lenkų draugija savo leidinių *Alma Mater Vilnensis* serijoje (1973) išspausdino buvusio to universiteto profesoriaus Stanislovo Koscialkowskio (Stanisław Kościolkowski) sibirinės tremties užrašus pavadinimu *Raptularz* (238 p.). Užrašai apima laikotarpį nuo jo suėmimo Vilniuje 1941 birželio viduryje iki paleidimo iš Gario stovyklos Urale 1942 sausio mėn. Pirmojo mėnesio užrašai, kaip įžangoje pažymėta, stovykloje buvo sunaikinti; jie atkurti iš atminties. Dienoraštis iš naujo pradėtas 1941 liepos 8 ir užbaigtas 1942 sausio 16. Užrašai buvę aptvarkyti Kuibyševė (buv. Samaroje), kur Koscialkowskis buvo atgabentas iš Gario stovyklos. Netrukus jis išvyko į Iraną ir po karo apsigyveno Anglijoje; ten ir mirė 1960. Dienoraštis išspausdintas po jo mirties. Leidėjai pažymi, kad buvo taisoma ir trumpinama ir kad visus pakeitimus aprobovusi velionio žmona Eugėnija.

St. Koscialkowskis Vilniaus universitete nuo 1921 metų dėstė didžiosios Lietuvos kunigaikštystės kultūros istorijos dalykus. Jis buvo vienas iš lenkų Mokslo Bičiulių Draugijos (*Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie*) steigėjų (1907), il-

ganiečiai jos pirmininkas ir tos draugijos bibliotekos ir muziejaus vedėjas, be to, buvo vienas iš istorijos žurnalo *Ateneum Wileńskie* redaktorių. Toji draugija prie Žaliojo tilto turėjo savo namus (nuo 1913), kuriuose dabar yra sovietinis istorijos revoliucijos muziejus. Tie namai su savo istoriniais bei etnografiniais rinkiniais ir knygomis, didžia dalimi lituanistika, surinkta Vilniaus krašte ir net Žemaitijoje, sovietam okupavus Lietuvą, buvo įjungti į Lituanistikos Institutą, atkeltą iš Kauno į Vilnių 1940 rudenį. Perėmimas buvo atliktas tikiai formaliai, nesudarius inventorinio sąrašo ir nieko nepakeitus — liko tie patys tarnautojai su tuo pačiu vedėju Koscialkowskriu ir ta pati jų vidaus tvarka. Galėjo visiškai savarankiškai tvarkytis. Vienintelis ryšys su Institutu buvo toks, kad buvo mokamas tarnautojam atlyginimas. Tokiu būdu su Institutu buvo surišti lietuvių, gudų, žydų, karaimų (Traškuose) ir kiti buvę nevaldiniai muziejai ir bibliotekos, kai sovietinė valdžia sulikvidavo jas išlaikiusias draugijas. Visas tas kompleksas kultūrinių mokslinių įstaigų su Lituanistikos Institutu buvo perimta Lietuvos Mokslų Akademijos, įsteigtos 1941 sausio mėn. Tuo būdu ir Koscialkowskis su savo tarnautojais, muziejiniais rinkiniais ir biblioteka pasidarė priklausomi nuo Akademijos vadovybės.

Akademija ligi Sovietų Sąjungos-Vokietijos karo pradžios veikė gana laisvai. Ji priklausė komisarų tarybai Kaune, būdama tuo būdu atokiau nuo specialaus ir kadrų skyriaus. Akademijos vadovybė stengėsi globoti ir saugoti jos žinion priskirtas įstaigas: nedarė jokių pakei-

timų, palaikė senus tarnautojus ir skyrė naujus, kurie pro joki komunistinį kadrų skyrių nebūtų praėję. Tokia padėtis, be abejo, buvo laikinė, dengiama Akademijos vardo. Negalima prikišti Akademijos prezidentui prof. Vincui Krėvei-Mickevičiui, kad jis kam nors būtų buvęs šališkas ar taikęsis prie sovietinės valdžios. Guostasi viltimi, kad ta valdžia neilgai besilaikys. Ir taip užgriuvo netikėti pirmieji siaubingi trėmimai.

Nepagrįsti priekaištai

Koscialkowskis buvo suimtas 1941 birželio 14, šeštadienį, 9:30 val. ryte Akademijos II Bibliotekos ir Muziejaus patalpose. (Taip buvo pavadinti lenkų Mokslo Bičiulių Draugijos namai ir pastatai). Nuo tos nelaimingos dienos Koscialkowskis savo užrašus pradeda užsimindamas, kad jau kuris laikas Vilniuje sklidusios kalbos apie būsimum trėmimus; mat, Vilnių siekusios žinios apie įvykdytus trėmimus Lvoje, Brastoje, Balstogėje, Gardine, Lydoje ir kitur. Nevisi tom kalbom tikėję, aiškindami, kad tai, kas daroma Ukrainoje ir Gudijoje, nebūsią kartojama sovietinėje Lietuvoje; ji esanti kitokioje padėtyje (*inna parafia*). Kai tos kalbos nesiliovusios, Koscialkowskį apėmęs nerimas, ypač dėl to, kad nuo birželio 11 Akademijos centrinėje įstaigoje (buv. Wróblevskio bibliotekoje) neva nesirodę žymesnieji Akademijos veikėjai (*wybitniejszy pracownicy*), su kuriais palaikęs ryšius. Anot Koscialkowskio, tom dienom Akademijoje nebuvę jos prezidento prof. Vinco Krėvės-Mickevičiaus, Humanitarinio skyriaus pirmininko ir Vilniaus universiteto rektoriaus Mykolo Bir-

žiškos, Akademijos sekretoriaus Su-
ziedėlio (jį klaidingai laiko ir vy-
riausiu buhalteriu), lietuvių tenisi-
ninko Gerulaičio (jis buvo tuo vyr.
buhalteriu) ir kitų. "Tariamai jie
buvo Akademijos reikalais Kaune,
o gal slapstėsi?" — rašo Koscial-
kowskis. "Būdami arčiau lietuvių
komunistų valdinių sluoksnių, galė-
jo turėti įspėjančių sugestijų ir
stengtis Vilniuje savęs neiškišti
(*nie wypinali się*), bevėlydami per
tas grėsmingas dienas geriau vaidin-
ti kuklią rolę žibučių (fiolkovv), be-
sisilepiančių žolėtam kilime" (11 p.).
Prof. Krėvė kasdien į įstaigą nesi-
lankė; užeidavo tiktai posėdžių metu
arba vienai kitai valandai svarbes-
nių raštų pasirašyti. Taigi nieko ne-
paprasto, kad birželio 11-13 Kos-
cialkovvskis jo neužtiko Akademijo-
je. Dabar nebepprisimenu, ar ir pats
Koscialkovvskis tom dienom bent pas
mane buvo užėjęs savo reikalais.
Prof. Mykolas Biržiška, neturėjęs
Akademijoje administracinių pareigų
ir užimtas Vilniaus universiteto
rūpesčiais, užeidavo tik retomis pro-
gomis. Akademijos administracijos
našta gulė ant sekretoriato, kuriam
man teko vadovauti. Koscialkovvskis
galėjo rasti mane Akademijoje bet
kurią valandą nuo ankstauro ryto iki
vėlumos. Kartais trumpam nuvykda-
vau į Kauną pas savo šeimą arba
su Akademijos reikalais į komisarų
tarybą. Prof. Krėvė vengė su ja tu-
rėti artimesnių ryšių, tad mane siun-
čiojo. Niekas nei Vilniuje, nei Kau-
ne neprasitarė nė menkiausia už-
uomina apie rengiamus trėmimus.
Pragyvenęs išstisus metus bolševiki-
nėje santvarkoje, Koscialkowskis
galėjo suprasti, kaip sovietinis sau-
gumas laiko paslaptis ir užčiaupia
burną bet kokiom sugestijom. Jo spė-

jimas, kad Akademijos vadovybė
galėjusi turėti sugestijų apie trėmi-
mus, pati slėpusis kitų neįspėda-
ma, yra klaidinanti netiesa.

Apie trėmimus sužinojom tik bir-
želio 14. Ankstų rytą, eidamas į
savo įstaigą, pamačiau prie Lukiš-
kių aikštės ir saugumo namų ne-
paprastai daug sunkvežimių. Gatvių
kampuose pasivaidydavo skubėdami
kažkokie tipai su sąrašais rankose.
Atėjęs į Akademiją, iš įgąsdintų tar-
nautojų sužinojau, kad naktį buvo
suėmimų ir kad žmonės gabenami
sunkvežimiais į Naujosios Vilnios
stotį. Kai kurie tarnautojai nebeat-
vyko į darbą — buvo suimta jų
šeimos narių ir pažįstamų. Popietė-
je į Akademiją užėjo prof. Krėvė
ir prof. Matulis, pokarinis ilgametis
Akademijos pirmininkas. Jiedu tik ką
buvo grįžę iš Naujosios Vilnios.
Vincas Krėvė, klestelėjęs kėdėn ir
dar labiau sukniubęs dėl mažo savo
ūgio, ištarė: Kas nematė Dantės a-
rašyto pragaro, tegu vyksta į Vil-
nios stotį. Po trumpos tylos Matu-
lis pratarė: Jei man anksčiau būtų
kas sakęs, jog bolševikai taip daro,
būčiau nepatikėjęs ir palaikęs melu.
Tasai tariamasis melas, manau, jam
atsiskleidė po karo visu savo nuo-
gumu su naujais siaubingais trė-
mimais.

Nuo Vilniaus iki Uralo

Koscialkovvskis su žmona buvo
nugabenti į Naująją Vilnią ir ten
išskirti, kaip ir kiti vyrai nuo savo
šeimų. Jo vagonan buvę sugrūsti
46 vyrai — lietuviai, lenkai ir žy-
dai. Iš lietuvių suminėti: geležinke-
lietis Blažys ar Bložė (Bloży), pašto
tarnautojas Karvelis, studentas Pul-
kaunikas ir Sakavičius (nenurodė jo

užsiėmimo), kuris "ketverius metus sėdėjęs lenkų kalėjime Varšuvoje ir dvejus metus lietuvių kalėjime kaip Smetonos priešas" (21 p.). Daugiau lietuvių pavardžių nenurodyta. Iš Naujosios Vilnios traukinys pajudėjo iš sekmadienio (VI.15) į pirmadienį. Iš pradžių vežė tiesiai į rytus: Minskas, Borisovas, Orša, Smolenskas. Iš čia nusikreipta į pietryčius: Oriolas, Valuikiai (stotis prie Charkovo), Starobelskas. Čia prabūta septynios dienos. Žmonės buvo suvežti ir pėsti suvaryti į didelę NKVD stovyklą, įrengtą kadaise buvusiam vienuolyne ar kunigų seminarijoje. Čia paaiškėjo, kad Koscialkowskio traukinyje buvo daugiau lietuvių vyrų, suimtų Vilniuje ir Kaune birželio 14-15, ir apie 650 moterų. Starobelske atimti brangesni ir geresni daiktai ir rūbai; tai "buvo tikras apgrobimas" (30 p.). Birželio 23 sužinojo apie prasidėjusį Sovietų Sąjungos-Vokietijos karą. Matėsi prieš vokiečius, nacius ir fašistus nukreiptų plakatų. Birželio 27 pajudėta atgal į Valuikių stotį. Iš ten vežė šiaurės rytų kryptimi: Penza (VI.28), Alatyras, Kazanė, Krasnoufimskas, Sverdlovskas (VI 1.2). Nuo čia traukinys nukreiptas šiaurės: Žemutinis Tagilas (VII.3), Serovas, Sosva (VII.5), kur kelionė geležinkeliu pasibaigė. Pastutinis kelionės tarpsnis atliktas baržomis Sosvos upe. Pasroviui plaukta 130 kilometrų; sausuma būtų tik kokia 60 km. Pasiekus Gario vietovę, iš ten į stovyklą (Lagerpunkt Nr. 47) buvo dar apie 15-18 km. Senesni ir nepajėgesni nugalėdami sunkvežimiais, kiti nuvaryti pėsti. Nuo savo krašto tremtiniai atsidūrė maždaug už pustrčio tūkstančio kilometrų į rytus.

Gario vergų stovykloje

Gario miestelis yra dabartinėje Sverdlovsko apygardoje, viduriniame Urale, kurio rytinis šlaitas nusileidžia į Azijos (Sibiro) lygumą, apaugusią taigos mišku. Kirsti mišką, kasti anglį, geležį ir kitus mineralus buvo sukurtas vergų stovyklų tinklas — *Severno Uralskije Lagera*. Vyriausia vadovybė buvo Sverdlovske. Atskirom stovyklų grupėm vadovavo pagalbiniai centrai. Gario miestelyje buvo *dešimtosios* grupės arba skyriaus administracija, kuriai priklausė numeriais vadinami poskyriai — lagerpunktai.

Koscialkowskis pateko į Lagerpunkt Nr. 47, kuris artimai rišosi su Lagerpunkt Nr. 35. Žmonės buvo kilnojami iš vienos stovyklos į kitą. Sveikesnius ir jaunesnius siųsdavo į Nr. 35, kur buvo sunkesni darbai; gražindavo visai išsekusius ir ligotus. Ta stovykla dėl to buvo praminta 'pribaigiamąja' (*Wykorczalnia*), atseit, žudomąja. Koscialkowskis priklausė lengvesnio darbo invalidų brigadai, dirbo daugiausia pačioje stovykloje. Tai brigadai vadovavo Stasys Žėglis, lietuvis muzikas (violončelistas) ir buhalteris, netekęs vienos kojos per operaciją Karaliaučiuje. Koscialkowskis pabrėžia, kad toje brigadoje iš pradžių lietuvių nebuvo, o tačiau prižiūrėtoju buvo paskirtas lietuvis.

Pagrindiniai darbai buvo miške. Trumpo subarktikos atolydžio metu miškas pažliugdavo ir virsdavo klampyne. Bugėjo pradžioje būdavo jau gana šalta (—10° C). Spalio mėnesį barakuose suledėdavo vanduo. Gruodyje termometras nukrisdavo iki —45° C, — 49 F ir net —50° C — 58 F. Paprastai miškan ne-

varydavo prie -35° C, bet nebuvo to griežtai paisoma. Kiti suminėti darbai: kelių tiesimas, statyba, plytinės, kalvės, siuvyklos, stalių darbai; be to, kaupė burokus, rovė morkas, kasė bulves, pynė vyžas, rišo šluotas, vijo virves. Maisto davinys nebuvo aiškiai nustatytas. "Šiandien, pavyzdžiui, gavome po 600 gramų duonos, o vakar tik 400 gramų" (VIII.31). Davė žuvies, bulvių košės, vandeninės sriubos; trūko mėsos ir daržovių. Žmonės sirgo votimis dėl stokos vitaminų. Nepasako, koks buvo baudžiamasis davinys (*štrafnoj pajok*). Bausdavo dar šalinimu iš prižiūrėtojų, grupių vadovų ir kitų pareigų; uždarydavo keliom dienom izoliatoriuje; išsiųsdavo bausti į Gario centrą. Užsimeina 6 bėglius — du lenkus ir keturis lietuvius (VII.9). Lenkai buvo amnestuoti, lietuviai pasmerkti mirti (155 p.).

Stovyklos lietuviai

Koscalkovskis norodo buvus Nr. 47 stovykloje apie 690 kalinių: 240 lietuvių, 230 lenkų, 160 žydų ir 60 estų. Kiek buvo tremtinių Nr. 35 stovykloje, neužrašė. Tarp 1941 liepos 18 ir 1942 sausio 16 priskaitė 56 mirusius iš Nr. 47 ir 16 iš Nr. 35. Mano, kad ten turėjo mirti daugiau, ir daugiausia lietuvių (178 p.). Dauguma mirė plaučių uždegimu, džiova ir dizenterija. Miško darbuose žuvo Podleckis (gal Podliaskis), farmacijos studentas iš Kauno; žurnalistas (Antanas) Stepnaitis; fizinio auklėjimo mokytojas Eidrigonis. Neištveręs kančios, nusižudė Antanas Skinderis iš Šiaulių (1941.X.22). Suminėti dar šie mirę lietuviai: Adolfas Jaukštas, tardytojas

iš Kauno (1941.VII.2); Pranas Belšauskas (IX.24); žurnalistas ir vertėjas Leopoldas Daukša (X.6); Petras Zanuiskis (?), policijos nuovados viršininkas iš Vilniaus (X.14); (Romas) Striupas, technikos studentas iš Kauno (X.25); Andrius Minkevičius, policininkas iš Kauno (XI.7); Jonas Puskunigis, Vandžiogalos valsčiaus viršaitis (XI.9; drauge stovykloje buvo ir jo senas tėvas); Juozas Migavičius, Baptų vargonininkas (XI. 15); Mikalojus Luckevičius, karininkas iš Kauno (XL21); Mykolas Matulaitis, vyriausio teismo teisėjas iš Kauno (XII.2) (faktiškai tai bus Vyr. Tribunolo teisėjas Mykolas Mataitis, 1941.VI.14 suimtas ir ištremtas į Sibirą. Red.). Tamošiūnas iš Kauno (XI. 1.14); mokytojas Makūnas (XI. 1.24); mokytojas Leonas Dzikas (1942.1.16). Iš Nr. 35 stovyklos sumini mirusius Paulauską, Rasiemą (Rašimą?) ir prof. Zigmo Žemaičio sūnų, jauną inžinierių. Koscalkowskis gerai pažinęs jo tėvą. Koscalkowskis mini ir Matulevičių, tik be vardo ir profesijos, pažymėdamas, kad jis, kaip plytinės vedėjas (brygadier), buvo suimtas ir išgabentas į Gario kalėjimą. Kas su juo atsitiko, nenurodo.

Užrašuose minimi dar šie lietuviai: Andruškevičius, račius; (Tadas) Alekna, buvęs Vidaus Reikalų ministerijos referentas; pulkininkas Bačkus, husarų I pulko vadas; žurnalistas literatas Vytautas Bičiūnas; ministeris (Voldemaras) Čarneckis; buvęs ministeris pirmininkas prof. (Pranas) Dovydaitis; ministeris (Antanas) Endziulaitis (rašoma Andriulaitis); plk. Ignatavičius; ministeris (Kazimieras) Jokantas; žurnalistas (Jonas) Kalnėnas (rašoma Kalnietis); solistas tenoras (Kleitis (?); Klai-

pėdos gubernatorius (Jurgis) Kubi-
lius; puskarininkis Mikalojūnas; gy-
dytojas Milvydas; žurnalistas (Vla-
das) Nausėdas; pasiuntinybės Lenki-
joje buvęs sekretorius Noreika; mi-
nisteris Juozas Papečyks; inžinierius
Pliuškevičius; mokesčių inspektorius
Pranaitis (brolis žinomo hebrajisto
kun. Justino Pranaičio); karo lakū-
nas Stanaitis; vaistininkas Stankūnas
iš Kauno; ministeris (Zigmas) Star-
kus; gydytojas (Jonas) Stonkus (70
metų, gal seniausias iš lietuvių);
ministeris gen. (Jonas) Sutkus (kelio-
se vietose rašoma Jutkus); Spaudos
Fondo direktorius (Balys) Žygelis.
“Buvo dar daug daug lietuvių, ver-
tų suminėti” — pastebi Koscial-
kowskis. Pavardes daugumos užrašė
taisyklingai, bet vardus nurodė ne
visų. Iš kitur žinomi, nurodyti
skliaustuose. Ministeriais žymimi as-
menys, kurie tas pareigas yra ėję
nepriklausomoje Lietuvoje anksčiau
ar vėliau. Kosciolkowskis jų priskai-
tė devynis. Ir kiti lietuviai buvo
žymūs intelektualai, veikliai reiškęsi
Lietuvos valstybiniam, visuomeni-
niam ir kultūriniam darbe.

Stovykloje kai kurie lietuviai
trumpiau ar ilgiau ėjo įvairias pa-
reigas. Alekna turėjo reikšmingas
pareigas stovyklos administraci-
jos raštinėje, pranešdavo privalomus
įsakymus ir potvarkius; po kurio
laiko iš tų pareigų buvo nušalintas
ir nuskirtas miško darbam; paskui
vėl gavo lengvesnį darbą stovyklo-
je. Bačkus tvarkė duonos kepyklą
ir kurį laiką buvo stovyklos vado-
vo pagalbininku (*pomkomu*).
(Gusarų pulko vadas gen. št. pik.
Juozas Bačkus po nelaimingo 1934.
VI.7 perversmo pašalintas iš kariuo-
menės, nubaustas mirtimi, pasigai-

lėtas ir dalį bausmės dovanotas,
dirbo Kauno “Paramos” duonos ke-
pykloje. Red.). Bičiūnas vadovavo
vyžų pynimo brigadai; Dovydaitis,
nusilpęs miško darbuose, kurį laiką
dirbo raštinėje. Ignatavičius buvo
stovyklos darbų skirstytoju (*nariad-
čik*). Lokantui buvo pavesta de-
zinfekcijos priežiūra. Mikalojūnas
trumpai buvo stovyklos vadovo padė-
jėju. Milvydas ir Stonkus dirbo sa-
nitariniame skyriuje. Pliuškevičius
vadovavo stalių darbui. Pranaitis
prižiūrėjo dideles kiaulides už sto-
vyklos ribų; Stanaitis buvo stovyk-
los žibalinio apšvietimo sargu
(*latarnik*). Sutkui buvo įduota šluo-
ta ir stovyklos švaros priežiūra.
Žygelis buvo atsakingas už stovyk-
los tvarką. Dovydaitis ir Ignatavi-
čius 1941 spalio 4 buvo suimti ir
išvežti į Gario kalėjimą; grąžinti lap-
kričio 18. Jie buvo apkaltinti provo-
kiškomis nuotaikomis (germanofiliz-
mu) ir sovietinės santvarkos kritika.
Dovydaitis, kaip iš kitų šaltinių ži-
noma, vėliau buvo nugabentas į
Sverdlovską ir ten 1942 lapkričio
mėn. sunaikintas. (Žiūr. Dr. Juozo
Girniaus *Pranas Dovydaitis*, 1975).

Lietuvių apibūdinimas

Dauguma lietuvių buvę vidu-
tinio amžiaus, gal tik keletas apie
60 metų, sveikesni ir fiziškai pajė-
gesni, tad ir jų mirtingumas buvęs
mažesnis negu lenkų — senesnių
žmonių iš miesto (vadinasi, ‘poniš-
kesnių’). Lietuviai daugumoje buvę
kilę iš kaimo, ir tik kai kurie pir-
moje ar antroje kartoje buvo palikę

**Kitas ! LAISVĖ numeris išeis
rugpjūčio mėn.**

sodžių. Todėl kone visi, net ir ministrai, mokėję ūkiškų ir amato darbų, buvę praktiškesni ir realesni, pasižymėję ištverme ir nervų tvirtumu, kas Koscialkowski net stebino (*podziwiam ich wytrymalność nerwową*, 190 p.). Jis pabrėžė lietuvių sugebėjimą sukąsti dantis ir užčiaupiti burną. Tam apibūdinimui pavartojo vokišką išsireiškimą: *Aushalten, durchhalten, mauhalten* (221 p.). Savo tarpe buvę solidarūs ir savyje užsisiklėdę, tačiau kokio slapto po grindžio neturėjo, nors kai kurie buvo tuo pakaltinti ir tardyti, sėdėjo kalėjime. Daugumas buvo katalikai, ėję išpažinties pas lenkus kunigus, 'labai gražiai giedoję per mišias' (62 psul.), darbovietėje (stalių) padainuodavo užtraukdami *Atgausim tėvynę mūsų* (134 p.).

Per visus užrašus betgi nutįsta Koscialkowskio skundas, kad lietuviai su skriauda lenkam protegavo savuosius, buvo įsitaisę į geresnius darbus, stovyklos priežiūrą, brigadininkus, dešimtininkus, maisto dališimą ir kitur, kur dėl nesveikatos ar nusilpimo turėję būti skiriami lenkai. Antai, daktaras Jonas Stonkus miečiau globojęs sergančius lietuvius, tačiau 'neužsitraukė rimtesnių priekaištų' (57 p.); Bičiūno vyžų brigadoje dirbę jauni ir sveiki lietuviai, nors 'ta brigada buvo skirta seniem ir ligotiem' (217 p.). Vis dėlto Koscialkowskis turėjo pripažinti, kad tie lietuviai, kurie stovykloje ėjo kokias pareigas, jautė 'pareigą būti nešališkais ir traktuoti visus lygiom' (222 p.). Tiesiog jį stebino (*rzecz dziwna*), kai ypatingu nešališkumu, gerumu ir mandagumu žymėjosi Jonas Kalnėnas, buvęs Šaulių Sąjungos organo *Trimito* redaktorius; mat, Šauliai buvo laikomi 'pikti' lenkų priešai. Ig-

natavičių sumini nukentėjusį už žmonių saugojimą nuo nepakeliama darbo. Stanaitis neoficialiai parūpinęs žibalo Koscialkowskio barakui. Dovydaičio ir Jokanto neužmiršias, kad jam padėję panešti sunkią našatą. Stovyklos sunkiame varge malonūs ir mandagūs jam dar buvę Bačkus, Daukša, Pranaitis, Žemaitis. Šiurkšti charakteristika, užimanti pusantro puslapio (216-217), skirta Tadiui Aleknai-Aleknavičiui, kurį kečiose vietose vadina Olechno-Olechnowicz, pabrėždamas tariamai lenkišką jo kilmę (taigi, išverstakailį). Nepakanta tam žmogui turi šaknis praeityje, nes Koscialkovskis jį pažino dar kaip Vilniaus lietuvių gimnazijos mokinį bent nuo 1918 metų. Alekna per uoliai ir pataikaujančiai rusam viršininkam vykdęs savo pareigas; jis raštinėje 'savo rankose turėjo kalinių sąrašus ir potvarkius, galėjo reikšmingai lemti, pertvarkant darbo brigadas, keliant žmones iš Nr. 47 stovyklos į Nr. 35' (216 p.). Gal Alekna savo tam poste ir paskui būdamas stovyklos komendanto padėjęs ir kuo persistengė, bet ir jis buvo nušalintas ir nuskirtas miško darbui. Koscialkowskis sumini ir kelis pataikūnus lenkus — stovyklos komendantą Zigmantą Bugoslawski, jo padėjėją Kozłowski ir virtuvės diktatorių Mikalojų Zukowski. Komendantai ir jų padėjėjai — lietuviai ir lenkai — dažnai buvo keičiami. Koscialkovskis tačiau pabrėžia, kad lenkų rankos, apskritai, 'buvusios grynos' (*czyste ręce*, 231 p.). Koscialkovskis buvo lyg dvasinis lenkų vadas, surašęs ir stovykloje paskaitęs savo aforizmus, kaip kalinamasis privalėtų suprasti savo padėtį ir sugyventi su bendro likimo draugais.

Lietuvių ir lenkų ryšiai ir plyšiai

Iš pradžių lietuviai lenkų atžvilgiu laikėsi santūriai ir žvelgė į juos tartum 'vilkišku' žvilgsniu (*wilkiem*), nepasitikėdami (*nieufnie*); pasitaikydavo barnių ir politinėm temom aitrų ginčų. Bendras vargas vertęs erzlių temų vengti. Su laiku abišaliai ryšiai gerėjo, darėsi nuoširdesni ir bičiuliškesni (*zażyle*). Kalbėta, kad po karo abiejų tautų tarpusavio santykiai turėtų būti peržiūrėti ir pagerinti, bet koku būdu — nesiaiškino. Lietuvius ir lenkus net ir stovykloje tebeskyrė Vilnius, kurio lietuviai jokių būdu neketino išsižadėti (108 p.). Lenkai irgi nuolaidų nedarė. Nesutapo abiejų tautybių nuomonės ir dėl laukiamojo rytojaus.

Kai 1941 vasarą vokiečių kariuomenė tebesistūmė Maskvos linkui ir ta žinia siekė stovyklą, lietuviai tikėjosi, kad vokiečiai pasieksią ir Uralą (50 p.). Lenkus tai erzino, nes jie vokiečių prasiveržimo nepageidavo. Anot Koscialkowskio, lietuviai buvę germanofilai ir sėdę 'ant vokiško arklio (*na niemieckiego konia*, 221 p.). Apie lenkus gi galima buvo sakyti, kad jie rinkosi sovietinį kuiną, ir jų laimei — tą kartą jis tikrai juos išnešė į laisvę, o lietuviai liko sibiriniam pragare. 'Vargšai, tikrai yra vargšai lietuviai', užjautė Koscialkowskis (1942 sausio 9). Jis stovyklą apleido sausio 19, atsisveikinęs kai kuriuos lietuvius, estus ir žydus. Lenkus išvadavo egzilinės jų vyriausybės (gen. Sikorskio) sutartis su Sovietų Sąjunga, kuri buvo priversta nusilenkti Vakarų sąjungininkų reikalavimam paleisti ištremtus Lenkijos piliečius. Prie sovietinės vyriausybės, pasitraukusios iš Mask-

vos į Kuibyševą, tuo reikalu rūpinosi Lenkų ambasadorius Stanislovas Kotas (Kot). Pas jį atsirado ir Koscialkowskis.

Savo dieniniuose užrašuose ir ypač jų aforizmuose Koscialkowskis pasirodė labai humaniškas ir giliai krikščioniškas, gerai apsipažinęs su universalia europine kultūra, mokęs kelias kalbas; nesvetima jam buvo ir lietuvių kalba. O vis dėlto ir taip didžiai išsilavinęs bei kilniadvasis vyras neįstengė apveikti savo siauro lenkiško nacionalizmo. Lietuvius jis vadino šovinistais, kad jie laikė Vilnių savo miestu ir rungėsi su lietuvių tautos lenkinimu. Matyti, tuo klausimu kartą stovykloje buvo kilęs aistras ginčas; Koscialkowskis iš savo pusės pastebėjo, kad buvę pažerti 'tonai lietuviško tautinio šovinizmo prieš lenkus' (89 p.). Apie lenkiškąjį šovinizmą, deja, niekur neprasitarė. Savo užrašų pradžioje užsiminęs Mykolą Biržišką, jį taip pat apibūdino kaip šovinistą ir 'didelį lenkybės priešą' (*wielki wróg polskości*, 11 p.), kadangi yra buvęs Vilniui Vaduoti Sąjungos pirmininkas ir veikęs Šaulių Sąjungoje. Kas prof. Mykolą Biržišką pažino, gerai žino, kad jis tebuvo Vilniaus okupantų priešininku, bet ne lenkų kultūros, kurioje jaunystėje pats brendo. Stovykloje savo organizuotuose pokalbiuose, paskaitėlėse, Koscialkowskis prikišo Biržiškai, kad jis savo vertimuose falsifikavęs Adomo Mickevičiaus poeziją (121-122 p.). Kas nors iš lietuvių literatų turėtų patikrinti tuos mestus Biržiškai priekaištus. Šiurkščiai užgriebęs Tada Alekną, 'šovinistą ir Lenkijos bei lenkų priešą', argumentu nurodė ir tai, kad jis buvęs 'dešinioji Biržiškos ranka' (216

p.). Aleknai dar pridūrė kaltinimą, kad jis, tvarkydamas Vilniuje bėglių reikalus, padaręs nelaimingom daugelį lenkų šeimų, bet koku būdu — nenurodė. Priešingai, žinoma, kad karo pradžioje Lietuva palankiai priglaudė daugelį lenkų bėglių ir karių. Kosciolkowski galėjo tai sužinoti dar gyvendamas Vilniuje ir paskui Londone.

Kosciolkowski buvo gerai susipažinęs su Lietuvos ir Lenkijos praeitimi ir, matyti, persismelkęs senosios unijinės lietuvių ir lenkų 'brolybės' mintimi. Kai atsikūrė nepriklausoma Lietuva ir pareiškė savo teisę į senąją sostinę ir žemę, kurią lenkai užvaldė kultūriniu infiltracija ir pagaliau jėga, tai tie lietuvių teisėti siekimai ir buvo apšaukti šovininistiniu separatizmu. Nepriklausomoji Lietuva Kosciolkowskiui atrodė ne ta istorinė *Litwa*, susieta su Lenkija kaip jos 'provincija', bet visai kita — smetoninė. Keliose savo užrašų vietose nepriklausomos Lietuvos lietuvius vadina 'smetonininkais' (*Litwini Smetonowcy*, 51 p.). Kosciolkowski užsimena, kad 'smetonininkai' buvo ištrėmę keliem mėnesiam į Merkinę kun. Adomą Kuliešą (Kuleszą), ilgametį Dominikonų bažnyčios kleboną ir lenkų visuomenės veikėją, bet nenurodė dėl kokios priežasties (51 p.). Apskritai Kosciolkowski neįstengė suprasti, kad amžius trukęs Lietuvos lenkinimas turėjo liautis, atgavus Vilnių. Jis labai nehumaniškai, tiesiog žiauriai, atsiliepė apie Vilniaus universiteto perėmimą ir perorganizavimą 1939 rudenį, pavadindamas tai 'graudulinga likvidacija' (*žalobna likwidacja*). Taip jis rašė vienam iš pirmųjų *Alma Mater Vilmensis* leidinių. Esą,

Amerikos valdinė informacija užsieniui

Nedaugelis Amerikos žmonių pažįsta savo krašto valdinę informaciją užsieniui, nes įstatymu yra uždrausta ją skleisti pačioje Amerikoje. Todėl užsieniui skirtą valdinės informacijos leidinių Amerikoje paprastai neįmanoma gauti. Žinoma, užsieniui skirtas valdinės radijo programos anglų ir kitomis kalbomis galima ir Amerikoje girdėti.

Amerikos vyriausybė ir kongresas nelabai mėgsta valdinę informaciją. Todėl užtruko, kol Amerikos valdinė informacija užsieniui buvo rimčiau susirūpinta. Prieš II-jį pasaulinį karą nuo 1934 Valstybės departamento rūmuose veikė valdinės informacijos tarnyba. Ji leido 'radijo biuletenį', perteikiamą užsieniui per radiją bei teletaipą.

II-jo pasaulinio karo metu Amerikos valdinė informacija užsieniui buvo sustiprinta. 1942 pradėjo veikti Amerikos Balso radijas. Tačiau po karo dalis informacijos įstaigų buvo

"nuo asirų ir faraonų laikų nepadaryta kultūrai tokios žalos, kaip Vilniuje, likviduojant universitetą ir kitas lenkų mokslo įstaigas". Ne tikiai nebuvo likviduotas universitetas, bet nė Kosciolkowskio vadovaujama lenkų Mokslo Bičiulių Draugija, kaip pradžioje minėjome. Kosciolkowski buvo paliktas to muziejaus ir bibliotekos vedėju ir jam buvo mokamas atlyginimas iš Lietuvos Mokslo Akademijos.

S. Suž.

panaikinta, kita dalis — perorganizuota. Tas perorganizavimas tęsėsi iki 1953. Tada visos valdinės informacijos programos užsieniui buvo sukeltos į vieną įstaigą — Jungtinių Valstybių Informacijos Agentūrą (United States Information Agency — USIA). Šioji agentūra ir dabar yra atsakinga už visą Amerikos valdinę informaciją užsieniui. Jos direktorių skiria Amerikos prezidentas su Amerikos senato pritarimu. Pernai USIA biudžetas siekė beveik 267 milijonus dolerių. USIA turėjo 8645 tarnautojus: 4149 amerikiečius ir 4496 neamerikiečius. 2774 amerikiečiai dirbo pačiame Washingtone, 322 kitose Amerikos vietose ir 1053 užsieniuose. USIA centre Washingtone filmų ir televizijos skyriuje dirbo 263 tarnautojai, spaudos ir leidinių skyriuje — 347.

USIA uždavinys: informuoti užsieniečius apie Amerikos valdžios ir žmonių nusistatymus, aiškinti Amerikos vyriausybės politiką, pateikti Amerikos visuomenės, jos institucijų bei kultūros tikrą vaizdą ir pateikti Amerikos vyriausybei užsienio viešąją nuomonę dėl vieno ar kito Amerikos užsienio politikos formulavimo ar veiksmo.

Savo uždaviniams USIA naudojami įvairiomis priemonėmis. Jų viena yra asmeniniai kontaktai su užsienio žmonėmis. Šiam reikalui 112-je kraštų veikia USIA informacijos postai — Jungtinių Valstybių Informacijos Tarnybos (United States Information Service — USIS). Šie postai veikia Amerikos ambasadų rėmuose. Jų pareigūnų uždavinys yra palaikyti ryšius su atitinkamo krašto valdžios ir visuomenės veikėjais ir paskaitomis, seminarais, diskusijomis, filmais, leidiniais stiprinti amerikie-

čių bei vietinių veikėjų tarpusavio kontaktus.

Informacijų postai veikia ne tik atitinkamose sostinėse, bet ir kituose atitinkamų kraštų žymesniuose centruose. Pvz. V. Vokietijoje greta informacijos posto Bonnoje atitinkami poskyriai (branches) veikia Ham-burge, Duesseldorfe, Frankfurte a. M., Stuttgarte ir Muenchene, vadinami informacijos centrai — Koelne, bei Hannoveryje, o vadinami dvitautiniai centrai (Binational Centers) veikia Nuernberge, Saarbrueckene, Heidelberge, Tuebingene bei Freiburge i. Br., ir skaitykla Bremene. V. Vokietijoje šiose įstaigose pernai dirbo 27 amerikiečiai ir 179 vokiečiai. Tų įstaigų metinis biudžetas pernai siekė apie penkis milijonus su puse dolerių. Italijoje greta informacijos posto Romoje poskyriai veikia Milane ir Neapolyje, dvitautis centras Neapolyje, skaityklos Florencijoje ir Palerme bei literatūros platinimo įstaigos (Distribution Outlets) Trieste, Turine ir Genujoje. Italijoj šiose įstaigose pernai dirbo 13 amerikiečių ir 101 italas. Metinis biudžetas — veik trys milijonai dolerių. Danijoj veikė tik vienas informacijos postas su dviem amerikiečiais ir 15 vietinių tarnautojų. Metinis biudžetas — 541 tūkstantis dolerių. Lenkijoj informacijos poste dirba 10 amerikiečių ir 25 lenkai. Metinis biudžetas — apie vienas milijonas dolerių. Rumunijoj informacijos poste dirba septyni amerikiečiai ir 14 rumunų. Metinis biudžetas — 758 tūkstančiai dolerių. Panašiai USIA informacijos postai veikia Azijos, Afrikos ir P. Amerikos kraštuose.

USIA išlaiko arba paremia 253 bibliotekas daugiau kaip 95 kraštuose. Šios bibliotekos turi per pus-

antro milijono knygų ir prenumeruoja 22 tūkstančius periodinių leidinių. Šiomis bibliotekomis kasmet pasinaudoja apie devyni milijonai žmonių. USA taip pat pagelbsti Amerikos ir užsienio leidykloms kasmet išleisti platinimui užsienyje vidutiniškai po penkis milijonus egzempliorių įvairių knygų anglų ir kitomis 25 kalbomis. Bendradarbiaudama su Amerikos leidyklomis, USA organizuoja užsienyje Amerikos leidinių pristatymus ir parodas.

USA taip pat pagelbsti megzti ryšius tarp Amerikos ir užsienio universitetų, mokslo draugijų bei mokslininkų; organizuoja mokslo seminarus ir parūpina mokslo priemonių studijom apie Ameriką užsienio universitetuose. USA taip pat organizuoja anglų kalbos kursus, kuriuos kasmet lanko apie trečdalis milijono įvairių kraštų valdžios pareigūnų, karių, mokytojų bei studentų.

USA kasmet surengia vidutiniškai iki dešimt įvairių parodų, taip pat dalyvauja tarptautinėse parodose bei mugėse. Kiekvieną USA parodą aplanko vidutiniškai apie pusę milijono žmonių, o kilnojamosios parodas — iki pusantro milijono, neskaitant tų USA parodų, kurių apie 50 kasmet suorganizuojama pačiuose informacijos postuose.

USA leidžia septynis užsienio skaitytojams skirtus žurnalus. Svarbiausias yra *Horizons USA*. Išleina kas du mėnesiai anglų ir dar 14 kitų kalbų. Tiražas — 267 tūkstančiai. Žurnalas siekia pavaizduoti Amerikos visuomenę, jos vitališkumą bei dinamiką ir skiriamas labiau išprususiam skaitytojui, kuris domisi Amerika ir jos vaidmeniu pasaulyje. Amerikos ūkiui, ūkio politikai aiškinti keturis kartus per metus ang-

lų bei ispanų kalbomis leidžiamas *Economic Impact* žurnalas. Tiražas — 44,800. Kultūriniam bei mokslo klausimams kas trys mėnesiai leidžiamas *Dialogue* žurnalas anglų, ispanų, lenkų, portugalų, prancūzų, rumunų, rusų ir dar trimis kitomis rytų Europos kalbomis. Tiražas — 170,000. Pagaliau, komunistinių valstybių bei sąjūdžių klausimams moksliskai nagrinėti kas du mėnesiai leidžiamas anglų kalba *Problems of Communism* žurnalas, vienintelis USA leidžiamas žurnalas, kurį galima gauti ir Amerikoje.

Greta tų keturių globalinių žurnalų dar leidžiami trys sritiniai žurnalai: Vidurio Rytams bei Šiaurės Afrikai arabų kalba *Al-Mahal* aštuonis kartus per metus; tiražas — 31,300; vidurio ir pietų Afrikos kraštams anglų ir prancūzų kalbomis *Topic* taip pat aštuonis kartus per metus; tiražas — 52,000; ir Sovietų Sąjungai rusų kalba mėnesinis žurnalas *Amerika*; tiražas 64,000. (Sovietų Sąjunga savo ruožtu Amerikoje platina savąjį anglų kalba *Soviet Life* žurnalą).

Be minėtų Washingtone USA leidžiamų žurnalų, informacijos postai Tokijuje, Hong Konge, Taipejuje, Paryžiuje, New Delhyje, Jakartoje, Lagose ir Teherane leidžia specialius žurnalus. Taip pat greta periodinių leidinių leidžiamos brošiūros apie Amerikos filmus, teatrą, muziką bei literatūrą. Leidžiama ir proginių leidinių. Pvz. ryšium su Amerikos dviejų šimtų metų sukaktimi buvo išleista *Facts About America*.

USA centras Washingtone kas mėnesį parengia straipsnių, nuotraukų ir kitokios medžiagos katalogą, iš kurio informacijos postai gali pasiūlyti atitinkamos medžiagos vietinei spaudai

ar radijui. Skubios žinios bei pranešimai apie politinius įvykius iš USIA centro Washingtone 125 postam perduodami per radijo - teletaipo tinklą. Tokių pranešimų vidutiniškai kasdien susidaro po 50,000 žodžių anglų, prancūzų ir ispanų kalbomis.

USIA kasmet savo studijose pagamina apie 200 juostelių televizijai (videotape) informacijos postų privačiam naudojimui kviestinių vietos veikėjų, organizacijų, universitetų informacijai. Kasmet USIA studija suka iki 75 filmų ar specialių reportažų, be to, apie 300 filmų bei televizijos programų išnuomoja iš Amerikos privačių firmų, kad postai panaudotų vietos reikalam. USIA filmų specialistai, bendrai su kitų kraštų televizijos specialistais, pagamina dokumentinius reportažus apie Ameriką arba talkina kitų kraštų specialistam paruošti atitinkamą reportažą apie įvykius Amerikoje, pvz. apie atitinkamo krašto kokio aukšto valstybės dignitoriaus lankymąsi Washingtone. USIA studija pagamina ir mokslinių programų užsienio televizijai. Pvz. mėnesinė serija *Science Report* yra rodoma ne mažiau kaip 100-to kraštų televizijoje, ogi *Vision* programą pernai naudojo 517 televizijos stočių 72 kraštuose.

USIA žinioje taip pat veikia ir Amerikos Balso (Voice of America) radijas. Jo reguliarios programos vyksta 37 kalbomis, o specialūs pranešimai dar papildomai keliomis kitomis kalbomis. Programos perduodamos per 113 siųstuvų: 41 Amerikoje, o 72 užsieniuose — Filipinuose, Šri Lankoje, Maroke, Liberijoje, Anglijoje, V. Vokietijoje, Okinavoje, Graikijoje, Tailande. Bendras siųstuvų

galingumas siekia 23 milijonus vatų. Amerikos Balsas per savaitę duoda 800 valandų programą. Palyginimui prisiminkim, kad Sovietai per savaitę duoda veik 2000 valandų programą, Kinija — 1400 valandų, V. Vokietija — 770 valandų, Anglija 728 valandas. Amerikos Balse darbuojasi apie 2270 tarnautojų. Jo biudžetas pernai siekė 60 milijonų dolerių.

Lietuvių, latvių, estų kalbomis Amerikos Balso programos pradėtos 1951. Šiuo metu yra perduodamos du kartus per dieną po 30 minučių septynias dienas per savaitę.

Amerikos valdžia taip pat išlaiko dar kitus du radius — Laisvosios Europos radiją (Radio Free Europe) ir Laisvės radiją (Radio Liberty). Skirtumas tarp šių trijų radijų yra toks, kad Amerikos Balsas yra Amerikos valdžios oficialus radijas, kurio uždavinys pirmoj eilėj yra informuoti užsienio klausytojus apie Amerikos politiką ir padėti užsienio klausytojam susipažinti su Amerika, su jos žmonių galvosena, su Amerikos institucijomis, mokslu bei menu. Tuo tarpu Laisvosios Europos ir Laisvės radijų paskirtis — daugiau rūpintis padėtimi atitinkamuose kituose kraštuose. Laisvosios Europos radijas skiriasi nuo Laisvės radijo tik tuo, kad pirmasis transliuoja į Sovietų satelines šalis — Bulgariją, Čekoslovakiją, Lenkiją, Rumuniją, Vengriją, o Laisvės radijas savo programas skiria Sovietų Sąjungos tautom: rusam, ukrainiečiam, armėnam, uzbekam ir kt., o nuo 1976 ir Sovietų okupuotų Baltijos valstybių tautom — lietuviam, latviui, estui.

(Daugiau duomenų apie Amerikos valdinę informaciją galima rasti "U.S.

Komunistai pasaulyje

“Yearbook on International Communist Affairs 1976” skelbia, kad 90 kraštų su 3,671,347,000 gyventojų komunistų apytikriai yra 60, 738,769. Jie 16-je kraštų yra pasigrobę valdžią, 45 kraštuose veikia legaliai ir 29 kraštuose — nelegaliai. Tarpusavio santykių atžvilgiu 49 kraštų komunistai rikiuojasi pagal Kremlių, 8 — pagal Kiniją, 19 kraštų yra suskilę, 9 kraštų laikosi nepriklausomos linijos ir 5 kraštų — neutralūs.

Atskiruose kraštuose komunistų padėtis taip atrodo: Airijoje* (3,066), — 300 leg. prorus., Albanijoje (2,378) 100.000 su viršum, valdžioj, prokin., Alžyre (16,794) 400 leg. prorus., Argentinoj (25,030) 147,000 leg. prorus., Australijoje (13,574) 2300 leg. nepri., Austrijoj (7,600) 25,00 leg. suskilus, Bangladeshe (73,746) 2500 neleg. prorus., Belgijoje (9,800) 10, 000 leg. suskilus, Bolivijoje (5,272) 450 neleg. skilus, Brazilijoje (107, 613) 7000 neleg. skilus, Bulgarijoje (8,741) 700,000 vald., prorus., Burmoj (30,429) 6500 neleg. prokin., Čekoslovakijoje (14,804) 1 mil. vald., prorus., Čilėje (10,584) 100,000 neleg. prorus., Danijoje (5,100) 8000 leg. prorus., Did. Britanijoje (56,100) 29.000 leg. prorus., Dominikonų

Skliausteliuose skaičiai reiškia krašto gyventojų skaičių tūkstančiais.

Information Agency — 43rd Report to the Congress, July 1, 1974 to June 30, 1975”; taip pat “Facts about USIA” ir “Facts about VOA”).

A. Plukas

resp. (4,697) 1500 neleg. skilus, Egipte (37,335) 500 neleg. prorus., Ekvadore (6,705) 600 leg. skilus, El Salvadore (4,100) 175 neleg. prorus., Filipinuose (42,845) 2000 neleg. skilus, Graikijoje (9,094) 27, 500 leg. prorus., Guadalupej (352) 3000 leg. prorus., Gvatemaloj (5,853) 750 neleg. prorus., Gvianoj (811) 100 leg. prorus., Haiti (4,569) 150 neleg. prorus., Hondūre (2,749) 750 neleg. prorus., Indijoje (600,297) 355,000 leg. prorus., Indonezijoje (131,166) 800 neleg. skilus, Irake (11,024) 2000 leg. prorus., Irane (33, 200) 1000 neleg. prorus., Islandijoje (218) 2500 leg. neprikl., Ispanijoje (35,596) 5000 neleg. neprikl., Italijoje (55,758) 1,702,600 leg. neprikl., Izraelyje (3,372) 1500 leg. prorus., Japonijoje (110,932) 330,000 leg. neprikl., Jordanijoje (2,708) 400 neleg. protus., Jugoslavijoje (21,352) 1,192, 446 vald. neprikl., Jungtinėse Valstybėse (215,000) 15,000 leg. prorus., Kambodijoje (7,634) 10,000 vald. prokin., Kanadoj (22,781) 2500 leg. skilus, Kinijoje (942,012) 28 mil. vald. Kipre (660) 12,000 leg. prorus., Kolumbijoje (22,217) 12,000 leg. skilus, Kostarikoje (1968) 1500 leg. prorus., Kuboj (9,253) 200,000 vald prorus., Laose (3,336) ?? vald. neutr., Lenkijoje (34,022) 2,453,000 vald. prorus., Libane (2,449) 3000 leg. prorus., Liuksemburge (357) 500 leg. prorus., Malezijoje (11,860) 3000 neleg. prokin., Martinike (347) 1000 leg. prorus., Meksikoj (58,075) 5000 leg. neprikl., Mongolijoje (1,444) 58,000 vald. prorus., Moroke (17,274) 500 leg. prorus., Nauj. Zelandijoje (3,092) 220 leg. skilus, Nepale (12,550) 5000 neleg. skilus, Nikaragua (2,153) 150 neleg. prorus., Norvegijoje (4,014) 2500 leg. neutr., Olandijoje (13,634)

10.000 leg. neprikl., Pakistane (70, 938) 800 neleg. prokin., Panamoj (1,668) 500 neleg. prorus., Paragvajuj (2,547) 3500 neleg. skilus, Peru (14,819) 3200 leg. skilus, Pietų Afrikoj (24,964) 300 neleg. prorus., Portugalijoj (8,499) 50,000 leg. prorus., Prancūzijoj (53,030) 500,000 leg. prorus., Puertorike (900) 125 leg. prorus., Reunione (494) 800 leg. neprikl., Rytų Vokietijoj (17, 050) 1.9 mil. vald. prorus., Rumunijoj (21,100) 2.5 mil. vald. neutr., San Marine (19) 300 leg. prorus., Singapūre (2,254) 200 neleg. prokin., Syrijoj (7,345) 3500 leg. prorus., Sov. S-gos (254,300) 15 mil. vald., Šri Lankoj (13,763) 3000 leg. skilus, Sudane (18,000) 3500 neleg. prorus., Suomijoj (4,700) 48,000 leg. prorus., Šiaur. Korėjoj (16,507) 2 mil. vald. neutr., Švedijoj (8,192) 17.000 leg. skilus, Šveicarijoj (6,500) 6000 leg. prorus., Tailande (42,298) 8000 neleg. prokin., Tunise (5,776) 100 neleg. prorus., Turkijoj (39,219) 2000 neleg. prorus., Urugvajuj (3,064) 30.000 neleg. prorus., Vak. Berlyne (2,100) 8000 leg. skilus, Vak. Vokietijoje (62,150) 40,000 leg. skilus, Venecueloj (11,980) 6000 leg. skilus, Vengrijoj (10,510) 754,353 vald. prorus., Vietname (45,166) 1.08 mil. vald. neutr.

Pagelbinės komunistų organizacijos yra Šios: Tarptautinis demokratinių advokatų susivienijimas skaičiuoja 25,000 narių. Centras Briusely, Belgijoj. Tarptautinė rezistencijos kovotojų federacija su apie 4 mil. narių. Centras Vienoje, Austrijoje. Tarptautinė žurnalistų organizacija skaičiuoja apie 150,000 narių. Centras Pragoje, Čekoslovakijoje. Tarptautinė studentų sąjunga. Centras Pragoje. Narių skaičius ne-

žinomas. Tarptautinė demokratinė moterų federacija skelbiasi turinti 200 mil. narių. Centras Rytų Berlyne. Pasaulinė demokratinio jaunimo federacija skaičiuoja 100 mil. narių. Centras Budapešte, Vengrijoj. Mokslinių darbuotojų pasaulinė federacija skelbiasi su 300,000 narių. Centras Londone. Pasaulinė profesinių sąjungų federacija su apie 170 mil. narių. Centras Pragoje. Pasaulinė taikos taryba su skyriais 80-je kraštų. Centras Helsinky, Suomijoj.

Pagrindiniai tarptautiniai instrumentai žmogaus teisėms ginti

1. J.T. visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1949);
2. Europinė sutartis pagrindinėm žmogaus teisėm bei laisvėm apsaugoti (1950);
3. J. T. sutartis dėl tremtinių padėties (1951);
4. J.T. sutartis dėl moterų politinių teisių (1952);
5. J.T. sutartis dėl išteklėjusių moterų pilietybės (1957);
6. J.T. sutartis prievartos darbams panaikinti (1957);
7. J.T. priimtos normalinės kalinių traktavimo taisyklės (1957);
8. J.T. sutartis prieš diskriminaciją švietimo sistemoje (1960);
9. J.T. priimta ekonominių, socialinių ir kultūrinių asmens teisių sutartis (1966);
10. J.T. priimta civilinių ir politinių asmens teisių sutartis (1966);
11. J.T. deklaracija dėl dirbančiųjų moterų lygybės galimybių ir traktavimo atžvilgiu ("On equality of opportunity and treatment") (1957);
12. Europos saugumo — bendradarbiavimo konferencijos galutinio akto principinių gairių deklaracija (1975);
13. J.T. deklaracija apsaugoti žmogui nuo kankinimo ir kitokio žiauraus, nežmoniško ir žeminančio traktavimo, ar baudimo (1975).

Katro pirmenybė: grupinio ar bendrinio galvojimo?

Ne vienas suabejojęs klaus: ar iš tikrųjų realu kalbėti apie grupinį ir bendrinį galvojimą, kai kiekvienam, rodos, natūralu būtų tik žmogiškai galvoti? Bet jau senovės romėnai buvo pastebėję galvojimo įvairybę ir ją išreiškę net patarlė: *quot capita — tot sensus* (kiek galvų, tiek nuomonių). Mums, lietuviams, ta patarlė ypatingai tinka. Mes, anot prof. K. Pakšto, esame kunigaikščių tauta. O kokis gi kunigaikštis be savo skirtingos nuomonės!

Demokratinė diferenciacija

Tiek demokratinėje valstybėje, tiek ir kiekvienoje demokratiškai besitvarkančioje visuomeninėje organizacijoje skirtingos nuomonės ir skirtingų nusistatymų grupuotės ar santalkos yra savaime aiškus ir neišvengiamas reiškinys. Jis visai natūralus yra ir Jungtinių Valstybių lietuvių visuomeniniame gyvenime. Tik totalizmas siekia visuomenės diferenciaciją sunaikinti ir nusistatymus suvienodinti pagal valdančios grupės nusistatymų šabloną. Pasirinkę savo organizacijoms demokratinę santvarką, tuo pačiu esame atmetę totalizmą. Ir mūsų klausimas, katro pirmenybė: grupinio ar bendrinio galvojimo? — nieko bendra

su totalizmu neturi, o teliečia mūsų išeivijos Jungtinėse Valstybėse visuomeniniame gyvenime besireiškiančių demokratinų grupuočių laikyseną tarpusavio atžvilgiu.

Kaip demokratinėje valstybėje kiekvienas pilietis, taip ir demokratiškai besitvarkančioje visuomenės organizacijoje kiekvienas narys turi teisę kiekvienu toje organizacijoje kilusiu klausimu turėti ir reikšti *SVO* nuomonę ir jai praversti telkti sau palankią organizacijos narių daugumą.

Demokratiniai daugumos-mažumos santykiai

Demokratinės daugumos santykius su mažuma valstybiniame gyvenime labai teisingai yra aptaręs prof. Stasys Šalkauskis:

— Nei dauguma, nei mažuma negali valstybiniame gyvenime nusistatyti eksliuzivistiniu būdu, t.y. monopolizuoti valdžios prerogatyvas savo naudai. Demokratinė tvarka kaip tik reikalauja, kad daugumos nauda būtų atseikėta teisėtais mažumos reikalais visuotinio solidarumo dvasioje (. . .) Pozicija (dauguma) privalo realizuoti nepartinį valstybės valdymą, o opozicija (mažuma) net ir savo kritikoje turi dirbti kuriamąjį darbą, nurodydama vyriausybei ne tik jos klaidas, bet ir tai, kaip šitos klaidos turi būti atitaisytos (Židinys, 1926 Nr. 8/9).

Prof. Šalkauskio mastas valstybės demokratinėms grupėms arba politinėms partijoms lygiai tinka ir kiekvienos visuomeninės organizacijos demokratinėi santvarkai, vadinas, ir Jungtinių Valstybių lietuvių bendruomenės organizacijai. Pripažindami, kad demokratiškai besitvarkan-

čioje organizacijoje yra natūralu ne tik savo nuomonę turėti bei reikšti, bet ir, pasitelkus tos pačios nuomonės kitus organizacijos narius, stengtis ją praveisti, t.y. padaryti pačios organizacijos nusistatymu, vis dėlto čia pat turime pripažinti, kad skirtingi nusistatymai ir organizacijoje susidariusios grupuotės jiems padaryti organizacijos nusistatymais tik tada sėkmingai naudosis demokratinio procesu, kai skirtingų nusistatymų reikšėjai norės ir pajėgs, nepaisydami tų skirtingų savo nusistatymų, tarpusavyje kultūringai sugyventi. O tokiam sugyvenimui yra būtini du dalykai: gyva demokratinė sąmonė ir tam tikras visuomeninio brandumo laipsnis. Kai skirtingų nusistatymų organizacijos nariai tokio visuomeninio subrendimo ir gyvos demokratinės sąmonės stigs, vietoj Šalkauskio reikalaujamos visuotinio solidarumo dvasios neišvengiamai atsiras visuotinės nepakantės, pavydo, demagogijos dvasia ir piktas noras skirtingo nusistatymo reiškimąsi naikinti sunaikinti.

Kas žlugdė Lietuvos demokratiją?

Stoka gyvos demokratinės sąmonės ir visuomeninio subrendimo trukdė ir žlugdė nepriklausomos Lietuvos jaunos demokratijos brenimą ir netruko privesti prie autoritetinio režimo. Antai, J. Valaitis socialistų Mintyje (1971 Nr. 1) guodžiasi:

— Taip, jau nepriklausomybės pradžioje garsėjo buvusių pozicijoje ir sudariusių valdžią politinių partijų elgsena: nelemtas savųjų protegavimas, o ne savų skriaudimas, skiriant tarnybas ir

kt. Net buvo paplitęs posakis “tegu pasivažinėja”, kai ne savos ideologijos, pvz., mokytojas buvo bugdomas į tolimus Lietuvos užkampius tarnybai. Tokia žališka savanaudiška su savo valstybės piliečiais valdžios elgsena pagimdė praktiškąjį, vadinamąjį “nepartinį” tipą, laikantį save nariu tokios politinės partijos, kurios vardas yra “Lietuva”. Tokio tipo piliečiai demokratinėje valstybėje sudaro anomaliją — grįžimą į priešvaninę visuomenę, į padėtį žmogaus, kurio interesai ribojasi tiktai jo pastogės sienomis.

Reikia sutikti su J. Valaičio mintimi, kad tiek demokratinė valstybei blogai, kai jos piliečio “interesai ribojasi tiktai jo pastogės sienomis”, tiek ir lietuvių bendruomenės organizacijai būtų blogai, jei lietuvių interesai ribotųsi tik savos pastogės sienomis. Bet dar blogiau, kai tam tikros lietuvių grupuotės ribojasi tik savų grupinių interesų sienomis ir net neleistinomis priemonėmis stengiasi paneigti demokratinės daugumos bendrinį nusistatymą, ir jo vietoj užkarti savąjį mažumos, t.y. grupinį nusistatymą. O tokių gyvos demokratinės sąmonės ir visuomeninio brandumo stokos apraiškų yra mūsų išeivijos demokratiškai besitvarkančių organizacijų gyvenime. Tai ypatingai yra ryšku Jungtinių Valstybių lietuvių bendruomenės organizacijoje, apimančioje visus JAV lietuvius.

Bendruomenės organizacija ir jos veikla

Visi gerai žinome, kad Jungtinių Valstybių lietuviai jau nuo seno turėjo apščiai ir įvairių bažnytinių, kultūrinių, savišalpinių ir kitokių

draugijų. Bet neturėjo visuotinės — visus lietuvius apimančios, — bendrinės — visiems lietuviams bendrus reikalus rūpinančios — organizacijos, kuri be skirtumo pažiūrų, įsitikinimų, amžiaus, išsilavinimo, užsiėmimo ar lyties rūpintųsi visų išeivijos lietuvių lietuviškumo puoselėjimu. Tokia organizacija atsirado tik po II-jo pasaulinio karo — tai JAV lietuvių bendruomenės organizacija, įeinanti į atskirų kraštų lietuvių bendruomenių organizacijas jungiančią pasaulio lietuvių bendruomenės organizaciją. Apie ją savo metu Vokietijoje leidžiama Mintis taip rašė:

— Pasaulio Lietuvių Bendruomenė — graži idėja jungti visus lietuvius, plačiame pasaulyje išsisklaidžiusius, kad visi bendromis jėgomis dirbtų lietuvių išlaikymo misijai, kad visi prisidėtų prie kovos dėl Lietuvos laisvės.

Kadangi išeivijai rūpi ir turi rūpėti ne tik savo pačios lietuvių, bet taip pat ir pačios mūsų tautos likimas, — todėl natūralu, kad ir visuotinė, bendrinė išeivijos lietuvių organizacija — lietuvių bendruomenės organizacija — tą rūpestį atspindėtų savąja veikla. Ir niekur kitur laisvajame pasaulyje tas lietuvių bendruomenės organizacijos rūpestis Lietuvos vadavimu jokių keblumų nesukėlė, išskyrus Jungtines Valstybes. Čia, Jungtinėse Valstybėse, tam tikra dalis lietuvių norėtų bendruomenės organizacijos veiklą apriboti tik švietimo ir kultūros darbų sritimis, o Lietuvos vadavimo veiklos sritį rezervuoti jau nuo 1940 čia veikiančiai, atitinkamų organizacijų atstovų sudarytai, koalicinei Amerikos Lietuvių Tarybai — Altai.

Tuo tarpu palikime nuošaly svars-

tymą klausimo, ar tokis vadinamų altininkų siūlymas pasidalinti veiklos sritimis yra tikslingas ir praktiškai įmanomas, o pasitenkime tik pasvarstymu tų priemonių, kurių veiklos pasidalinimo sritimis siekiantieji altininkai yra ėmęsi savajam nusistatymui lietuvių bendruomenės organizacijoje praveisti.

Ko demokratija nevaržo ir kaip sprendžia

Reikia čia pat pabrėžti, kad bendruomenės organizacijos demokratinė santvarka nevaržo reikšti ir tokį nusistatymą, kuris siektų iš bendruomenės veiklos uždavinių išjungti Lietuvos vadavimo uždavinius. Bendruomenės organizacija įsakmiai varžo tik tų lietuvių teises, kurie: "a) kenkia Lietuvos nepriklausomybės atgavimo pastangoms; b) talkina sovietinei ar kitokiai okupacijai; ir c) ardo Lietuvių Bendruomenės solidarumą". Vadinas, bendruomenės demokratinė santvarka yra pripažinusi teisę ir tiems lietuviams, kurie norėtų Lietuvos vadavimo veiklos sritį rezervuoti Altai, kad jie tokį savo nusistatymą teisėtai gali stengtis bendruomenės organizacijoje praveisti.

Kaip visi žinome, demokratinėje santvarkoje vyriausias sprendėjas yra daugumos balsas. Kad bet kuris asmeninis ar grupinis nusistatymas taptų bendrinio organizacijos nusistatymu, jis turi gauti daugumos pritarimą. Demokratiškoje bendrinis nusistatymas yra daugumos nusistatymas. Jungtinių Valstybių lietuvių tam tikros grupuotės, siekiančios tarp bendruomenės ir Altos vadinamo "darbų pasidalinimo", keliais atvejais pabandė tokį

bendruomenės daugumos pritarimą per bendruomenės tarybos rinkimus gauti, bet vis nesėkmingai.

Demokratijos užpuolimas

Atrodo, kad, netekę vilties teisėtomis demokratinio proceso priemonėmis savo siūlomos "darbų pasidalinimo" taisyklės bendruomenės organizacijoje praveisti, tie vadinami altininkai pasuko iš bendrinio daugumos pasirinkto kelio į mažumos diktavimo daugumai grupinį kelią. Mažumos grupinį nusistatymą jie pastatė aukščiau už bendrinį daugumos nusistatymą. Nesu teisininkas, bet mano teisinė nuotauka sako, kad tokia mažumos laikysena bendruomenės organizacijos daugumos atžvilgiu netelpa į demokratinio proceso rėmus. Mano supratimu, tokia mažumos laikysena yra ne kas kita, kaip bendruomenės organizacijos demokratinės santvarkos užpuolimas.

Šio užpuolimo priemonės yra įvairios, bet labiausiai populiarios yra dvi: pirma, lietuviui nevalia pasirinkti, kam savo auką Lietuvos vadavimo uždaviniui atiduoti, o turi atiduoti tik Altai arba kam Altai leis atiduoti; ir antra, kadangi bendruomenės dauguma nepriima mažumos siūlymo bendruomenės organizacijos veiklai aprėžti tik švietimo ir kultūros sritimis, šalia bendruomenės organizacijos sudaryti pseudobendruomenės organizaciją, tuo būdu bandant sprogdinti bendruomenės organizaciją iš vidaus.

Lietuvos vadavimo aukos

Kalbant apie aukas Lietuvos vadavimo uždaviniams, idealiausia išeitis būtų, amerikiečių Community Chest ar Joint Fund pa-

vyzdžiu, turėti vieną visuomeninį fondą, kuriam visi aukotų. Jo lėšos kasmet pagal bendrą veiksmų susitarimą būtų skirstomos tiems reikalams ir tiems uždaviniams, kurie būtų rasti aktualiausi. Tada neatsitiktų taip, kaip kad dabar atsitinka, kai autokojų sudėtos lėšos švaistomos ir tokiems reikalams, kurie dingsta su ta diena, visai nesirūpinant, ar tuo bus padėta tikrai būtinam, praktiškai naudingam ir gyvybinės reikšmės turinčiam lietuviškam reikalui. Pvz. Altai buvo pasiūlyta pirkti namus. Jei bendras visuomeninis fondas kasmet skirstytų Lietuvos vadavimo uždaviniams suaukotas lėšas aktualiems darbams, tokių keistenybių neatsitiktų.

Vasario 16-sios proga skelbiami įvairių organizacijų ir grupių atšaukimai aukoti Vilkui, aukoti Altai. Bendruomenės organizacija tokiuose atšaukimuose paprastai nutylima. Tai grupinio galvojimo išdava. Tik Amerikos Lietuvių R. Katalikų federacijos pirmininkas dr. J. Meškauskas į reikalą žvilgtelėjo bendrinio požiūriu. Jis 1976.XI.13 Altos metiniame suvažiavime pripažino:

— Neturime smerkti tų, kurie Vasario 16 proga aukoja ir kitiems veiksmams, nes tie, kurie aukoja, tikrai nepadaro nusikaltimo, bet nusikaltėliai yra tie, kurie niekur ir niekam neaukvoja (Draugas, 1976.XI.29).

Tai bendrinis galvojimas.

Bendruomenės organizacija, siekdama Lietuvos vadavimo darbų planavimą ir vykdymą bendrai sutarti, bet, nerasdama tam pritarimo, tuo tarpu yra už paties aukotojo

laisvą apsisprendimą savo Lietuvos vadavimo uždaviniams vykdyti skirtą auką atiduoti tam veiksmui, kuriam aukotojas randa tikslingiausią. Šia proga verta prisiminti čia ir Kanados lietuvių patirtis toje srityje. Apie tai L. Tamošauskas taip rašo:

— Kanados Liet. Bendruomenė per Vasario 16 minėjimus, rinkdama aukas Tautos Fondui, kai kur renka ir sau minėjimo išlaidoms padengti, kitur toms išlaidoms padengti atskaito iš Tautos Fondui surinktą auką. Savo laiku kai kuriose vietose Lietuvos Nepriklausomybės talkos veikėjai prašėsi KLB-nę leisti per Vasario 16 d. minėjimus rinkti aukas ir jos tikslams. Buvo leista, ir buvo aukos renkamos. Čia jokia grupė dėl to, kad, šalia Tautos Fondui renkamų aukų, renkama dar pašaliniamis reikalingam ar naudojami fondui surinkti pinigai, nekėlė triukšmo ir nekelia. Užtai čia žmonės vieningi, vertina lietuvišką darbą ir jį remia aukomis (Draugas, 1976.XII.28).

Tenka su pasitenkinimu konstatuoti, kad lig šiol Alfos ir altininkų grupinis galvojimas priversti aukotoją savo auką, skirtą Lietuvos vadavimo uždaviniams, atiduoti tik Altai, vis mažiau ir mažiau sulaukia išeivijos lietuvių palankumo, o vis daugiau ir daugiau supratimo susilaukia bendruomenės organizacijos bendrinė pažiūra, kad, kol neturime nei bendro Lietuvai vaduoti fondo, nei bendro sutarimo dėl Lietuvos vadavimo uždaviniam lėšų telkimo, tol yra ir bus tikslinga palikti pačiam aukotojui spręsti, kuriam veiksmui jis savo auką skiria.

Organizavimas pseudobendruomenės

Kalbant apie pseudobendruomenės organizaciją, bandant bendruomenės organizaciją sprogdinti iš vidaus, pirmiausia turime atkreipti dėmesį į tai, kad vietoj demokratinės santvarkos pseudobendruomenės organizatoriai skelbia pasirinkę "federacinę" santvarką. Tik niekur nėra paskelbė, kokie bendruomeniniai junginiai tą tariamą "federaciją" yra sudarę. Iš to savaimė eina išvada, kad ta pseudobendruomenės organizatorių skelbiama "federacija" tėra pseudofederacija ir nieko bendra neturi su tikrove.

Labai ryškų grupinio galvojimo pavyzdį pateikė valst. liaudininkų grupės veikėjas A. Kučys, kalbėdamas Cicero Alfos skyriaus surengtame Vasario 16-sios minėjime. Apie lietuvių bendruomenės organizacijos veiklą švietimo, kultūros, Lietuvos vadavimo baruose šis Vasario 16-sios minėtojas pagal "Naujienų" tekstą (1977.11.14) neprišiminęs nė žodeliui. Kad bendruomenės organai leidžia mokykloms vadovėlius, pratimus, parūpina skaitinius, Lietuvos istoriją, kad išleido vadovą tautiniam ugdymui, keturis toms lietuvių literatūros istorijos ir daugelį kitų leidinių lietuvybei puoselėti ir pavergtosios mūsų tautos teisėms ginti — jam tai nė motais. Bet užtai tasai liaudininkų partijos veikėjas šioje mūsų tautos solidarumo ir vienybės šventėje be jokio sąžinės skrupulo paliaupsino pseudobendruomenės organizatorius, bendruomenės organizacijos sprogdintojus. Esą

— Amerikos Lietuvių Bendruomenėje susidarė branduolys, kuris

pasuko lietuvišką darbą mūsų tautinei bendruomenei skirtų uždavinių kryptimi. Atsirado drąsių bei ryžtingų vyrų ir moterų, kurie nepabūgo puolimų, ižeidinėjimų ir šmeižtų. Tie jaunos dvasios žmonės sukilo prieš įsisenėjusį establishmentą, prieš beidėjiškumą, prieš mūsų visuomenėje besiplečiantį snobiškumą ir tolinimąsi nuo tyliosios daugumos siekimų. Jie pravėrė langus žaibams ir audroms, kurios taip reikalingos sukręsti beplaukiantį lietuviškos išeivijos laivą į nuolaidumo, apsipratimo ir nihilizmo vandenį. Štai, kur nuveda grupinis galvojimas ir mažumos siekimas diktuoti daugumai. Ir tas tikrovę iškreipiantis, tendencingas ir skaldantis grupinis galvojimas piktnaudžiauja net Vasario 16-sios minėjimais, net šventais tautinio patriotizmo jausmais.

Patriotizmas ir jo karikatūra

Buvęs Vliko pirmininkas prelatas Mykolas Krupavičius savo knygoje „Lietuviškoji išeivija“ (37 psl.) primena, kad esama dvejopo patriotizmo:

— Tikrasis patriotizmas yra didelė kūrybinė jėga, kuri visus tautiečius jungia, cementuoja, o ne skaldo. Skaldantis, keliantis tarpusavius nesusipratimus ir kovas patriotizmas nėra patriotizmas, bet jo karikatūra, iškamša, žalinga fikcija save ir kitiems apgaudinėti. Sveikas patriotizmas gaivina ir stiprina. Patriotizmas, kuris džiiovina ir sausina, yra melas. Tai bendrinio galvojimo balsas. Jis liudija, kad ir priklausymas vienai ar kitai grupei savaime dar ne-

nustato žmogaus galvojimą, ar jis bus grupinis, ar bendrinis. Demokratinė sąmonė ir visuomeninis su-brendimas ir grupės žmogui diktuoja pirmenybę atiduoti bendriniam galvojimui. Bendrinio galvojimo žmonių apstu visose grupėse ir šalia grupių. Šalia prelado Mykolo Krupavičiaus rikiuojasi Juozas Bačiūnas, prelatas Jonas Balkonas, dr. H. Brazaitis, dr. Antanas Butkus, Vaclovas Čižiūnas, Motiejus Colney-Aukštikalnis, dr. Jurgis Krikščiūnas,, Juozas Liūdžius, dr. Algirdas Nasvytis, Stasys Rauckinas, A. Saulaitis, Vaclovas Sidzikauskas, dr. Petras Vileišis, Jonas Vilkaitis ir visas legionas kitų krikščionių demokratų, liaudininkų, socialistų, tautininkų nepartinių.

Veiksniai ir bendrinis galvojimas

Ir pačiame Vlike visų grupių atstovai vieningai sutarė Lietuvių chartą ir nustatė bendruomenės organizacijai pagrindus. Ir šiuo metu Vlike netrūksta bendrinio galvojimo žmo-

Debatai yra esminis demokratijos elementas. Tačiau susilaikymas nuo jų yra tautinės vienybės cementas.

Dr. Pr. Padalis

nių. Antai 1977.1.8 Vliko valdybos nariai Bronius Bieliukas, dr. Bronius Nemickas, Antanas Sabalis, Jurgis Valaitis ir Algis Vedeckas, tardamiesi su Jungtinių Valstybių lietuvių bendruomenės krašto valdybos nariais Rimu Česoniu, Juozu Gaila, Algimantu Gečiu, Algimantu Gurecku, Aušra Mačiulaityte-Zerr, Baliau Raugu, dalyvaujant PLB valdybos ryšininkui Vliko valdyboje Kaziu Jankūnui, pasiaiškino,

— kaip geriausiu būdu ginti Sovietų okupuotoje Lietuvoje sutryptas žmogaus teises, pasiiformavo apie kai kuriuos Rytų Prūsiją liečiančius dalykus, pasitarė dėl tarpusavio bendradarbiavimo plėtimo bei informacijomis pasikeitimo, pasikeitė nuomėmis įvairiais rūpimais klausimais ir susitarė tęsti tokio pobūdžio pasikalbėjimus ateity (ELTA 1977.1.11).

Deja, net ir mūsų veiksniai nėra saugūs nuo grupinio galvojimo ir jo žalingų padarinių. Daugiausia dėl to kenčia Altą. Dėl to Altą sudarkė net nepaprastąją veiksmų konferenciją 1974.IV.12 Chicagoje. Dėl to darosi neįmanomas visų veiksmų bendras sutartinis Lietuvos vadavimo uždavinių vykdymas. Senosios Lietuvos diduomenės grupinis galvojimas sužlugdė pačią Lietuvos valstybę. Nepriklausomos Lietuvos politinių partijų grupinis galvojimas sužlugdė jauną Lietuvos demokratiją. Jungtinių Valstybių lietuviuose įsimitęs grupinis galvojimas graso iš vidaus sprogdinti bendruomenės organizaciją, žlugdyti lietuviškumo puoselėjimą ir Lietuvos vadavimo uždavinių vykdymą. Yra kuo susirūpinti.

Stasys Barzdukas

IDĖJOS SPAUDOJE

Kaip pasielgtų Dovydaitis?

“Tėviškės Žiburių” redakcija Prano Dovydaičio knygos autoriui dr. Juozui Girniui be kitų pateikė ir šį klausimą:

— Krikščioniškosios orientacijos bloke išeivijoje atsirado nesutarimų, ypač politinėje srityje. Kaip spręstų šią problemą dovydaitiška galvosena, kurią gyldenate savo veikale?

Dr. Girnius tą klausimą taip paaiškina:

— Savo dėmesį pirmiausia skirdamas esminiams klausimams, Dovydaitis vargu ar būtų taip absoliutinės politinį nesutarimą, kad būtų jo žala lyginęs su bolševikine okupacija. Man rodos, jei Dovydaitis būtų čia, atsidūręs egzilin, jis paprašytas būtų rašęs ir į “Tėvynės Sargą” ir į “Į Laisvę”, bet pats būtų nuošaliai likęs nuo vieno, ir nuo antrų. O kur būtų pastebėjęs vienokį ar kitokį nekrikščionišką elgesį, būtų nesivaržęs savo atvirą žodį pasakyti ir vieniems, ir antriems. Likdamas nuošaliai nuo politinės veiklos, pats būtų daugiau simpatizavęs tiems, kuriuose būtų radęs daugiau krikščioniško jautrumo ir socialinio pažangumo. Kaip žinoma, Lietuvoj Dovydaitis (nors pačiu sunkiausiu laiku, 1919 m. kovo mėnesį, ir buvo ministru pirmininku) nedalyvavo politiniame gyvenime, tad daugiau buvo susijęs ne su savosios kartos poli-

tikais, bet su jaunesniosios kartos kultūrininkais, su kuriais dirbo Krikščionių Darbininkų Sąjungoj. Būdamas čia jis būtų ne politiniais 'skirtumais' galvą kvaršinęs, o budėjęs, kad krikščioniškasis jaunimas nepamestų galvų dabarties sąmyšyje, bet bręstų Kristaus dvasia.

Šie dr. Girkiaus paaiškinimai prašosi kai kurio paryškinimo. Negali būti abejonės, kad Dovydaytis, atsidūręs išeivijoje, sielotųsi išeivijos jaunimu, kaip kad sielojosi nepriklausomos Lietuvos jaunimu. Tačiau sielojimasis išeivijos jaunimu neišskirtų ir nemažintų Dovydayčio sielojimosi okupuotąją Lietuvą, kaip kad jo sielojimasis Lietuvos jaunimu neišskyrė ir nenustelbė jo sielojimosi nepriklausomos Lietuvos likimu. Tiesa, nepriklausomos Lietuvos valstybinės politikos darbuose Dovydaytis oficialiai dalyvavo tik iki Steigiamojo Seimo. Demokratinį seimą laikais (1920-26) krikščioniškosios partijos jo nepanaudojo nei seimui, nei vyriausybei. Bet dėl to Dovydayčio domesys Lietuvos valstybiniam reikalui nei sumažėjo, nei sunyko. Gal būtų, kad ir išeivijoje, kol Vlike viešpatuoja buvusių Lietuvos partijų palikuoniniai, Dovydaytis būtų paliktas nuošaliai. Bet negali būti abejonės, kad Dovydaytis, mūsų padėtyje, nesiliautų sielojęs okup. Lietuvos vadavimu. Negali būti abejonės ir dėl klausimo, katoje 'barikadų' pusėje Dovydaytis stovėtų krikščionių demokratų — frontininkų susispyriavime. Jis jau ir 1927, dėdamasis su Ambrozaičio vadovaujama Darbo Federacija ir palaikydamas to meto Darbo Federacijos savarankišką ir skirtingą liniją nuo krikščionių demokratų linijos, liudijo, kad jam katalikų vienpartisumas nebuvo

dogma ir katalikų politinių nusištatymų įvairovės jis nelaikė nei katalikam, nei Lietuvai nelaimė.

Kad tėvynės meilė nesuakmenėtų

Tėviškės Žiburiai (1976.IX.30)

vedamajame taikliai pabrėžia, kad

— *Kaip fizinis, taip ir dvasinis gyvenimas reikalingas nuolatinio atsinaujinimo. Kai atsinaujinimo procesas sulėtėja, prasideda išsekimas ir ankstyvas senėjimas. O kai tas procesas visai sustoja, viskas pasidaro nebejdomu, įsismelkia dvasinis suakmenėjimas. Tada ir tėvynės meilė pasidaro akmeninė. Patriotas, kovojęs ilgus metus už Lietuvos išlaisvinimą, ilgėjęs žydro tėvynės dangaus, sodrių jos laukų, — tampa visiškai indiferentišku žmogumi, kurio nejaudina nei likusių brolių bei seserų kančios, nei jų pagalbos šauksmas, nei dusinanti vergija. Tokių reiškinių apščiui galima rasti ypač ten, kur mūsų tautiečiai nedalyvauja lietuviškame gyvenime ir pasitenkina kasdienine rutina ... Iš pažiūros tokie tautiečiai atrodo kaip ir visi kiti lietuviai, bet savo viduje nebėra tie patys. Patriotinė ugnis, kuri anksčiau gaivino juos ir vertė jaudintis dėl Lietuvos kančių, išblėso, palikdama tiktai pelenus. Tai atsiliepia visame jų gyvenime ir atsispin-di net šeimoje. Toks išsekimas yra visų grėsmė, bet ji labiausiai ir giliausiai paliečia tuos, kurie neturi lietuviškos aplinkos arba nuo jos šalinasi.*

LEONARDAS DAMBRIŪNAS-

DAMBRAUSKAS

1906.II.5 - 1976.XI.24

1976 lapkričio 24 Washington, D.C. mirė Leonardas Dambriūnas. Buvo gimęs 1906.II.5 Žižmių kaime, Pagirių valsčiuje. Kai praeitų metų gruodžio mėn *Į Laisvę* nr. 68/105 buvo spausdinamas su Leonardo Dambriūno straipsniu „Dabartinė Lietuvos būklė ir kelias į ateitį“, straipsnio autorius jau lapkričio 29 buvo palydėtas į amžinąjį poilsį. Tai be nebus jo paskutinis pasiskardėnimas spaudoje. Velionis buvo uolus spaudos darbuotojas. Bendradarbiavo *Acta Baltico Slavica*, *Aiduose*,

Akiračiuose, Ateityje, Drauge, Gimtojoj Kalboj (ją redagavo Lietuvoje ir išeivijoje), Į Laisvę, Lietuvoj, Lietuvos Mokyklų, Lingua Posnaniensis, Lituanus, Vytyje, Židinyje. Būdamas apsigimęs kalbininku, savo raštais patį didįjį indėlį mūsų tautai velionis atidavė, puoselėdamas lietuvių kalbą. Išleido Lietuvių kalbos gramatiką nelietuvių mokyklai, Lietuvių kalbos skaitymus nelietuvių mokyklai, Lietuvių kalbos sintaksę, Lietuvių kalbos veiksmožodių aspektus, Lietuviškąjį auklėjimą šeimoje ir, drauge su A. Klimu ir W. R. Schmalstiegu *Introduction to Modern Lithuanian*, taip pat daug straipsnių kalbos klausimais skelbė periodikoje. Bet velionis nebuvo užsidaręs tik lietuvių kalbos dalykuose. Jam labai rūpėjo visi apieji savosios tautos ir išeivijos reikalai. Nuo savo įstojimo į Ramygalos progimnaziją 1920 velionis buvo ateitininkas.

Leonardas Dambriūnas (vidurinis tarp stovinčiųjų) LFB tarybos pasitarime 1958 balandžio 27 d. New Yorke.

Frontininkas — nuo pačių šio sąjūdžio ištakų. Bet kaip teisingai buvo pastebėta *Į Laisvę* (66/103 nr.), minint velionio 70 metų amžiaus sukaktį, jis buvo “Dievulio apdovano-tas kai kuriomis ryškiomis savo garbingojo dėdės didžios dvasios pre-lato Aleksandro Dambrausko Adomo Jakšto būdo savybėmis ir sugebėjimais, visad gyvos minties ir tvirto nusistatymo savai tiesai ginti”. Ir puoselėdamas lietuvių kalbą, velionis tvirtai gynė savo pažiūrą, kai ji neatitiko kitų kalbininkų pažiūrų. Nors savo metu priklausė Lietuvių Fronto bičiulių vadovaujančiai viršūnei, bet, kai *Į Laisvę* išeivijos bendravimo su okupuota Lietuva klausimu užėmė velionio pažiūrai aiškiai nepalankią poziciją, jis pasitraukė iš *Į Laisvę* bendradarbių ir nuėjo į Akiračius. Tik *Į Laisvę* pozicijai tuo klausimu pasikeitus, velionis vėl grįžo.

Su a. a. Leonardo Dambriūno mirtimi netekome mokslingo kalbininko, stipraus intelektualo, gabaus ir vaisingo spaudos darbuotojo, didelio ir tauraus lietuvių patrioto, tvirtų nusi-statymų, doro ir sąžiningo žmogaus, o Lietuvių Fronto bičiuliai ir vieno savo pirmūnų.

STASYS DAUNYS

1909.VIII.30 - 1977.II.27

1977 vasario 27 White Oak slau-gymo namuose, La Grange, Ill., mirė žurnalistas Stasys Daunys. Buvo gi-męs 1909.VII.30 Maleckazemio kai-me, Tauragnų valsčiuje. Nepriklausomoj Lietuvoj dirbo “Ateities” kooperatyve Kaune ir bendradarbia-vo Darbininko savaitraštyje ir kitoje katalikų spaudoje. Vokiečių okupa-cijos metais buvo įsitraukęs į anti-nacinės rezistencijos veiklą. (Pogrini-

džio spaudos ir ginklų transporto operacijas). Sovietam Lietuvą reoku-puojant, velionis pasitraukė į Vokie-tiją. Vieno bombardavimo metu buvo užgriautas ir tik per plauką liko gyvas. Po Vokietijos kapituliacijos, kai, 1945 Wuerzburgėje savo veikimą at-gaivinęs, Vlikas pradėjo leisti EL-TOS biuletinį, velionis įsijungė į biuletinio ruošimo, spausdinimo ir platinimo darbą, iš kurio pasitraukė tik 1949 išvykdamas į Jungtines Vals-tybes. Jis taip pat talkino spausdi-nant ir platinant Mažąjį Židinį. Įsi-kūręs Chicagoje, įsitraukė į LFB sambūrį. Nuo 1961 liepos iki 1963 spalio buvo *Į Laisvę* redaktorium. Buvo labai draugiškas ir paslaugus. Buvo vienas iš pačių artimųjų Juli-jono Būtėno bičiulių. Labai domėjosi tarptautinės politikos raida ir įžval-giai ją vertino. Paskutinius kelis metus dėl nesveikatos iš visuomeni-nio ir spaudos darbo jau buvo pasi-traukęs.

Stasys Daunys (pirmas kairėje) su bičiuliais 1948 Pfullingene, Vokietijoje.

VARDAI ĮVYKIUOSE

1976.XII.5 Chicagoj Jaunimo centre kun. A. Kežiui, S. J. besiruošiant šv. mišioms, išibrokęs būrelis vyrų jį apsupo ir piktai reikalavo, kad jis, kaip Jaunimo centro direktorius, atsakytų Jaunimo centro salę parodyti filmam, kurie pagaminti okup. Lietuvoje, neatsižvelgiant į tai, koks tų filmų turinys. O kai vis dėlto gruodžio 12 filmai buvo rodomi, būrys lietuvių, talkinamų amerikiečių nacių, piketavo Jaunimo centrą. Buvo net paleista paskala, kad Jaunimo centre padėta bomba. Ir vis iš patriotizmo ir kovingumo prieš bolševizmą. Taikoma neva į Lietuvos okupantą, o tvojama Jaunimo centrui ir lietuviui jėzuitui. Taikoma neva į Brežnevą, o tvojama kun. Kežiui, S.J. Labai jau gudri ta ranka, kuri sugeba lietuviško patriotizmo vardu pjudyti tarpusavy išsivijus lietuvius ir tarnauti velniui Dievo vardu.

□

Nuo 1977.1.1 Lietuvių jėzuitų vice-provincijos nauju provincijolu paskirtas kun. Leonas Zaremba, S.J. Jis gimęs Šeduvoje. Kunigu įšventintas 1948 Romoje. 1952 įstojo į Jėzaus Draugiją. Nuo 1974 buvo viceprovincijolu.

□

1976.XII.9 Floridoje gyvenanti Celina Mošinskienė - Petkevičiūtė sulaukė 100 metų amžiaus. Tai be nebus pirmoji dypukė, sukurusi viso šimtmečio distanciją ir nepraradusi žvalumo.

□

Vasario 6 sulaukė 100 metų amžiaus Petras Mikolaitis, gyv. Šv. Šeimos vieloje, Lemonte, Ill. Į Jungtines Valstybes atvyko 1902. Daug darbavosi Labdarių draugijoje.

□

Vasario 1 sulaukė 90 metų amžiaus buv. socialdemokratų atstovas Vlike ir Vliko Vykdomosios Tarybos narys, nepriklausomos Lietuvos daugelio ūkinių organizacijų steigėjas ir vadovas Jonas Glemža, gyv. V. Vokietijoje.

□

Tris ketvirčius šimtmečio atpylė:

1) Vasario 16-ją didis labdaros organizatorius, nepriklausomų Lietuvos krikščionių darbininkų veikėjas, kun. Simonas Morkūnas, Sioux City, Iowa, lietuvių parapijos klebonas;

2) Vasario 21 rašytojas, literatūros kritikas, meno istorikas, buv. L. Darbo Federacijos atstovas Vlike, *Į Laisvę* bendradarbis dr. Jonas Griņius, gyv. Muenchene, V. Vokietijoje;

3) Kovo 17 valstiečių liaudininkų veikėjas, buv. jų atstovas Vlike, *Sėjos* redaktorius, žurnalistas, teisininkas Liudvikas Šmulskštys, gyv. Chicagoje, Ill.

□

1976 gruodžio 2. 60 metų amžiaus distanciją sukorė pedagogas, žurnalistas, rezistentas, *Į Laisvę* bendradarbis ir buv. redaktorius Juozas Kojelis, gyv. Santa Monica, Cal.

□

1976 metų *Draugo* romano XXVI premiją laimėjo Kazio Almėno romanas Sauja Derliaus. Premijos mecenatas Algis Raulinaitis, gyv. Burbank, Cal.

□
1976 žurnalisto premija paskirta
Laiškų Lietuviams redaktoriui kun.
Juozui Vaišniui, S.J. Premijos me-
cenatas kun. dr. Juozas Prunskis.

□
Religinio veikalo premija paskirta
prof. dr. Antanui Maceinai už *Re-
ligijos filosofiją*. Premijos mecenatas
— kun. dr. Juozas Prunskis.

□
Ateities žurnalas, minėdamas savo
gyvavimo 65 metų sukaktį, paskelbė
Ateityje bendradarbiaujančio jauni-
mo kūrybos konkursą. Už poeziją
pirmoji premija (50 dol.) buvo pa-
skirta Jolantai Malerytei, gyv. Hai-
foj, Izraelyje. Jolanta gimė 1957 Plun-
gėje, augo Raudondvaryje, o nuo
1974 lapkričio gyvena Izraelyje. Čia
baigė vidurinę mokyklą, išmoko heb-
rajiškai, tačiau tebėra apsisprendusi
už lietuvių tautybę ir už lietuvių kal-
bą savo kūrybai. Savo poeziją ji lai-
ko tiltu, kuris ją jungia su visa lie-
tuvių išeivija.

□
Lietuvos Naujųjų laikų istoriją rašo
Pranas Čepėnas. Pirmas tomas, api-
mąs XIX a. pabaigą ir XX a. pradžią,
jau spausdinamas. Viso bus trys
tomai.

□
Negausią anglų kalba literatūrą
apie Lietuvą ir Baltijos valstybes
neseniai reikšmingai pagausino Wil-
kes College profesorius emeritas dr.
Bronius Kazlas, gyv. Pittstone, Pa.,
išleisdamas savo 332 psp. knygą *The
Baltic Nations*.

V. Kutkus ir frontininkai

Kutkaus straipsny "Bendruomenės
problemos ir jų priežastys" (I Lais-
vę 68 nr.) yra gerų minčių. Tik jo
išvedžiojimai dėl frontininkų do-
minavimo yra dirbtiniai. Jis operuoja
LB valdybos pirmininkais. Bet juos gi
renka ne frontininkai, o bendruome-
nės taryba. Jei Kutkus norėjo pateik-
ti tikrą vaizdą, kas bendruomenėje
dominuoja, jis turėjo pateikti tarybos
sudėtis. Bet to Kutkus nedaro, nes
tai neparemtų jo išvados, kad frontin-
inkai dominuoja. Koks gi frontinin-
kų dominavimas, kai I taryboj iš 27
narių buvo 7 frontininkai, II — iš
20 buvo 5, IV iš 31 buvo 9, V iš
37 buvo 12, VII iš 42 buvo 13, dabar-
tinėj (VIII) iš 60 yra 14. Tai kur
čia frontininkų dominavimas?

R. Šomkaitė,
JAV LB tarybos narė

Vienybėje galybė

"I Laisvę" skaitydamas, randu
daug gražių minčių dėl mūsų tėvynės
Lietuvos. Mes, kurie čionai atvykome
prieš karą, nematėme, kokias kančias
turėjo pergyventi mūsų broliai rusų
ir vokiečių okupacijoje. Jūsų leidinys
yra tuo atžvilgiu įdomus. Jis taip pat
apsčiai atskleidžia ir buvusį nepri-
klausomą Lietuvą Ant. Smetonos
vadizmą, prie kurio irgi demokratijos
nebuvo. Iš praeities turėtume pasi-
mokyti. Tik vienybėje galybė.

Linkiu Jūsų, Bičiuliai, žurnalui
daug sėkmės.

Petras Čiabis

Buenos Aires, Argentina

1977.I.30

ATSIŪSTA PAMINĖTI

Algirdas Kasulaitis: LITHUANIAN CHRISTIAN DEMOCRACY, 268 psp. Leono XIII fondo leidinys, 1976, Chicago, Ill. Kaina nepažymėta. Žinomas krikščionių demokratų veikėjas, buv. pirmininkas liet. krikščionis demokratų pristato angliškai kalbančiam pasauliui.

Pranas Naujokaitis: LIETUVIŲ LITERATŪROS ISTORIJA, IV-tas (paskutinis) tomas (1944-1975), 580 psp. JAV Lietuvių bendruomenės Kultūros tarybos leidinys, 1976, Chicago, Ill., kaina \$10 dol. Leidėjo žodžiais, "Veikalas skiriamas lietuviškos išveivijos mokykloms, mokytojams, universitetų studentams, visam lietuviškajam jaunimui ir šviesuomenei".

LIETUVOS KATALIKŲ BAŽNYČIOS KRONIKA, III tomas, apimęs okupuotos Lietuvos pagrindžio leidinio Nr. 16-22. Išleido L. K. Religinės Šalpos rėmėjai., 6825 So. Talman, Chicago, Ill. 60629. Kaina minkštais viršeliais \$4.00, kietais — \$6.00. Šie religijos ir tikinčiųjų persekiojimo okupuotoje Lietuvoje dokumentai šaukte šaukiasi į kiekvieno padoraus žmogaus sąžinę pakelti balsą prieš sovietinio okupanto žiaurības. L. K. Religinės šalpos rėmėjai, ypatingai nepailstančių pastangų kun. K. Kuzminskas, verti visokeriopos paramos. Jų rūpesčiu LKB Kronikos yra išverstos į vokiečių bei italų kalbas ir verčiamos į anglų bei

ispanų kalbas. Tai labai reikšmingas įnašas ne tik okupuotos Lietuvos tikinčiųjų teisėm ginti, bet ir Lietuvos laisvei bei nepriklausomybei atstatyti.

Joseph Ehret: VOM ADAM DER EUROPAER, 2. Auflage, Basei. Nepailstantis, nors jau aštuonių amžiaus kryželių slegiamas, Lietuvos ir jos baltiškųjų kaimynų reikalų garsintojas prof. dr. J. Eretas vėl pateikė vokiškai kalbančiam pasauliui labai patrauklų informacinį kšnį apie estų, latvių ir lietuvių tautas, nepamiršdamas ir rinktinę bibliografiją pridėti. Tai kad tokių sugebėjimų bei idealizmo žmogus atsirastų mūsų veiksmų informacijų centrą organizuoti ir jam vadovauti.

Rimas Černius: NAMŲ IR ARTIMIAUSIOS APLINKOS ŽODYKNĖLIS, išleido JAV LB Švietimo Taryba. Kaštuoja \$2.50. Angliškai - lietuviška dalis. Tai labai pravers pirmiausia mokykliniam jaunimui, kuris dažnai stinga lietuvių kalbos žodžių.

Adelė Jonušaitė - Abromaitienė: NYKŠTUKŲ MOKYKLA, pasakaitės ir apsakymėliai vaikams, Vandos Aleknienės gražiai iliustruota. Kaina \$3.00. Išleido JAV LB Švietimo Taryba. Ir Černiaus angliškai lietuvišką žodynėlį ir Abromaitienės Nykštukų mokyklą galima užsisakyti pas A. Kareivą, 7030 So. Rockwell St., Chicago, Ill. 60629.

Šio numerio kaina 2.50 dol.

MALONŪS Į LAISVĘ SKAITYTOJAI!

Nuoširdžiai sveikinu Jus su Velykų šventėmis.

Aleliuja!

Jūsų

Aleksas Kulnys

į LAISVĘ Administratorius

7034 Hartcrest Dr.

Rancho Palos Verdes, Cal. 90274